

GUUS KUIJER
*Hoe een klein rotgodje
God vermoordde*

Athenaeum—Polak & Van Gennepe

GUUS KUIJER
*Hoe een klein rotgodje
God vermoordde*

Athenaeum—Polak & Van Genneep

Guus Kuijer

Hoe een klein rotgodje God vermoordde

Athenaeum—Polak & Van Gennep
Amsterdam 2009

Copyright © 2006 Guus Kuijer
Athenaeum—Polak & Van Gennep, Singel 262, 1016 AC
Amsterdam

Omslag Anneke Germers

ISBN 978 90 253 6603 2 / NUR 323

www.uitgeverijatheneum.nl

Deze digitale editie is gemaakt naar de vierde druk, 2007

==‘

Ik was blij dat ik Nederland even kon verlaten. Er gaat niets boven het vaderland, maar de sfeer is er de laatste jaren nogal zenuwachtig. Het lijkt of de mensen als hazen voor de koplampen uit zigzaggen, uitgeput wachtend op het moment waarop ze geplet zullen worden.

Ik ben nu in het land dat onlangs werd getroffen door de gruwelijkste terroristische aanslag in Europa: 191 doden en vele, vele gewonden. De slachtoffers waren willekeurig gekozen: forensen per trein op weg naar hun werk of studie. Ik heb het natuurlijk over Spanje. De wond is diep, maar de mensen zijn kalm. Het spreekt vanzelf dat het wantrouwen tegenover de moslimbevolking is gegroeid, maar de Spanjaarden lijden al jaren onder de terreur van fanatici: de Baskische misdadigersclub Eta. Zij weten dat terrorisme moet worden bestreden met vasthoudendheid en geduld en dat het geen zin heeft wraak te nemen op willekeurige Basken.

De aanslag op de treinen werd gepleegd door moslims, maar er is geen islamistische school in brand gestoken. De misdadigers zijn gearresteerd of hebben zichzelf opgeblazen. De regering is vervangen. Spanje is vastbesloten om zich de met veel pijn en moeite verworven democratie niet te laten afnemen. De Spaanse troepen werden teruggetrokken uit Irak, niet omdat de nieuwe premier boog voor terreur, maar

omdat hij, lang voor de aanslag, van mening was dat je geen oorlog kunt beginnen op grond van leugens. Hij versterkte de Spaanse troepen in Afghanistan. De houding van justitie tegenover fundamentalistische uitingen is gedecideerd. Iemand die beweert dat een man zijn vrouw dient te slaan, komt hier onherroepelijk in de gevangenis terecht, maar daarover later.

Het laatste wat ik van huis meenam was de mededeling van de heer Donner dat hij de wet op de godslastering wilde aanscherpen. Ver van het opgewonden vaderland deed ik een opmerkelijke ontdekking: de heer Donner en ik zijn zielsverwanten. Ik, als ongelovige, word al jarenlang diep en onherstelbaar gekwetst in mijn afwezige religieuze gevoelens door gelovigen van alle gezindten, joden, christenen en moslims. Ik heb velen in mijn omgeving proberen uit te leggen hoe dat kan, maar heb weinig begrip gevonden. Aan de heer Donner hoeft ik niks uit te leggen, hij doorziet met zijn scherpe verstand onmiddellijk de onnozelheid van de vraag, maar ik zal u vertellen hoe ik mij tegenover trageren van geest heb geprobeerd te verklaren.

Het is waar dat ik God beschouw als een menselijk bedenksel. Menigeen denkt dat ik om die reden op Hem of op de godsdienst neerkijk. Dat is een eigenaardige conclusie, want de muziek van Bach is eveneens een menselijk bedenksel, dat, zoals iedereen weet, goddelijk is. Stel u voor dat de jaarlijkse uitvoering van de Mattheüspassie zou worden

gespeeld op wohltemperierte cirkelzagen, zou dat dan niet uw rotsvaste gevoel voor normen en waarden op zijn grondvesten doen beven? Ik denk van wel.

God bestaat zoals de muziek van Bach bestaat. U ziet, ik ben eigenlijk enorm vroom als je het goed bekijkt. God is een menselijk idee, maar het is een groots idee. Dat idee kan worden belasterd, net als de muziek van Bach. Ik zal u uitleggen waarom ik vind dat de orthodoxe, of zo u wilt, de fundamentalistische gelovige God lastert. Hij heeft zolang met zijn cirkelzaag op God ingezaagd tot Hij is geworden tot het kleinzielige, naargeestige mannetje dat hij in hun ogen is. Moet u zich voorstellen: de God die de giraffe schiep! En het nijlpaard! De God die een wezen schiep naar Zijn beeld en gelijkenis, terwijl datzelfde wezen sprekend op een aap leek! Die God dus. Een God met humor en een kunstenaarsziel is verlaagd tot een miezerig hitlertje. Scherp de wet op de godslastering aan! Laat de godslasteraars zuchten in de kerkers van uw vlekkeloze normen en waarden.

Laat ik bij het begin beginnen. Natuurlijk is God klein begonnen. Als een kwade, dan wel goede geest die met rituele zang en dans gunstig kon worden gestemd. Hij ontwikkelde zich tot een machtig persoon, die bijvoorbeeld over de wind ging of over het onweer, hij groeide door naar een nationale God die de vijand mores leerde en ten slotte verscheen de universele God, zoals we die kennen uit de heilige teksten, de Bijbel en de Koran. Wie is die God? Laat ik het ruim nemen:

die God is het verlangen naar meer liefde, barmhartigheid en rechtvaardigheid tussen de mensen. Die God is een ideaal. Hij is liefdevoller, barmhartiger en rechtvaardiger dan wij ons kunnen voorstellen, maar we willen een voorbeeld aan Hem nemen. Zowel de Bijbel als de Koran zit nog vol verwijzingen naar de kleinere god, de kwade of goede geest, de krijgshaftige, tribale god, de straffende en wrede god, maar het ideaal van de grote God van de liefde, de barmhartigheid en het recht schemert door de teksten heen.

De eerste godslastering is dat die God niet zou begrijpen wat tekst is.

Laat ik ervan uitgaan dat God zijn boodschap aan een profeet of aan profeten heeft gedicteerd. Ik morrel niet aan die opvatting. Dat ik er niet in geloof doet niet ter zake. Ik wil best meegaan in de gedachte dat God een mens heeft gebruikt als dictafoon. Dat niets van de persoon van de schrijver, noch van diens culturele omgeving, noch van de waan van de dag in de heilige tekst is doorgedrongen, dat we kortom te maken hebben met het onversneden woord Gods. Ik hou niet van die opvatting omdat ze tot luiheid leidt:

Ze willen wijsheid, hoonde Paulus,
die de Grieken graag verketterde.
Openbaring wilde hij:
de luie wijsheid van de ongeletterde.

Belezen Grieken beschouwden geloof als de laagste graad van

kennis, een levenshouding voor ongeletterden. Zij kenden dan ook niet zoiets als ketterij. Hun haireisis was simpelweg een afwijkende, maar niet noodzakelijkerwijs een verkeerde denkwijze. Het Romeinse ‘religio’ schijnt zoiets als ‘ontzag’ te betekenen, maar het begrip werd vooral gebruikt als tegenwicht tegenover ‘superstitio’: een overdreven angst voor de goden. Noch de Grieken noch de Romeinen kenden zoiets als openbaring omdat zij van mening waren dat een mens niks cadeau krijgt.

Dat is mijn bezwaar tegen openbaring: dat Gods woord je wordt ingegoten, terwijl wijsheid moeizaam moet worden gezocht en wel door beïnvloeding van buitenaf. Het verzamelen van wijsheid kost inspanning, geloof daarentegen is een gave. Ongeletterdheid schijnt juist een aanbeveling te zijn voor de religieus bevlogene. De profeet Mohammed wordt met trots ‘de ongeletterde profeet’ genoemd, omdat die toestand op ‘onschuld’ en ‘puurheid’ zou wijzen.

Maar goed, luiheid kan tot godslastering leiden zoals we zullen zien, maar kan verder weinig kwaad.

Voor dit betoog is het nuttig het bestaan van een openbaring Gods niet in twijfel te trekken en het resultaat ervan respectabel te vinden. Maar ook al hebben we te maken met openbaring, ook al werd Gods woord in iemands hoofd gegoten, dan nog blijft overeind dat Zijn woord werd uitgedrukt in menselijke taal. Bach schreef zijn muziek op in notenschrift, maar iedere musicus weet dat als je speelt wat er staat, zoals een computer doet, je geen muziek te horen krijgt

maar gejengel. Iedere vertolking is een interpretatie en als het dat niet is, is het een vernedering van Bachs genie. Het idee dat God niet weet wat iedere musicus weet, is godslasterlijk, omdat het Zijn verstand betwijfelt. God weet dat alle lezen interpretatie is en dat er dus geen twee mensen zijn die een tekst op dezelfde manier lezen. Ik hoop dat leraren Nederlands hun leerlingen veel laten experimenteren met de interpretatiemogelijkheden van een tekst en niet alles fout rekenen wat niet overeenkomt met hun eigen interpretatie. Carmiggelt schreef eens dat hij zijn kleinzoon had geholpen bij het ‘verklaren’ van een door hem geschreven tekst. De jongen kreeg een onvoldoende.

Mij werd door de leraar godsdienst op mijn christelijke middelbare school de vraag voorgelegd of God spijt kan hebben. Ik dacht aan de zondvloed die God uit spijt over de mensheid had laten komen en daarna had Hij spijt van de zondvloed. ‘Ja,’ schreef ik. Maar het was fout, het moest om god-weet-wat voor reden nee zijn. Hoe wist die man dat zo zeker? Ik beriep me op een bijbelwoord, hij blijktbaar ook. Het verschil tussen hem en mij was dat hij door mij een rode streep zette en ik niet door hem.

Mozes schreef op Gods gezag: ‘Gij zult niet doden,’ maar de man was nog niet van de berg af of hij liet weet ik hoeveel mensen afslachten omdat ze om een gouden kalf dansten. Mozes las de tekst blijktbaar anders dan ik. Rabbijnen, pastoors, dominees en imams die beweren dat zij precies weten wat God openbaart in de heilige teksten liegen en zij

weten dat zij liegen. Om een voorbeeld te noemen: ik denk dat elke interpretatie van de heilige teksten die tot wreedheid leidt, godslasterlijk is. Aanscherpen die wet!

Een veel voorkomende interpretatie wil ons doen geloven dat de heilige teksten zeggen dat dit leven niet ter zake doet, dat het gaat om het leven hierna. In Den Haag omsingelde de politie een woning waarin twee moslimterroristen zich ophielden. 'Jullie zijn geen echte terroristen,' schijnt een politieman te hebben geroepen. 'Die hadden zich allang opgeblazen.' Volgens zeggen riep een van de jongens terug: 'Jij gaat naar de hel, wij naar het paradijs.'

Ik geloof gelukkig niet in een hiernamaals, want ik zou noch deze politieman, noch deze jongens ooit tegen het lijf willen lopen. Ik geloof niet in God, maar ik ben Hem intens dankbaar voor het leven. Verachting voor andermans of het eigen leven ervaar ik als godslasterlijk. De dood zoeken voel ik als een doodzonde. Mij bekruipt meer dan eens de gedachte dat dit soort weerzinwekkende interpretaties is bedoeld om jonge jongens sneuvelbereid te maken of te houden.

Het lijkt me niet toevallig dat de opvatting die de betrekkelijke waardeloosheid van het leven preekt, vergezeld gaat van verachting voor de vrouw, een verachting die afstraalt op de homoseksueel, die abusievelijk voor een vrouwelijke man wordt gehouden. Natuurlijk komt die verachting voort uit angst. Waar is de man zo bang voor? Misschien is de vrouw

meer ingesteld op bescherming van eigen en andermans leven. Ik weet het niet zeker, maar het zou kunnen. Het kost immers nogal wat moeite om leven te baren. Mijn geringe schoolmeesterservaring heeft me wel geleerd dat meisjes vaak een pacificerende uitwerking op jongens hebben. Het zou kunnen dat mannen nu juist daarvoor bang zijn. Bang om hun dapperheid te verliezen en daarmee hun zogenaamde eer. Een eer die bestaat in de bereidheid te doden en te sneuvelen. Misschien was Abraham niet bereid geweest om zijn zoon te offeren als hij eerst met zijn vrouw had overlegd en haar tranen had gezien. Voor de ware levensverachting, de eer van de man, is de vrouw een storende factor. Een echte man is bereid zijn dochter overhoop te schieten als zij de eer van de familie (lees: de eer van de man) heeft bezoedeld. De vrouw verzacht hem, maakt hem week, vervrouwelijkt hem. Het spookbeeld van het doetje doet op. Daarom is het beter niet te intiem met haar te worden, de mannen- en vrouwenwereld strikt gescheiden te houden, want de vrouwenwereld is een heel aantrekkelijke.

Zelfs bij Jezus van Nazaret, die zeker niet te bleu was om zich met vrouwen te omringen, vind je die stoere jongensmentaliteit terug wanneer hij op de bruiloft te Kana tegen zijn moeder zegt: 'Vrouw, wat heb ik met jou te maken?' Je kunt dit afdoen als verlaat en onbeschoft pubergedrag, maar het betekent meer. De moeder is opeens 'vrouw' geworden en van een vrouw hoeft een echte man zich niets aan te trekken. Het is integendeel de bedoeling dat een

jongen zich vanaf een bepaalde leeftijd aan het vrouwelijke gezag onttrekt en zich voegt in de mannenwereld.

Wat dat betreft ben je bij de profeet Mohammed aan een beter adres. Iemand schijnt hem ooit te hebben gevraagd aan welke persoon in je leven je de meeste goedheid en zorg moest wijden. De profeet antwoordde: 'Je moeder.' 'En wie komt daarna?' De profeet dacht even na en zei: 'Je moeder.' 'En daarna?' Toen zei de profeet: 'Je vader.'

Als dat zo is, hoe komen die snotjongens er dan op om hun moeder als een dienstmeisje te behandelen? Maak je eigen bed op, zak! Doe de afwas, eikel! Hang de was op, snotaap!

Ik haast me erbij te zeggen dat in de Koran, net als in de Bijbel, stompzinnige opmerkingen over de vrouw worden gemaakt.

Maar laat ik me niet opwinden. Zou Jezus de kruisdood hebben aanvaard als hij naar zijn moeder had geluisterd? Ik betwijfel het. Hij luisterde naar zijn vader en die had de spijkers al klaarliggen vanaf zijn geboorte. Althans, dat schijnt de Bijbel te beweren, maar die gedachte heb ik altijd bijzonder godslasterlijk gevonden. Ik moest als kind het bloed van Jezus drinken. Ik had er een afkeer van. Ik moest zijn vlees eten. (Ons gezin was lid van een kerkgemeenschap die weliswaar protestants was, maar in haar rituelen sterk leek op de katholieke kerk.) Ik moest menigmaal de kerk middenin de dienst verlaten omdat ik geen lucht meer kreeg. De God met wie ik als kind wandelde en die met welgevallen op mij

neerzag, hield niet van het bloed en vlees van dode mensen. God en ik hadden dezelfde smaak.

Nu ben ik op een punt aangeland waar ik u iets moet opbiechten. Ik moet u bekennen dat ik een openbaring heb gehad. U begrijpt dat ik daar, als ongelovige, niet erg mee in mijn sas ben, maar eerlijkheid vóór alles. Op een dag zette ik mij hier in Spanje achter mijn schrijftafel en sas! Daar was-ie. Een openbaring van jewelste. Mijn pen zette zich op het papier en begon uit zijn eigen te schrijven. Ik hoefde hem alleen maar vast te houden. Toen hij ophield, bleek hij de volgende tekst te hebben vervaardigd in een stijl die, dat zal u opvallen, in het geheel de mijne niet is.

Goede vader,

nu ik op het punt sta te sterven wil ik nog eenmaal met u overleggen, niet zozeer over mijn dood op zichzelf, maar over de manier waarop. Omdat u nooit mens bent geweest en ik wel, ben ik misschien in de positie om u van advies te dienen. Toen ik nog een was met u, vond ik het idee van een voorbeeldig lijden en sterven van uzelf in de gedaante van uw mens geworden zoon simpelweg groots. Nu ik mens ben, ben ik van mening dat wij met mijn kruisdood wellicht de plank misslaan.

U moet weten dat de mens niet zozeer de dood vreest als wel het sterven. Als er iets is waardoor mensen gaan twifelen

aan uw rechtvaardigheid, uw liefde of zelfs aan uw bestaan, dan is het wel doordat ze met eigen ogen zien hoeveel pijnlijke manieren van sterven er zijn. Ik geloof dat zij aanvaarden dat ze sterfelijk zijn, maar ze begrijpen niet waarom de weg naar de dood voor velen zo gruwelijk is. Het toppunt van gruwelijkheid is de marteldood, want niets is vreselijker dan te sterven aan de wreedheid van een medemens. Wanneer de mens zijn beul in de ogen kijkt en niets anders ziet dan verachting en spot, als zijn lijden en sterven tot een publieke vermakelijkheid is geworden, dan zou het kunnen dat die mens uitroept: God mijn God, waarom hebt u mij verlaten? Deze uitroep is het voorportaal van de gedachte dat er geen god bestaat, een gedachte die mij niet vrolijk stemt.

Ik weet heel goed wat wij wilden toen wij ons plan bedachten. Wij wilden door ons lijden onze verbondenheid met de mensen tonen, de angst voor hun eigen zondigheid verlichten met onze vergiffenis en hen door mijn opstanding uitzicht geven op een eeuwig leven. Wij kozen voor de ergste dood om onze boodschap diep in te prenten in de menselijke geest.

Ik twijfel niet aan onze goede bedoeling, maar ik weet niet of wij het juiste beeld hebben gekozen. Wij dachten alleen aan de betekenis die wij aan dat beeld gaven, maar wij vergaten dat geen enkel beeld eenduidig is.

De dood aan het kruis is een gruwelijke dood. Ik zweet bloed als ik eraan denk en omdat ik een mens ben smee ik u

of deze drinkbeker aan mij voorbij mag gaan. Deze smeekbede lijkt me gerechtvaardigd, want niemand hoeft een dergelijke dood onder ogen te zien zonder zijn hoop op u te vestigen.

Hier begint mijns inziens ons schone beeld barsten te vertonen, want niemand zal begrijpen waarom u mijn gebed niet verhoort. Ik ben niet zomaar iemand, ik ben uw zoon. Ik ben geen doortrapte schurk die uw woede heeft gewekt, nee, ik ben zonder zonden. U zult zeggen dat ik de kruisdood symbolisch moet zien, dat ik een zondebok ben, dat het erom gaat te lijden voor hén. Dat begrijp ik allemaal best, we hebben het samen bedacht, maar ik zeg u dit: die spijkers straks zijn niet symbolisch, die zijn echt, zoals mijn bloed echt zal zijn, zowel als mijn pijnlijke doodstrijd. De God van liefde, barmhartigheid en recht laat zijn zoon aan een stuk hout spijkeren ondanks diens smeekbede om hem dat lot te besparen. Ik vrees dat de mensen vooral dat beeld zullen onthouden. Ik zal u zeggen waarom.

Toen wij de mensen in twee geslachten uiteen lieten vallen, man en vrouw, en hun voortplanting ontwierpen, konden wij niet voorzien dat voor de mensen het aandeel van de man in het ontstaan van nageslacht nogal mistig was en evenmin hoe de man daarop zou reageren. Nu weten we dat hij er nogal grimmig van is geworden, jaloers op de vrouw en haar vanzelfsprekende verhouding met haar kinderen. Door die mannelijke jaloezie, u kunt dat nalezen in de wereldliteratuur vanaf de oudheid tot heden, is de vaderfiguur een tamelijk

problematische. Hij wordt eerder geassocieerd met strengheid dan met liefde. En dat is nu precies wat we met uw vaderbeeld doen. Uw zoon smeekt u hem de marteldood te besparen, maar u offert hem op aan de grootsheid van een idee. Ik ken u, ik weet dat u een God van liefde bent, maar ik weet niet of u bij de mensen zo overkomt. Het is dus de vraag of wij onze boodschap op de juiste wijze verpakken. Uw profeet Mohammed zal straks, vrees ik, het beeld van meedogenloze mannelijkheid alleen maar versterken. Het gaat er niet om dat wij ons barmhartig noemen, het gaat erom dat wij ons barmhartig tonen.

Dan de kruisdood zelf. U zult niet ontkennen dat deze marteldood een misselijkmakende uitvinding is. Dat goede mensen er zich walgend van afkeren en dat slechte mensen er hun bloeddorstige vermaak aan beleven. Er valt werkelijk niets goeds van te zeggen. Maar wat zeggen wij met het beeld van mijn kruisdood? Wij zeggen dat er uit iets waarvan niets goeds te zeggen valt toch iets goeds kan voortkomen.

Velen zullen denken dat mijn beulen, hoe je het ook wendt of keert, een positieve rol hebben gespeeld bij de verlossing van de mensheid. Ze zullen mijn beulen in hun hart dankbaar zijn omdat ze zich ten bate van de mensheid uw eeuwige verdoemenis op de hals hebben gehaald. Mijn beulen worden als het ware mijn medeverlossers al zal niemand dat hardop zeggen. Onze boodschap zou moeten zijn: martelen is slecht en uit iets slechts kan nooit iets goeds voortkomen.

Als ik me niet vergis zullen miljoenen het beeld van de gekruisigde in hun woningen en kerken hangen, terwijl in ons plan de opstanding het centrale beeld was. Weet u, de mens begrijpt het leed, maar hij begrijpt de opstanding niet. Mijn lijden is menselijk, maar mijn opstanding doet mijn lijden teniet omdat het mij tot een god maakt. Zij willen zien dat ik hetzelfde lot onderga als het kind dat in hun armen sterft. Hun troost is mijn lijden, niet mijn opstanding. Ik weet niet of we dat zo hadden bedoeld, want aan wie lijd ik?

We zijn nu aangekomen bij de pijnlijkste betekenis van ons zo zorgvuldig uitgedachte kruisbeeld. De mensen zullen horen van het gebed waarin ik u smeeek om deze drinkbeker aan mij voorbij te laten gaan en zij zullen vernemen dat ik niettemin aan het kruis moest. Ik vraag u: wie zullen zij zien als mijn beul? Wie zullen zij zien als de beul van hun stervende kind? Ik durf de vraag niet te beantwoorden.

Ik smeeek u nogmaals: laat deze drinkbeker aan mij voorbijgaan, niet alleen om mij deze vreselijke dood te besparen, maar ook om de mensen niet op verkeerde gedachten te brengen.

Het spreekt vanzelf dat niet mijn, maar uw wil geschiede.

Einde van de openbaring. Toen mijn pen twee, drie regels had geschreven, trok er een siddering door mijn leden. Hier was de Here Jezus zelf aan het woord. Mij werd, geheel ongevraagd, zijn gebed in de hof van Getsemane onthuld. Tegelijkertijd drong tot mij door dat mijn pen niet

verloochende dat hij in het jaar onzes Heren 2004 bij de Gebr. Winter was gekocht. In deze tekst sprak immers een zoon die zichzelf niet zag als het bezit van zijn vader. Hij treedt met zijn vader in debat, respectvol, maar gedecideerd. De historische Jezus kan niet op deze manier hebben geredeneerd. Diens vader kon met hem doen wat hij wilde, behalve hem (laten) doden, want dat had God Abraham op drastische wijze ingepeperd: gij zult uw zoon niet offeren. Maar Jezus had de pech dat zijn vader God was en God mag zijn wetten met voeten treden. Het handelen van God de Vader vond men in Jezus' tijd zeker niet verwerpelijk. De zoon is het bezit van de vader en God staat boven het recht. Hij heeft dus het recht zijn zoon te laten doodmartelen.

De Koran schrijft het volgende:

Schoonschijnend zijn gemaakt
voor de mensen
de liefde tot de begeerlijkheden
zoals vrouwen en zonen
en opgestapelde stapels van goud en zilver...

Er staat 'mensen', maar bedoeld wordt 'mannen' of nog beter: vaders. Bij de begeerlijkheden horen diens vrouw(en) en zonen, goud en zilver.

Verbeeld je maar niks jongen: een vader die hierin gelooft, zal je net zo behandelen als zijn vrouw, zijn geld, zijn os of zijn ezel, als zijn bezit, als een ding. Niet alleen je vader, maar

alle mannen die ouder zijn dan jij. Je bent hun bezit, je bent een ding dat ze kunnen laten ontploffen in de straten van Tel Aviv. Je bent niemand. Je bent net als de vrouw hun krijgsgevangene.

Nu wij vinden dat geen enkel mens het bezit is van een ander mens en dat niemand het recht heeft een kind te offeren aan wat dan ook, is deze beschrijving van Gods aard godslasterlijk geworden. Wat is godslasterlijk? Godslasterlijk is het aan God toeschrijven van eigenschappen die wij in onszelf verwerpelijk vinden.

Laten we niet vergeten dat God uit het evangelie zijn zoon offert tegen diens smeekbeden in! Geeft dat een beeld van liefde, barmhartigheid en rechtvaardigheid?

In de buurt van Mexico-stad, in Acolman om precies te zijn, staat een wonderlijk kruisbeeld uit de beginfase van de kerstening van de indianen. Er is geen lijdende, bloedende, gemartelde Christus op te zien, alleen een hoofd zonder doornenkroon. Het kruis zelf is lichaam geworden en spreidt zijn armen uitnodigend uit naar de mensheid.

De missionarissen die Hernan Cortez en zijn opvolgers vergezelden, probeerden het christelijk geloof te verspreiden in culturen waarin mensenoffers normaal waren geweest. Het leek hen niet verstandig om met een doodgemartelde Jezus de vredelievendheid van het christendom aan de man te brengen.

Als kind wist ik al dat de God van de kruisdood niet de mijne was. Het ouderlijk huis, de school en de kerk deden er

alles aan mij bang te maken voor God. Het lukte ze niet. De God waar ik kennis aan had vond het veel leuker dieren te kleien dan zich bezig te houden met gruwelverhalen.

Nu ik toch met vakantie was heb ik de Koran maar gelezen. Je moet wát. Ik zal het voorzichtig zeggen, want die luijes zijn nogal snel aangetand: ik werd er niet vrolijk van.

De kern van de blijde boodschap van de profeet Mohammed is diens beduchtheid voor het Laatste Oordeel. Ik bedoel dat hij ons daar beducht voor wil maken, want zijn eigen plaats in het paradijs is verzekerd. Nog feller dan in de Bijbel wordt ons de beloning voor de gelovigen en de straf voor de ongelovigen voor ogen getoverd. De gelovigen gaan na de wederopstanding naar het paradijs. Persoonlijk vind ik het een nadeel dat ik er mijn vrouw niet terugkrijg, maar dat mij wildvreemde maagden worden toegediend. Mijn vrouw wordt omgebouwd tot een jonge maagd ‘met hoge borsten’ hoe oud zij ook is gestorven en, denk ik, toegediend om almaar ontmaagd te worden. Ik heb haar voor alle zekerheid gevraagd wat ze daarvan vond. Ze vond het niks. Mocht ik, door een goddelijke vergissing of zo, in dat paradijs belanden, dan wil ik mijn eigen vrouw terug en wel precies zo oud als ze nu is. Voor minder doe ik het niet.

Irshad Manji wijst in haar dappere boek *The Trouble with Islam* op de mogelijkheid dat die maagden op een vertaalfout zouden kunnen berusten. In plaats van maagden zouden er ook druiven bedoeld kunnen zijn. Ook best smakelijk natuurlijk.

Een ander nadeel van het paradijs is dat wij daar vrolijk van onze druiven snoepen terwijl onze buren in de hel het tot in der eeuwigheid uitgillen van de pijn. God laat de ongelovigen daar martelen moet u weten. Ik weet niet of die goddelijke activiteit bevorderlijk is voor mijn paradijselijk geluk. De maagden zijn zuur.

Ik had dit nog niet geschreven of ik vond een tekst uit ongeveer 1200 na Christus. De christelijke schrijver somt de hemelse genietingen op. Het zijn er zes. ‘De zesde en laatste reden tot vreugde zal zijn het aanschouwen van de verdoemden aan de linkerzijde tot wie de Rechter zal zeggen: “Verdwijnt gij verdoemden in het eeuwige vuur.” ’

Ik heb me dus vergist. Het martelen van de ongelovigen behoort tot een van ’s hemels topattracties. Misschien moeten we de gruwelijkheden van Jeroen Bosch, behalve als waarschuwing, zien als vermaak.

Dat ik niet in Mohammeds paradijs kom lijkt me logisch, maar de kans dat moeder Teresa van Calcutta erin komt is evenzeer uitgesloten. Mohammed erkent weliswaar de profeten van joden- en christendom, maar joden en christenen mogen geen onderscheid maken tussen hem en de andere profeten. Moeder Teresa kan in het paradijs komen als zij Mohammed even belangrijk vindt als Jezus. Ik vrees dat zij dat niet heeft gedaan en dus brandt zij in de hel. De kans dat iemand als Saddam Hoessein erin komt is aanzienlijk groter. Mohammeds eigen moeder (Amina) komt er ook niet in. De profeet weende bij haar graf omdat zij als

heidin was gestorven. Ik geloof dat zij stierf toen de profeet vijf jaar oud was. Ze heeft diens blijde boodschap dus niet kunnen horen, het arme mens, ze heeft geen kans gehad op bekering en daarom is ze verloren, voor altijd. Mahatma Ghandi, Nelson Mandela, Martin Luther King, helaas, helaas: zij geloofden misschien wel voldoende in God, maar te weinig in diens profeet. Jammer, maar niets aan te doen.

Voltaire vroeg aan een theoloog: ‘Geloof je dat de zielen van Pythagoras, Confucius, Socrates, Cicero, Epictetus en Marcus Aurelius aan het spit worden geregen zodat de duivels ze voor eeuwig kunnen braden?’

Het antwoord luidde: ‘Ze zullen voor eeuwig worden gebraden... Niets is duidelijker dan dat en niets is rechtvaardiger.’

Natuurlijk wordt hier niet alleen gesproken over historische figuren, maar over mensen áls Marcus Aurelius enzovoort. Zij zijn vijanden van God en moeten branden.

De intolerantie ten top. Denk maar niet dat je de theologische intolerantie kunt scheiden van de civiele. Want, zegt Rousseau, ‘het is onmogelijk in vrede samen te leven met mensen van wie je gelooft dat ze veroordeeld zijn. [...] Hen liefhebben zou het haten van God zijn’.

Het geloof dat andersgelovigen veroordeeld zijn is in zichzelf intolerant en gaat de grenzen van kerk en moskee ver te buiten. De nogal kinderachtige uitvinding van de hel is veel gevaarlijker dan ongelovigen denken.

De profeet Mohammed beweert overigens niets anders

dan Jezus vóór hem deed: ‘Niemand komt tot de vader dan door mij.’ Profeten hebben de onbedwingbare neiging zich als kaartjesknippers bij de hemelpoort op te stellen. Vraag maar eens aan de heer Simonis of moslims in de hemel komen. Hij zal geen ja of nee zeggen. Hij zal zijn ogen ten hemel slaan en vroom zeggen dat zulks niet aan hém is om daar uitspraken over te doen. Ik zal hem een handje helpen. Natuurlijk komen moslims niet in de christelijke hemel, dat zou me een mooie boel worden zeg. Als jullie niet in die van hullie mogen, dan hullie ook niet in die van jullie.

De onsterfelijkheid van de ziel, de eeuwige beloning of straf in het hiernamaals, zijn overigens geen uitvindingen van jodendom, christendom of islam, maar van het heidense Babylonië. God de Vader, de tegenstelling tussen ziel en lichaam, het zijn allemaal bedenksels van heidenen.

De goddelijke methode tot bestrijding van het Kwaad werd in de tijd van de profeet Mohammed kennelijk rechtvaardig gevonden. Dat is begrijpelijk. Niet alleen in het Midden-Oosten, ook in de christelijke wereld is marteling lange tijd gezien als een gerechte straf voor misdadigers. De beul was een gerechtsdienaar en dus respectabel. Martelen wordt nu gezien als een misdaad en de beul als een misdadiger. Een machthebber zoals Pinochet, die niet zelf martelt, maar laat martelen in een daarvoor speciaal ingerichte martelkamer is op zijn minst een hufter.

Daardoor is het wellicht ooit opvoedkundige denkbeeld dat God de slechteriken in een speciaal voor dat doel ingerichte martelkamer laat martelen, godslasterlijk geworden. Hem wordt gedrag toegeschreven dat wij bij mensen verwerpelijk vinden.

Vroeger gingen stoute kinderen in de zak van Sinterklaas. Sinterklaas liet zich dat verhaal aanleunen omdat hij dacht dat hij de ouders daarmee een opvoedkundig steuntje in de rug gaf. De pedagogische inzichten zijn veranderd. Sinterklaas zou nu desgevraagd uitroepen dat het niet waar is en dat het nooit waar is geweest. De zak van Sinterklaas is nu beledigend en slecht voor zijn naam. Ik heb het er nooit meer over, ik kijk wel uit.

Flavius Josephus, die een studie maakte van de Essenen, beschrijft hun geloof in hemel en hel als een pedagogisch leerstuk. ‘...omdat zij verwachten dat door dit geloof de deugd wordt aangemoedigd en de ondeugd onaantrekkelijk wordt; want de goede wordt beter door de hoop op een eeuwige beloning na de dood, en de neiging om het kwade te doen wordt in toom gehouden door de vrees voor de eeuwige straf na de dood, ook al zou men in dit leven de straf ontlopen.’

Afgezien van de vraag wat de zin is van een straf die eeuwig voortduurt, wordt hiermee het beeld van de liefdevolle, barmhartige en rechtvaardige God opgeofferd aan een pedagogisch doel en daarmee geweld aangedaan. Toch is het juist de leer van de onsterfelijke ziel met de daaraan verbonden eeuwige beloning of straf die het geloof van de

Essenen via het christendom tot een universeel geloof heeft gemaakt. Ook als de hel door moderne gelovigen niet vaak meer wordt genoemd, blijft deze instelling ‘boven de markt hangen’ en het beeld van God misvormen.

Het evangelie en de Koran proberen niet in de eerste plaats een beeld te geven van God, zij behandelen vooral de volgende vraag: ‘Is het geloof in de onsterfelijke ziel met de daaraan gekoppelde beloning of straf in het hiernamaals de ideale motivatie voor het onderhouden van de wet?’ De Heilige Schriften vinden van wel. Ik vind van niet.

Wat was de beloning voor vrome joden voordat zij begonnen te geloven in een persoonlijke, onsterfelijke ziel? De beloning was het eeuwige leven van hun volk, hier op aarde. Wat was hun straf wanneer zij als volk niet vroom genoeg leefden? Ballingschap, diaspora, ontheemding, verwarring. Hier op aarde. Wie zou hun voor altijd het juiste pad wijzen? De Messias. Dat wil zeggen: de ideale interpretatie van de Wet.

Voor de mensheid als geheel vertaal ik dit geloof als volgt: de beloning van een verstandig/enthousiast/zorgzaam leven is het voortbestaan van de mensheid. De motivatie om zulk een leven te leiden is gelegen in het besef dat dit voortbestaan afhangt van ons vermogen alle volkeren en alle individuen recht te doen.

God is een groots idee. Hij is een voorwaarde voor ons voortbestaan. Hij hoeft niet te straffen, want het kwaad straft zichzelf.

Een andersgelovige ongelovig noemen is behalve onbeschoft een aanmatiging. Ook de Koran zegt dat daar maar een over gaat en dat is God. De gedachte dat moeder Teresa niet in het paradijs zou komen en zo'n godverlaten idioot die zich met een vliegtuig in een toren boort wel, bewijst het morele failliet van dit soort theologie. God wordt ermee belasterd omdat Hem wordt aangewreven dat Hij het kwade beloont en het goede straft.

Kan het nog erger?

Er zijn tijden geweest dat christenen het een teken van buitengewone vroomheid vonden wanneer een onberispelijk mens sidderend van angst stierf. Beroemde monniken en heiligen huilden tijdens hun laatste uren, doodsbang, niet voor de dood, maar voor het Laatste Oordeel. Een zekere Arsenius (ik lees hier Arsenio in het Spaans), huilde zijn hele leven en wel zó hevig dat er altijd een natte zakdoek op zijn schoot lag.

Dit soort verhalen werden niet verteld om te demonstreren hoe verdrietig de blijde boodschap in werkelijkheid was, maar om de diepe vroomheid van de heilige aan te tonen. Iemand die zijn hele leven zo bang was kón eenvoudig niet zondigen.

De angst was het fundament van de vroomheid. Hoe rijmde men die vreselijke angst met Gods liefde en barmhartigheid? Of liever gezegd: hoe komt het dat ik het

aanjagen van angst onmogelijk als een daad van liefde kan zien en zij wel?

Ik was bang voor mijn vader. Hij was een geloofsreus. Geloof was volgens hem 'een zeker weten'. Ik had het angstige vermoeden dat als God hem zou opdragen zijn zoon te offeren, hij dat, net als Abraham, zonder morren zou doen. Dat is een penibele situatie voor een kind, vooral omdat de bescherming van de moeder betrekkelijk was. Zij was, evenals de zoon, bezit van de vader. Iedereen die vóór de vrouwen- en jeugdopstand van de jaren zestig in een streng religieus gezin is opgegroeid, weet waar ik het over heb. De vader had het recht, en als het om religieuze zaken ging, de plicht, haar het zwijgen op te leggen. Die situatie verschilt dus in niets met die in streng gelovige moslimgezinnen en ik zou mijn handen niet in het vuur willen steken voor sommige streng protestantse gezinnen die tot op de dag van vandaag hel en verdoemenis prediken.

De profeet Mohammed vergelijkt de situatie van de gehuwde vrouw met die van een krijgsgevangene.^[1] Dat is kernachtig geformuleerd, ik kan niet anders zeggen.

De kinderen staan dus open en bloot onder het gezag van een vader die, als het erop aankomt, in vrijwel niets door de moeder kan worden gecorrigeerd. Het is griezelig iemands bezit te zijn, overgeleverd aan de willekeur van één persoon. Als zo'n type je slaat, ben je blij, wat zeg ik, dankbaar, dat hij je niet heeft doodgeslagen.

Dit vaderbeeld is het beeld van God geworden. Je moet

dankbaar zijn dat hij je niet doodslaat. Hij slaat je niet dood, zelfs niet wanneer je een slecht leven leidt, maar daar heeft Hij iets op gevonden: de afrekening na de dood. De barmhartigheid die jou in staat stelt om te leven heeft een prijs.

Waarom hilde Arsenius zijn hele leven? Ik weet het niet. Misschien speelde hij voor hij heilig werd wel eens met zijn piemeltje. Ik zeg maar wat. Tranen met tuiten, zijn hele leven.

Ik heb vroeger vele pakken slaag gehad, maar de zondige aanleidingen ben ik vergeten of heb ik nooit geweten. God straft, maar god mag weten waarom.

Nu het idee over liefdevol en rechtvaardig vaderschap zo drastisch is veranderd, doe je God met het beeld van de huistiran geen eer meer aan. Zo kan een beeld dat ooit de uitdrukking was van diepe vroomheid uitmonden in ontstellende blasfemie.

Stel u voor: we raken in oorlog met België. We verslaan de Belgen bij Zottegem. Onze om zijn vroomheid alom geprezen kroonprins, die onze dappere troepen heeft aangevoerd, komt onder klaroengeschal koningin Beatrix 200 Belgische voorhuiden aanbieden. Zou de koningin daarmee in haar nopjes zijn denkt u?

De Bijbel wel.

We gaan verder. Volgens onze vrome kroonprins moest hij van God alle Belgen, mannen, vrouwen en kinderen, uitroeien, en dat heeft hij dan ook braaf gedaan. Zelfs hun vee heeft hij over de kling gejaagd. Maar hij heeft de koning der

Belgen gespaard, want het leek hem leuk de man geboeid en wel aan de koningin aan te bieden. Wat gebeurt? Tijdens de overhandiging ontsteekt kardinaal Simonis in hevige woede, trekt zijn zwaard en hakt de arme Belg in mootjes. ‘Alle Belgen moesten worden uitgeroeid,’ briest de man Gods.

Wat denkt u? Zou de koningin erg tevreden zijn met het vrome optreden van onze kardinaal?

De Bijbel wel.

Stel u voor: dezelfde man Gods doet een dagje Artis. Hij komt brutale kinderen tegen, die hem beginnen te pesten: ‘Kaalkop, kom op (als je durft),’ roepen ze. De enigszins kalende kardinaal ontsteekt opnieuw in woede, vervloekt de kinderen en laat een aantal bruine beren op hen los. Tweeënveertig kinderen worden verscheurd. Wat denkt u? Zal het Journaal met respect spreken over de godsvrucht van de kardinaal?

De Bijbel wél.

Stel u voor: dominee Strengemans uit Barneveld beklimt de Sint-Pietersberg om aldaar met 450 hindoe priesters een wedstrijd te doen. Wie heeft de ware God? Dominee Strengemans is niet alleen, hij heeft een menigte geloofsgenoten meegenomen. De hele Veluwe is leeggestroomd. Hij heeft op de berg een altaar laten bouwen, wat opmerkelijk is voor een dominee, maar voor dit verhaal moet het. Hij laat het altaar overgieten met water en gaat in gebed. Vervolgens steekt God het altaar in de fik. Dominee Strengemans heeft de wedstrijd gewonnen. Tot nu toe is er

niks aan de hand, maar nu komt het. De heer Strengemans heeft de 450 hindoe priesters de spelregels niet van tevoren uitgelegd: de arme mannen worden door de vrome menigte gegrepen. De heer Strengemans trekt het mes waarmee hij des zondags het vlees snijdt en slacht de 450 hindoe priesters persoonlijk af, stuk voor stuk. Wat denkt u? Zal het Reformatorisch Dagblad de actie van de heer Strengemans toejuichen?

De Bijbel wel.

Ik wil hiernaartoe: christenen die beweren dat zij de Bijbel van kافت tot kافت beschouwen als Gods woord houden ons voor het lapje. Ook volgens hen zal God nooit oproepen tot wreedheid. Het zou goed zijn wanneer de heer Knevel dat eens ronduit zei in zijn praatprogramma. ‘Er worden in de Bijbel voorbeelden van gedrag gegeven die onmogelijk door God kunnen zijn aanbevolen. Het is dus godslasterlijk de Bijbel van kافت tot kافت als Gods woord te zien.’

Waarom is het belangrijk dat orthodoxe christenen dit bekennen? Het christendom is ouder dan de islam. Het zou mooi zijn als de oudere de jongere het goede voorbeeld gaf.

‘Gelooft u dan in een deel van de Schrift en bent u ongelovig in een ander deel?’ vraagt de schrijver van de Koran. De kwestie is dat de Bijbel zowel als de Koran oproepen tot liefde én tot wraak. De vraag is dus niet of ik in het een of het ander geloof, de vraag is waarvoor ik kies. Ik kan niemand benaderen met liefde en wraakzucht tegelijk.

Het volgende verhaal las ik in de Spaanse kwaliteitskrant El País:

Een zekere Abdelaziz Gouari, 35 jaar, verliet op donderdag 11 maart 2004 bepakt en bezakt zijn huis in Ghazaouet in het noorden van Algerije, overweldigd door het nieuws van de bomaanslagen in Madrid. Verpleger van beroep en praktiserend moslim, besloot hij de Middellandse Zee over te steken en naar Madrid te gaan 'om hulp te bieden waar dat nodig was'.

Op 16 maart kwam hij aan bij het ziekenhuis Gregorio Marañón, omdat hij erachter was gekomen dat daar de meeste gewonden waren opgenomen. Met een slaperig hoofd en een baard van twee dagen wachtte hij urenlang bij de toegangspoort van het ziekenhuis tot een televisieverslaggever die Frans sprak hem in contact bracht met de ziekenhuisdirectie. Hij had zijn rugzak met kleding in de wachtkamer achtergelaten. 'Het was een enorme rugzak. Mijn moeder had hem tot de rand toe gevuld omdat ze denkt dat het in Europa altijd koud is. Ik kon hem nauwelijks optillen.' Deze rugzak veroorzaakte paniek onder het veiligheidspersoneel van het ziekenhuis. Maar de zaak werd al gauw opgehelderd en Abdelaziz kon aan het werk.

'Hij heeft patiënten gewassen en ze te eten gegeven,' verklaarde Carmen Girabent. 'Meer konden we hem niet

laten doen omdat zijn diploma hier niet geldt. Hij wilde zich nuttig maken en dat is hem gelukt.' Ze kijkt de Algerijn trots aan terwijl ze dit zegt.

Einde verhaal.

Ik heb het niet met droge ogen gelezen. Zo'n man die in zijn eentje denkt: 'Kom, ik moest maar eens gaan.' Hij heeft niet gedacht: 'Wat heb ik met die ongelovigen te maken?' En zijn moeder ook niet. Ze heeft veel te veel kleren in zijn rugzak gepropt en heeft hem laten gaan. En dan nog dit: vanaf 13 maart moet het Abdelaziz duidelijk zijn geworden dat de aanslag door moslims was gepleegd en niet door Eta. Hij is niet bang geworden dat hij daardoor minder welkom was en dat vind ik dapper. En ten slotte: hij heeft niet alleen patiënten gewassen en te eten gegeven, hij heeft vloeren gedweild en wc's geschrobd. Het kon hem niet schelen wat hij moest doen. Op 22 maart, toen hij het gevoel kreeg dat het ziekenhuis de situatie weer meester was, is hij teruggekeerd naar Algerije.

Als deze Abdelaziz zegt dat zijn God groot is, geloof ik hem. Ik schrijf het voor alle zekerheid voluit op: de God van Abdelaziz Gouari uit Ghazaouet in Algerije is groot.

Een ander bericht uit El País:

De imam van Fuengirola, Mohammed Kamal Mostafa, ontving verschillende steunbetuigingen tegen diens opsluiting in de gevangenis. Een groep vrouwen van de Suhailmoskee, waar Kamal voorgaat, organiseerde een dag van vasten. De imam van Fuengirola is veroordeeld tot 15 maanden

gevangenisstraf vanwege het schrijven van een boek getiteld *De vrouw en de islam*, waarin wordt uiteengezet hoe je vrouwen kunt slaan zonder sporen achter te laten.'

De heer Kamal legt uit hoe je vrouwen stiekem kunt mishandelen. Vrouwen die graag stiekem worden mishandeld gaan voor de imam vasten. Het zijn er niet veel hoor, dat niet. Een stuk of zeven. De heer Kamal en zijn vrouwelijke volgelingen geloven ongetwijfeld dat God wil dat mannen hun vrouwen stiekem slaan. Maar wat is dat voor een God? Dat is wat mij betreft een klein rotgodje dat de grote God van Abdelaziz uit Algerije aan het vermoorden is.

Maar er is hoop. De imam heeft spijt betuigd. De heer Mohammed Kamal Mostafa schrijft in zijn spijtbetuiging dat 'noch de Koran, noch de soenna van de profeet Mohammed toestaan of opdragen wie dan ook, man of vrouw, te slaan.'

Hoe kan de arme man zich zo vergist hebben? Een boek is er niet zomaar. Het manuscript wordt nagelezen door mensen van de uitgeverij. De imam heeft de drukproeven nagekeken. Toen is hem niets opgevallen. Tijdens de rechtszaak heeft de aanklager hem uit de doeken gedaan wat er mis was met zijn boek. De imam zag nog steeds zijn vergissing niet in. Nu hij is veroordeeld en de gevangenis in moet, ziet hij plotseling het licht. Het is een wonder.

Er staat wel degelijk in de Koran dat een man zijn vrouw dient te slaan als zij hem ongehoorzaam is. Hoe komt het dat de imam nu meent dat de Koran het slaan van de vrouw niet toestaat? Omdat hij voor andere teksten heeft gekozen.

Veel ongelovigen doen spottend over de tegenstrijdigheden in zowel Bijbel als Koran. Ik niet. Het biedt de mens de mogelijkheid zijn verstand te gebruiken. Het gebiedt de gelovige zijn verstand te gebruiken.

Ik geef een ander voorbeeld. De Koran schrijft:

O gij die gelooft,
sluit niet innige vriendschap
buiten uw kring.

Staat hier dat de gelovige geen vriendschap mag sluiten met mensen van een ander geloof of met ongelovigen? U kunt het zo opvatten, maar het staat er niet. Er staat: sluit niet innige vriendschap. Als u een vrome moslim wilt zijn, dan sluit u toch hartelijke vriendschap? Of oppervlakkige vriendschap? Of vriendelijke vriendschap? Of gewone vriendschap? Er wordt u een ruime keuze aangeboden. Maak er gebruik van!

De evangelisten Marcus en Johannes maakten een keus toen zij besloten geen melding te maken van de maagdelijke geboorte van Jezus. Ik denk dat ze de maagdelijkheid van de vrouw een rare mannenobsessie vonden. 'Maakt Maria's maagdelijkheid haar voortreffelijker dan andere vrouwen?' vroegen zij zich af. 'Is een maagdelijke geboorte vromer dan een normale geboorte? Wat is dit voor nare onzin?' Ze gebruikten kortom hun verstand.

Als Jezus 'de zoon van God' wordt genoemd, denk ik dat

er bedoeld wordt dat hij iemand was die in zijn doen en laten probeerde een beeld van God te geven. Hij slaagde daar naar mijn gevoel soms in, bijvoorbeeld toen hij zei: 'Wie zonder zonde is, werpe de eerste steen.' Hij zei daarmee dat je je aan de Wet moest houden, maar niet als een robot. Kijk naar dit zielige hoopje mens naast me, zou het werkelijk Gods wil zijn dat wij haar stenigen? Pas de Wet toe met gevoel en verstand. Soms bewijs je God meer eer wanneer je Zijn Wet negeert. De Wet is geen ding dat is, het is een ding dat vanuit de chaos van mogelijkheden wordt. God is de kracht die dingen laat ontstaan uit de chaos. De olifant is niet, de olifant wordt. De Heilige Teksten proberen te beschrijven, te raden, wat aan het worden is. Het was juist niet het jodendom dat betoogde dat verandering onmogelijk is, maar het hellenisme. 'Het zijn is, het niet-zijnde is niet, dus kan er geen verandering ontstaan.' Het jodendom stelt dat alles wat bestaat, is geworden en nog steeds wordt vanuit de tomeloze energie die Jhwh is. Alleen Hij is die is. (Jhwh schijnt te betekenen: Ik ben wie er is, dit in tegenstelling tot de mens, die niet is, maar wordt. De nieuwe vertaling geeft: Ik zal er zijn.)

Ook de Wet is geen dood ding. De Wet moet in elke situatie en op elk moment van de geschiedenis opnieuw worden.

In zijn prachtige boek Het evangelie van Jezus Christus schrijft José Saramago: 'God vergeeft de zonden niet die Hij opdraagt te begaan.'

Abraham moet van God zijn zoon Isaak offeren en hij gaat gehoorzaam op weg. Samen met Isaak bouwt hij een altaar. Hij legt Isaak erop, trekt een mes... en dan verschijnt God. Gelukkig maar, want als Abraham Hem te vlug af was geweest had God het hem nooit vergeven. Je kunt dit verhaal op allerlei manieren uitleggen, maar volgens mij toeterde God Abraham het volgende in de oren: ‘Gebruik je verstand oen! Wie gaat er nou zijn eigen zoon doodsteken omdat Ik het zeg. Ben je nou helemaal van de pot gerukt?’

De Koran zegt dat je je vrouw moet slaan als zij ongehoorzaam is. Ik heb een truc voor mannen die last hebben van ongehoorzame vrouwen. Als u haar niets beveelt, maar slechts een verzoek doet of iets op vriendelijke toon voorstelt, kan zij u niet ongehoorzaam zijn, want een verzoek niet inwilligen, een voorstel afwijzen is geen ongehoorzaamheid. U vraagt dus: ‘Zal ik in het vervolg de afwas doen?’ U blaft haar niet toe: ‘Ik doe in het vervolg de afwas!’ en u zult zien: nooit meer ongehoorzaamheid. U hoeft kortom niemand te slaan, het is uw persoonlijke keus. U kunt zich niet beroepen op enige heilige tekst.

Zelfs als u, zoals Abraham/Ibrahim, van mening bent dat God u iets opdraagt behoort u uw verstand te gebruiken. Als de opdracht wreed uitpakt voor uzelf of anderen dient u de opdracht te weigeren, want God vergeeft de zonden niet die Hij opdraagt te begaan. Maar ook wanneer het erop lijkt dat de opdracht redelijk is, bijvoorbeeld ‘met mate’ slaan, dan nog biedt zo’n opdracht een keuze. Er zijn manieren van

samenleven te vinden waarmee het slaan wordt vermeden. Het is uw persoonlijke keus. U kunt er misschien een klein rotgodje de schuld van geven, maar God niet.

José Saramago geeft in Het evangelie van Jezus Christus een indrukwekkend voorbeeld.

Jezus is een jaar of vijftien en werkt bij een herder. Met Pasen gaat hij naar Jeruzalem om een lam te offeren in de tempel. Maar op het laatste moment kan hij het niet over zijn hart verkrijgen het lam te laten doden. Hij brengt het lam naar de kudde. De herder knipt een stukje van het dier zijn oor af: dit lam is gemerkt als het lam van Jezus. Als het lam schaap is geworden verdwaalt het. Jezus gaat op zoek en vindt het dier in de woestijn. God verschijnt in de vorm van een rookkolom en beveelt Jezus het schaap aan Hem te offeren. Jezus probeert met allerlei smoesjes het schaap te redden, maar God houdt vol en ten slotte slacht Jezus zijn schaap. Terug bij de kudde vraagt de herder: 'Waar is je schaap?'

'Ik kwam God tegen,' zegt Jezus.

'Ik vroeg je niet of je God tegenkwam, ik vroeg waar je schaap is.'

'Ik moest hem offeren van God.'

'Je hebt niets geleerd,' zei de herder. 'Maak dat je wegkomt.'

Van zo'n verhaal word ik bijna gelovig. Waarom? Omdat het de God terugbrengt met wie ik als kind zoveel plezier heb gehad, vooral als ik in Artis rondzwierf. Wat had Jezus volgens de herder niet begrepen? Dat een moord op een

gezond dier alleen om het te verbranden nooit Gods bedoeling kan zijn. God vraagt dus in dit geval om ongehoorzaamheid, want als je Hem gehoorzaamt belaster je Hem.

Jezus zelf, het lam Gods, had het in Getsemane niet bij bidden moeten laten. Hij had ervandoor moeten gaan. ‘Maak dat je wegkomt.’ Gehoorzamen was dodelijk en slecht voor Gods naam. Ik denk dat Jezus tot op het laatst dacht dat God zijn gebed zou verhoren. Wat riepen de spotters? Ze riepen: ‘Als je Gods zoon bent, waarom haalt Hij je dan niet van het kruis?’ Misschien dacht Jezus: wacht maar, wacht maar, dat is precies wat Hij gaat doen. Pas als hij merkt dat hij stervende is dringt tot hem door dat God niets doet. ‘God mijn God, waarom heeft u me in de steek gelaten?’ roept hij wanhopig uit. God doet niets als je je verstand niet gebruikt. ‘Je hebt niets geleerd,’ zei de herder. ‘Maak dat je wegkomt.’

Vroomheid werd (en in sommige kringen wordt) vaak verward met blinde gehoorzaamheid. Sterker nog: als je niet blindelings gehoorzaamde was je een ketter. Ketters waren de vijanden van God en daarom vogelvrij. Zo treurig! Het laatste restje religieus gevoel dat ik in me heb fluistert mij zwakjes in het oor dat de God die liefde, barmhartigheid en recht is, juist van ketters houdt. Weet u wat God erg vindt? Dat nederige gejubel altijd. Dat op de knieën liggen en vleien en naar de mond praten. Nooit eens iemand die tegensprekt, iemand die Hem het vuur aan de schenen legt of met een intelligent ideeetje komt. God verveelt zich te pletter met Zijn gelovigen.

Op vrijdag, zaterdag en zondag doet God watjes in zijn oren, want dan is het geteem het ergst. 'Ja hoor,' kreunt hij, want God hoort helaas ook met watjes in zijn oren omdat Hij almachtig is. 'O zeker, net wat u zegt, ik ben de grootste, de beste, wat zeg ik, de bovenste beste God die er is, vooral omdat ik de enige ben, pomp pomp pom. Ik zou nog maar eens een loflied aanheffen als ik jullie was.' God heeft genoeg van de gelovigen, maar zijn plezier in de heidenen is groot. Denkt u dat het Hem een zier kan schelen dat ik denk dat Hij niet bestaat? Als Hij bestaat zal Hij er vrolijk om lachen en als Hij niet bestaat eveneens. Ik kan Hem toch niet wegdenken? Kan ik de muziek van Bach wegdenken? Ik doe Hem toch geen kwaad? Alleen wie kwaad doet in zijn naam doet Hem kwaad.

Zonder ketters, zonder de ongehoorzamen, zou er van God niets anders dan een klein verveeld rotgodje overgebleven zijn. Nu leeft Hij nog, al wordt Hij ernstig bedreigd.

De ketters moeten dood van het kleine rotgodje en de moordlust wordt in pastorale termen gegoten. Augustinus redeneerde ongeveer als volgt om de intolerantie tegenover ketters en afvalligen te verdedigen: het lijkt liefdevol de wolf te laten leven, maar hij moet worden gedood om de schapen te beschermen. Een drogredenering, want de ketter of de afvallige is geen wolf, maar een zwart schaap of een belhamel. Augustinus zegt in feite: zwarte schapen moeten dood, want echte schapen zijn wit. Als het zwarte schaap ook nog

belhamel is, dan moet hij niet zomaar dood, dan moet hij erg dood, dan moet hij marteldood.

De Bijbel zowel als de Koran heeft een opmerkelijke voorkeur voor de schaapskudde als metafoor voor de gemeenschap van gelovigen. Treffend. Het gedomesticeerde schaap is een dociel dier, dat niet zonder herder kan en gemakkelijk te manipuleren is met zijn natuurlijke angst voor de wolf. Je hoeft maar wolf! te roepen en ze scharen zich gedwee achter hun leider. Je roept ‘miljoen moslims’ en Nederland kruipt huiverend achter de kachel, je roept ‘Amerika’ en de moslimwereld ziet sterretjes.

Gelovigen die Augustinus volgen hebben de kans moordenaars te worden. Zo vermoordde de in ons land zo populaire en kreukvrije kerkhervormer Johannes Calvijn Miguel Servet, een Spaanse medicus uit de streek waar ik nu zit te schrijven, omdat deze de triniteitsleer had aangevallen. Calvijn liet het zwarte schaap verbranden. Als u het niet gelooft: in 1903 is er in Genève een gedenksteen opgericht waarop men, namens Calvijn, boete doet voor deze moord. Ik weet niet of Calvijn het met deze boetedoening eens zou zijn geweest. Hij zocht Servet op in de gevangenis. In een misselijk stukje bespote de grote hervormer Servet om diens hardnekkigheid. Godsdienst kan een mens stekeblind en wreed maken, juist door de gehoorzaamheid. De God van de liefde en de barmhartigheid roept nooit op tot wreedheid, dat lijkt me een aardige vuistregel.

De profeet Mohammed hield niet van grapjes. Hij liet een

satirische dichter (Kab ibn al-Achraf) die zijn persoon bespote, ombrengen, evenals een zangeres die diens liedjes ten gehore bracht. Een eigenaardige actie, want Mohammed stelt duidelijk dat hij een mens is, geen god. Het lijkt erop dat in dit geval de profeet zichzelf serieuzer nam dan de barmhartigheid van zijn God. Hetzelfde heetgebakerde gedrag vind je bij de profeten uit de Bijbel. Jezus zegt de arme inwoners van Kafarnaüm het vreselijke lot van Sodom aan, het Bijbelse Hirosjima, omdat ze niet in hem geloven. Hij noemt de ongelovigen 'doden'. Tegen een man die hem niet op staande voet wil volgen omdat deze eerst zijn vader wil begraven, zegt hij: 'Laat de doden de doden begraven.' Gelovigen blijken deze misselijke uitspraak serieus te nemen, getuige een mooi gedicht van Herman de Coninck. Hij schreef het kort nadat zijn vader was overleden.

Hoopje moeder voor mijn voeten op de grond.
Waarom ik vandaag niet ter communie was gegaan.
Omdat ik niet meer geloof, gaf ik te verstaan.
Waarna ze gedurende een minuut viel. Daarbeneden
mond:

'Nu zit ik met twee doden.'
(De eerste is mijn vader, pas.)
Mezelf zijn blijkt een radicale methode
om pijn te doen. Later, na een jaar of twee

van valium en nooit meer slapen
vraag ik wat ze voor haar verjaardag wil.
Nog eens naar de mis gaan. Ik hoor me weer nee
Zeggen. Ik blijf haar oprapen.

Hoe komt een moeder ertoe haar levende zoon een dode te noemen? Dat heeft ze geleerd van Jezus. Volgens Jezus zijn ongelovigen zombies. Ik ben een zombie.

Volgens de profeet Mohammed bestaat de wereld uit twee sferen: in het ene deel heerst de islam, in het andere deel moet net zolang worden gestreden tot de heidenen zijn bekeerd en de joden en christenen de superioriteit van de islam erkennen door een soort belasting te betalen. Wat moet er gebeuren met hen die weigeren zich te bekeren of godsdienstbelasting te betalen? Het laat zich raden.

De andersgelovige en de ongelovige worden ontmenselijkt door dood te verklaren of voor varken, hond of aap uit te maken. Gelovigen zitten vol gemene scheldwoorden. De wolf van Augustinus is een duivel die de schapen naar het leven staat. De wolf moet dood, lees: de ongelovige, de afvallige, de ketter moet dood.

Christenen en moslims, gelooft u dat andersgelovigen of ongelovigen minderwaardig zijn, een soort Untermenschen? Nee toch? Dat wereldbeeld is toch volstrekt verwerpelijk? Onderschrijft u de uitspraak van Jezus: wie niet voor mij is, is tegen mij? Gelooft u het woord uit de Koran 'wie een andere weg volgt dan de gelovigen, zal in de hel branden'?

Dat meent u toch niet? Waar is God in dit soort uitspraken? Waar zijn de liefde, de barmhartigheid en het recht?

Het beeld van Augustinus' wolf is nog om een andere reden vals. De wolf representeert een aantal slechteriken: de verstokte heiden, de ongelovige, de afvallige en de ketter. Ik beperk me tot de ongelovige. Augustinus stelt het voor alsof de ongelovige erop uit is de gelovige kwaad te doen. Dat komt voort uit de gedachte dat de ongelovige net zo behept is met agressieve bekeringsdrang als de gelovige. Je hoort bij de partij van God of bij de partij van de Duivel. De partij van de Duivel probeert de gelovige te bekeren tot het Kwaad. Daarom moet de ongelovige dood.

De redenering berust op een misverstand. Het geloof laat mij koud tot op het moment waarop gelovigen mij naar het leven staan. Dan word ik gedwongen mij in hun moordlust te verdiepen.

Het was enige tijd modieus te beweren dat Nederlanders niet zozeer tolerant zijn als wel onverschillig. Dat is een bizarre tegenstelling, want tolerantie berust nu juist op onverschilligheid.

Er belt een Jehova's getuige aan mijn deur. De man probeert mijn ziel te redden. Ik zeg hem beleefd dat ik niet geïnteresseerd ben en de man vertrekt. Het kan me geen donder schelen wat de man gelooft zolang hij zich niet misdraagt. Hij mag bij me aanbellen, ik sta hem beleefd te

woord, maar dat is dan ook het einde van ons contact. Als hij bijvoorbeeld postzegels spaart en ik ook, dan ontmoeten wij elkaar wellicht op een postzegelmarkt en hebben we een interessant gesprek over postzegels. Het feit dat ik niet geïnteresseerd ben in zijn geloof, verhindert menselijk contact allerminst.

Het kan me niet schelen wat iemand gelooft, maar als hij zich misdraagt aanvaard ik zijn beroep op de heilige teksten niet. Laat ik klein beginnen en groot eindigen: vrouwen het passief kiesrecht ontzeggen is in mijn ogen wangedrag. Abortusartsen neerschieten omdat je het ongebooren leven wilt beschermen: wangedrag. Condooms verbieden in stervend Afrika: wangedrag. Een land binnenvallen op grond van leugens en je daarbij ook nog beroepen op God: wangedrag. Een moord plegen in naam van God is een dubbele moord. Ik ken geen grotere lafheid dan een weerloos mens met een mes en een vuurwapen af te maken en je daarbij te beroepen op God. Moet ik echt geïnteresseerd zijn in het rotgodje dat Theo vermoordde? Nee toch?

Tja, die condooms. Ik hoorde kardinaal Simonis, net terug van zijn avontuur in Artis, op de televisie zeggen dat condooms niet werken. Deze man Gods heeft overal verstand van moet u weten. Maar hij zat natuurlijk met het onderwerp in zijn maag. Terwijl Afrika sterft zegt de katholieke kerk doodleuk dat condooms niet mogen. Dat klinkt niet erg barmhartig, vandaar de plotselinge deskundigheid van de heer Simonis.

Wat is fanatisme? Fanatisme stelt het dogma boven de mens. Verkijk u niet op de zalvende toon van de fanaticus. Ook de heer Laden heeft de oogopslag van een misdienaar. Dat duizenden vrouwen en kinderen slachtoffer worden van de aids-epidemie in Afrika, wil de kerk niet weten. Ze wil alleen weten van haar dogma. Ze preekt onthouding. Maar heren van de kerk, er zijn duizenden keurig getrouwde vrouwen in Afrika die het keurig doen met hun iets minder keurig getrouwde mannen. Die keurige, katholieke, getrouwde vrouwen krijgen het hiv-virus van hun eigen man. En hun kinderen ook. Preekt u onthouding binnen het huwelijk? Duizenden deskundigen zeggen dat het condoom een behoorlijke bescherming biedt. Zou het niet verstandig zijn met veel getrommel en folkloristische dansen condooms te gaan rondstrooien in Afrika?

Ik kan maar één verklaring vinden voor de naargeestige

houding van de kerk. Ik zal het zo beknopt mogelijk zeggen. De heren van de kerk houden niet van neuken en de rest van de mensheid wel. Dat is zo ongeveer het conflict denk ik.

Het heeft niets te maken met een onverzettelijk Bijbelwoord, het heeft te maken met een keuze. De kerk had immers ook kunnen kiezen voor de bescherming van het leven zoals zij zo ijverig doet bij kwesties als abortus en euthanasie. Wat verhindert de kerk het condoom op te vatten als een medisch hulpmiddel zoals er zovele zijn?

De kerk zit niet vast aan een goddelijk woord, want zo zitten de heilige teksten niet in elkaar. Zij kiest voor een bepaald woord en schuift andere ter zijde. De kerk kiest in dit geval voor onbarmhartigheid, niet omdat zij daartoe veroordeeld zou zijn door een hogere macht, maar uit eigen vrije wil. Zowel de Bijbel als de Koran biedt een keuze aan.

De God van de Bijbel en de Koran heeft blijkbaar gewild dat wij voor de juiste teksten kiezen op het juiste moment. Een keuze voor onbarmhartigheid kan nooit in Gods schoenen worden geschoven en als dat wel gebeurt lijkt me dat godslasterlijk.

Ik persoonlijk zou nooit in een God kunnen geloven die zich bezighoudt met mijn kapsel, mijn hoofddekseel of mijn voorhuid. Ik kan me ook niet voorstellen dat het Hem wat uitmaakt met wie je vrijt. Als je het maar met liefde en een condoom doet. Ik hoor het Hem nog zeggen: 'Gebruik je verstand oen!' Volgens Hem werken condooms namelijk wél.

Ik denk trouwens dat de premier van Spanje, de heer Zapatero, zich vergist. De heer Bush heeft niet gelogen over de massavernietigingswapens in Irak. De heer Aznar evenmin over de daders van de aanslag in Madrid. Beide heren zijn namelijk gelovig. Zij geloven iets en het is juist flink iets te geloven waar geen enkel bewijs voor bestaat. Volgens mij gelooft de heer Bush nog steeds in de massavernietigingswapens van Saddam en is de heer Aznar de enige ter wereld die gelooft dat het ‘eigenlijk’ Eta was. Beide heren worden in eigen kring juist daarom zo flink gevonden. Als je bewijzen nodig hebt, ben je geen echte gelovige. ‘Ik geloof omdat het absurd is,’ zei Tertullianus. Dat is nog eens mannentaal.

De nieuwbakken christen Willem Jan Otten liet zich interviewen door de heer Knevel. Na wat ditjes en datjes vroeg de heer Knevel op de man af: ‘Gelooft u in de opstanding van Christus?’ ‘Natuurlijk,’ zei de heer Otten ferm. Ik zal de bewonderende blik van de heer Knevel niet snel vergeten. Zo te zien vond hij het een hele prestatie van de heer Otten. Dat een intellectueel als de heer Otten gelooft in de opstanding van de Heer, nee maar! Flink hoor! En ook zo verheven!

De meesten van ons voelen zich een klein beetje slecht en een klein beetje goed, niet de moeite waard om over te praten. Zo niet de heer Otten. Hij vindt zijn zonden dermate gewichtig dat er een man voor moest worden doodgemarteld aan een kruis. Zonder de bloedende wonden van de

gekruisigde had hij eigenlijk geen leven, zo vreselijk zondig was hij. Wat fijn voor hem dat Jezus er niet vandoor is gegaan, toen in Getsemane en wat zal hij God dankbaar zijn dat Hij het gebed van Jezus niet verhoorde. Kruisigt hem! Ten bate van de verlossing van de heer Otten! Het is een stoer geloof voor stoere mensen. Je moet tegen bloed kunnen, althans tegen het bloed van een ander, je moet tegen pijn kunnen, althans tegen de pijn van een ander.

Mijn arme vader, zijn leven lang de gevangene van zijn vreselijke geloof, verlangde hevig naar de wederkomst van Christus. Hij bad er vaak en luidruchtig om: 'Kom Here Jezus, kom haastiglijk.' Als kind dacht ik daar achteraan: Maar wel ná mijn verjaardag. Toen ik een jaar of twintig was vertelde hij me dat Israël nóg een keer ten onder moest gaan voor de Here Jezus kon terugkeren.

Ik keek hem verbijsterd aan. Meende hij dat nou? Moest God de joden nóg een keer te grazen nemen? Ze hadden verdomme net de holocaust achter de rug! Ik zei: 'Dan zult u het wel fijn vinden dat de Arabieren de Joden de zee in willen drijven.' Dat was niet aardig van me, want nee, natuurlijk vond hij dat niet fijn. Mijn opmerking trof hem pijnlijk, maar hij trok er geen conclusie uit. Hij vroeg God niet of deze drinkbeker aan de Joden voorbij mocht gaan. Zijn verlangen naar de komst van het Koninkrijk Gods was veel sterker dan zijn inlevingsvermogen in het lijden van anderen. Het christendom en de islam hebben waarschijnlijk meer slachtoffers gemaakt dan alle heidense koppensnellers bij

elkaar.

Het is gemakkelijker God lief te hebben dan een medemens. God kan naar eigen behoefte worden gekneed en gevormd, de medemens is weerbarstiger. God liefhebben boven de mens is een vorm van gemakzucht.

Je zou zeggen dat vroomheid leidt tot bescheidenheid, maar nee. De christen voelt zich verheven boven de moslim en andersom, de strenggelovige voelt zich verheven boven de wat minder strenggelovige en alle gelovigen voelen zich verheven boven de ongelovige, die zij graag een 'materialist' noemen. Ik heb het gezien en beleefd. Nadat ik me uit het christelijk milieu had bevrijd ben ik nooit meer dergelijke zelfingenomen types tegengekomen. De moslimpedanterie? Ach, ik herken het, ik ben erin opgegroeid.

Heeft u zich wel eens afgevraagd wat er achter die onwaarschijnlijke glimlach zit van een EO-jongere op een EO-jongerendag? Nou niks denk ik. Blijdschap is het resultaat van een inspanning. Wezenloos armgezwaai heeft wezenloosheid tot resultaat. Je moet het vergelijken met het geestelijk leven van een platvis. Christelijke toverformules worden eindeloos herhaald en betekenen niets meer. Ik ben er mijn hele jeugd mee om de oren geslagen. Ik hoor zo'n fris meisje zingen dat Jezus is gestorven voor haar zonden en ik denk: 'Wat kan jij nou voor zonde hebben begaan? Iets te lief geweest voor je vriendje? Ja dat is wel een geseling of een doornenkroon waard zeg!

Toen ik klein was heb ik weleens aan God gevraagd wat die

toverformules betekenden, maar Hij begreep er zelf ook niets van. ‘Ga maar lekker naar Artis m’n jongen,’ zei Hij.

Het is jammer dat ik niet meer in Hem geloof. We hadden een mooi contact vroeger. Hij is onder de voet gelopen door ayatollahs en andere toverkollen.

Het kan misschien geen kwaad zolang christenen geen macht hebben, maar in de Verenigde Staten hebben zij macht. Hoeveel onschuldige Irakezen (ik heb het dus niet over terroristen, maar over weerloze mannen, vrouwen en kinderen) zijn er al onder het zand gebulldoerd? Niemand die het weet. Ik vrees dat onze stoere regering het niet wil weten ook. De christelijke waarden en normen zijn nogal delicaat moet u weten. Die zouden ernstig te lijden hebben van de feiten. We moeten geloven dat Amerika in Irak goed werk doet. Waarom? Omdat het absurd is.

Gelovigen vinden het vermoeiend om gelovig te zijn. Een katholiek vindt het vermoeiend als je hem vraagt naar de harteloze anti-condoompolitiek van de paus. ‘Waarom moet ik me steeds verdedigen?’ klaagt hij.

Een moslim heeft in Amsterdam een walgelijke moord gepleegd. Hij pleegde die moord op grond van zijn geloof, maar je mag de gelovigen daarover niet ter verantwoording roepen, want daar worden ze moe van. Dus zeggen ze van elke door de Koran geïnspireerde misdadiger: ‘Dat is geen echte moslim.’

Volgens mij is die kreet overgenomen van de voetbalclubs: 'Dat zijn geen echte supporters.' Nee, u vindt van niet, maar zij vinden van wel. Ze maken uw club te schande, dus wat gaat u daaraan doen? Het bestuur beraadt zich. Maar wat doen intussen de leden? Waarom willen ze bij een club horen die zulke afschuwelijke supporters heeft? Waarom loopt die club niet leeg?

Waar blijft de massademonstratie van katholieken onder het motto: 'De paus is geen echte christen!' Of als dat te veel gevraagd is, waarom loopt die kerk niet sneller leeg dan nu het geval is? Hoeveel misdaden moeten er in naam van de islam worden gepleegd voordat er een zekere leegloop op gang komt? Waarom wil iemand in godsnaam bij zo'n club horen?

Dat laatste is duidelijk: er is ongetwijfeld een groep moslims die geen moslim meer is, maar dat niet durft te zeggen. Dat vind ik zo ongeveer de grootste schande voor dit land, dat er mensen rondlopen die niet afvallig durven te zijn omdat dat van de islam niet mag. Iedereen in Nederland heeft het recht van zijn geloof te vallen. Het zou de moslims een eer moeten zijn de afvalligen uit eigen kring te beschermen. Zij zijn voor deze mensen nog meer verantwoordelijk dan niet-moslims. Net zoals de anti-abortusbeweging meer verantwoordelijkheid draagt voor de veiligheid van abortusartsen dan andere mensen. Vanaf het moment dat de lijfwacht van Ayaan Hirsi Ali uit moslims bestaat, zal ik verkondigen dat de God van de islam groot is. Eerder niet. De doodsb bedreigingen aan haar adres ontoren de islam en kleineren God. Hoe lang laten de

moslims zich dat nog welgevallen?

‘Zij zijn als kikkers die rond een moeras een samenspraak houden, al redetwistend wie van hen de grootste zondaar is,’ schreef de Romein Celsus ongeveer in het jaar 180 in zijn boek Een waar woord over de christenen.

Het viel een buitenstaander blijkbaar toen al op hoe verkikkerd christenen zijn op hun zondigheid, zozeer dat ze er elkaar de loef mee proberen af te steken. Je vindt dat vooral terug in bekeringsgeschiedenissen. De ware bekeerling is tenminste aan de drugs geweest of heeft zich anderszins deerlijk misdragen. Maar ook na de bekering is het vroom zich te presenteren als een soort niet veroordeelde misdadiger die alleen door de genade Gods op vrije voeten is.

En dan hebben we nog als kers op de taart die verrukkelijke erfzonde. Je hoeft zelf niet bijzonder stout te zijn geweest om je toch te kunnen wentelen in eigen zondigheid en die van anderen. Denk niet dat alleen gelovigen zich te goed doen aan erfelijke stoutheid. Ik ken iemand die tot op de dag van vandaag aan niemand vertelt dat zijn vader bij de NSB is geweest. Gelijk heeft hij, want men zal hem er gretig op aankijken. Onlangs werd bekendgemaakt dat de vader van de heer Van Vollenhoven een blauwe maandag bij de NSB is geweest. Een stoer kamerlid was van mening dat de Kamer geen toestemming voor zijn huwelijk met prinses Margriet zou hebben gegeven ware de Kamer op de hoogte

geweest van dit vreselijke feit. Prinses Maxima kreeg haar vaders zonden met enthousiasme ingepeperd en moest haar koninklijke carrière met een openbare boetedoening beginnen.

Ik vind dat noch de heer Van Vollenhoven, noch prinses Maxima in het openbaar een mening over de zonden van hun vaders hoeven te verkondigen, maar dat komt doordat ik het idee van de erfzonde absurd vind.

Mocht er ergens een zoon van Adolf Hitler rondlopen dan reik ik hem hierbij de hand. Ik ben van mening dat hij geen enkele schuld heeft aan de daden van zijn vader en niet meer dan anderen verplicht is daar een standpunt over te verkondigen. De psychische last die hij draagt, is zijn particuliere probleem. Ik raad hem hoogstens aan zijn bovenlip te scheren.

Het vreselijkste voorbeeld van de verwoestende gevolgen van het geloof in de erfzonde is het christelijk antisemitisme. Pas in 1974 verklaarde het Vaticaan dat de joden niet meer aansprakelijk konden worden gesteld voor de kruisiging van Jezus.

Waarom zijn christenen zo zot op zondigheid? Dat zit zo: wie het zondigst is, heeft de verlossing van de Here Jezus het meest nodig (de tollenaars en de hoeren) en wie de Here Jezus het meest nodig heeft, is het vroomst en wie het vroomst is, maakt een goede kans op een plekje in de hemel. Theologie is heus niet zo'n moeilijk vak.

Toch ben ik niet helemaal tevreden met deze verklaring. Ik

denk dat er iets aantrekkelijks moet zitten in de ervaring van eigen slechtheid, iets dat al tijdens het leven wat oplevert. Celsus hoorde kwakende kikkers in hen, verward in een bespottelijk dispuut, maar diezelfde kikkers hebben de halve wereld veroverd. De ervaring van eigen zondigheid maakt niet van alle kikkers huilende Arsenii, het maakt een belangrijk deel van hen bijzonder slagvaardig, meedogenloos zelfs. De Romeinen waren zonder overdreven zondebesef eveneens slagvaardig en meedogenloos. Je zou dus zeggen dat zondebesef bij slagvaardigheid geen rol speelt. Maar het kan zijn dat zondebesef een rol speelt bij het ontstaan van een ander type slagvaardigheid, het revolutionaire elan bijvoorbeeld.

Ook heidenen weten van goed en kwaad. Celsus begreep zeer goed wat zonde was. Het kikkergedrag dat hij beschrijft komt voort uit overdreven zondebesef. Overdreven zondebesef is bijvoorbeeld het idee dat iedere aardse genieting zondig is.

Het lijkt me niet gewaagd te zeggen dat overdreven zondebesef afneemt naarmate de welvaart toeneemt. Het waren de armen en de slaven die belang hadden bij dit door Celsus bedoelde zondebesef. 'Zij verafschuwen de dingen van deze wereld en beschouwen alles als gemeenschappelijk bezit,' schrijft Lucianus. Zowel Jezus als Mohammed mobiliseert vooral de armen en voorziet hen van een kostbaar en onvervreemdbaar bezit: een diepgeworteld zondebesef waarmee ze zich moreel verheffen boven iedereen die dat

besef in mindere mate koestert. Het is begrijpelijk dat bezitlozen die in ellende leven ‘de dingen van de wereld’ die zij niet hebben en niet kunnen krijgen verafschuwen en dat zij, zoals de eerste christenen deden, bezit als een zonde beschouwen. Hun armoede wordt een deugd. Hun lage sociale status wordt hun kracht.

De onteerden vinden eer in hun morele superioriteit. In het eerbaar maken van armoede en lage sociale status schuilt een immense revolutionaire potentie, die bij christenen en islamieten bekeringsijver wordt genoemd. Wat is er heerlijker voor een armoedzaaier dan de rijke ervan te overtuigen dat elke aardse genieting zondig is en dat hij zijn bezit dus dient weg te geven? Het is dynamiet onder elke samenleving, tenzij men erin slaagt de lont uit het kruitvat te halen door de gelovigen te corrumperen. Dat is Constantijn de Grote gelukt. Onder zijn bewind beklommen de christenen razendsnel de maatschappelijke ladder en ‘de wereld’ bleek ineens een stuk minder verwerpelijk. De grote massa van de christenen bleef arm, maar het verschil met vroeger was dat ze door hun geloofsgenoten onder de duim werden gehouden. Vele eeuwen later verklaart de ongelovige Napoleon de gedweeheid van de arme christenen als volgt:

‘Hoe komt het dat de arme man het vanzelfsprekend vindt dat er uit tien schoorstenen van mijn paleis rook opstijgt, terwijl hij vergaat van de kou, dat ik mij wel tien keer per dag kan verkleden, terwijl hij naakt is, dat er op mijn tafel voldoende staat om een gezin een week lang te voeden? Dat

komt door de godsdienst, die hem leert dat ik in het hiernamaals zijn gelijke zal zijn, ja, dat hij daar waarschijnlijk gelukkiger zal zijn dan ik.'

Het revolutionaire christendom is de religie van de berusting geworden.

De radicale islam bevindt zich op dit moment in het revolutionaire stadium van de eerste christenen. Ze grijpt terug op een ver verleden. Het is de vraag wat er gebeurd zou zijn als Al-Andalus niet ten onder was gegaan aan de bekeringsijver/veroveringszucht van katholieke Isabel, maar die vraag is zinloos. De grote massa van de moslims is er slecht aan toe. Als zij terugkijken naar hun verleden identificeren zij zich niet met de verfijnde cultuur van Al-Andalus, maar met de rauwe beginfase van de islam, die zich met het zwaard een plek veroverde in de wereldgeschiedenis. Als je de geschiedenis van de profeet Mohammed leest, krijg je de indruk dat hij in het begin oprecht begaan was met het lot van de armen. Misschien ontdekte hij tot zijn eigen verbazing hun revolutionaire kracht toen zij door zijn prediking tot een beter soort mens werden gebombardeerd. Het gewicht van de mens werd altijd gemeten aan diens sociale status, maar Jezus en Mohammed zetten de wereld op zijn kop: de arme was een beter mens dan de rijke stinkerd.

Jezus was zelf arm, Mohammed niet, maar dat wil niet zeggen dat diens bezorgdheid om het lot van de armen niet authentiek was. Later heeft hij zich ontwikkeld tot een machthebber die heel goed begreep dat hij de welgestelden

nodig had.

Wat moest er met de enorme revolutionaire potentie van de arme maar moreel zo hoogstaande sloebers gebeuren toen christendom en islam eenmaal geïnstitutionaliseerd waren? Dat was eigenlijk vrij eenvoudig. Het Laatste Oordeel! De dreiging van de eeuwige verdoemenis! Eureka! De arme sloebers moesten de mensheid redden. Zij moesten uittrekken en Gods koninkrijk vestigen op heel de wereld. De aarde was immers het strijdtoneel tussen Goed en Kwaad, tussen God en Satan? De heidenen moesten worden bekeerd, zo niet goedschiks dan wel kwaadschiks. Een koppige heiden de kop afslaan was een goede daad, want de wolf bedreigt de schaapskudde. Zo kon een arme sloeber zich opwerken tot een moreel hoogstaande moordenaar. Omdat de tegenstander het Kwaad vertegenwoordigde werd men zelf volautomatisch Goed. Herkent u de trekken van de heer Laden? En die van de heer Bush?

Beide heren zijn vroom, maar niet arm. Ik denk dat zij geen van beiden een voorstander zijn van een opstand der armen, noch zullen zij bekommerd zijn om hun zielenheil. Ik denk dat aan het gedrag van beide heren een ander motief ten grondslag ligt.

Zowel het christendom als de islam is vooral een mannenzaak. De God die de gelovigen aanbidden is een man, de kerk en de moskee worden geleid door mannen. De discipelen van Jezus waren mannen, de volgelingen van Mohammed eveneens. De positie van de vrouw in kerk en

moskee is zwak, om het eufemistisch uit te drukken. De eerste christenen en moslims waren vooral arme mannen die zich in hun eer voelden aangetast. De bezitlozen en slaven voelden zich onteerd omdat ze zichzelf, noch hun vrouw en kinderen, dat wil zeggen hun bezit, konden beschermen tegen het machtsmisbruik van de rijken.

De heer Laden voelde zich gekwetst in zijn mannelijke eer toen Amerikaanse troepen zijn vaderland betraden. De heer Bush voelde zich in zijn mannelijke eer aangetast toen de vliegtuigen door de Twin Towers vlogen. Hun reactie heeft niet zozeer te maken met vroomheid, maar met een alles verwoestend mannelijk eergevoel. Het is hetzelfde eergevoel dat ze aan hun God toeschrijven. Wie niet jubelt, kwetst Zijn eer. Wie niet jubelt is tegen Hem. Elke kritiek is kwetsend voor Zijn mannelijke eer.

Hun vroomheid lijkt God te betreffen, maar ze hebben het over zichzelf. Ook binnen hun eigen theologie is het idee dat God kwetsbaar is absurd. Kan een slak een olifant kwetsen?

Ze schrijven hun eigen kwetsbaarheid toe aan God. Wie niet jubelt kwetst hun eer. Ik denk dat de woede die de aarde teistert eerder aan gekwetste mannelijke eer te wijten is dan aan religieuze gevoelens, zij het dat de mannelijke eer zich onlosmakelijk heeft verknoopt met de religie.

Toch zijn er altijd mensen geweest wie het een eer was in de eerste plaats hun God groot te maken en niet zichzelf.

Een mooi voorbeeld daarvan is Franciscus van Assisi. Tijdens de vijfde kruistocht in 1219, toen de christenen de

Egyptische stad Damietta belegerden, zagen de soldaten van de sultan een haveloze man opduiken voor de poorten van de stad. Het was Franciscus. Hij wilde de sultan spreken. Hij werd toegelaten en legde de sultan de essentie van het christendom uit. Als de sultan zich zou bekeren, zouden immers vele mensenlevens worden gespaard. Hij wilde vervolgens de kracht van zijn geloof laten zien en verzocht om een brandstapel opdat hij daar voor de ogen van de sultan in kon springen. De sultan weigerde beleefd en liet Franciscus ongedeerd gaan.

Je kunt het gedrag van Franciscus hysterisch vinden, maar zijn hysterie betreft niet zijn eigen eer en komt voort uit oprechte bezorgdheid over het zielenheil van de ‘ongelovigen’. De gedachte dat goede mensen na hun dood zouden branden in de hel was hem blijkbaar ondragelijk. Zijn geloof stelde hem in staat om te handelen tegen zijn eigen belang in. Hij was bereid te sterven als hij daardoor de sultan (en door hem alle inwoners van de stad) kon redden van de eeuwige verdoemenis.

Jaren geleden schreef ik een roman over Jacobus Capiteyn, de eerste Afrikaanse student in Nederland. Hij was als kindslaafje hier gekomen, studeerde theologie in Leiden en vergoelijkte de slavernij en de slavenhandel. Hoe was het mogelijk dat een zwarte man die zelf slaaf was geweest de slavernij goedpraatte? Hij was van mening dat het goed was zijn heidense landgenoten uit hun heidense omgeving weg te halen en zo een betere kans op bekering te geven. Toen hij

als dominee terug was gekeerd naar het huidige Ghana probeerde hij ijverig, maar met weinig succes, zijn landgenoten te bekeren. In het slavenfort van Elmina, waar hij preekte, raakte hij in een geestelijke crisis en stierf jong.

Zijn tragische leven stond in het teken van de heilige overtuiging dat de heidenen naar de hel gaan. Die overtuiging dreef hem voort, daar gaf hij alles voor op en mogelijk heeft het hem zijn gezondheid en ten slotte zijn leven gekost. Hij was een oprecht christen, niet uit op eigen eer, maar bezorgd om het zielenheil van zijn landgenoten.

Voor velen zijn islam en christendom niet veel meer dan een rancuneleer. Men voelt zich in zijn eer aangetast en men spant God voor zijn wraakzuchtige karretje. Het verwarrende is dat er een ander soort gelovigen bestaat dat geen zier geeft om de eigen eer en oprecht begaan is met het lot van de medemens. Toch heeft ook hun geloof iets destructiefs, zij het dat de agressie zich richt tegen de eigen persoon.

Wat was ook alweer de oorspronkelijke zonde? Daarvoor moet ik terug naar het scheppingsverhaal in Genesis en dat doe ik met plezier, want deze mythe is geschreven door een genie. Ik schrijf ‘mythe’ terwijl ik weet dat deze term misverstanden wekt. Een mythologisch verhaal wordt nogal eens gezien als een verhaal dat niet op feiten berust, onwaar is, niet echt is gebeurd of platter gezegd: gelogen is. Dat is dan ook wat het woord mythe betekent: iets dat niet waar is. Onze cultuur heeft dat begrip op de godenverhalen geplakt van de heidenen en niet op de Bijbelverhalen, dat spreekt vanzelf. Wat wij een mythe zijn gaan noemen is een gecodeerd verhaal over opvattingen, inzichten op politiek, religieus of filosofisch gebied, dat verwarrend genoeg soms gebruikmaakt van historische feiten. Als ik zeg dat het Bijbelse scheppingsverhaal een mythe is, zeg ik dus niet dat het onwaar is of gelogen, maar integendeel, dat het op gecodeerde wijze verslag doet van de religieuze inzichten van de schrijver. Daar is geen woord gelogen bij. Hoe gaat het verhaal?

Adam, de eerste mens, kreeg van God een tuin. Waarom? ‘Opdat Adam de tuin bewerken en bewaren/bewaken zou.’ Logisch, de mens moest ergens van leven. De tuin leverde hem voedsel. Maar voedsel betekent in de Bijbel altijd meer dan brood alleen. Het betekent ook geestelijk voedsel. Je zou kunnen zeggen dat de tuin staat voor alles wat de mens

inhoud geeft, wat hem vervult. Dat moet Adam bewerken en bewaren.

Er vallen twee dingen op: ten eerste dat God niet afhankelijk is van Adams werk in de tuin. God heeft Adams dienst niet nodig, de opdracht is uitsluitend en alleen bedoeld om de mens van (geestelijk) voedsel te voorzien. Het tweede wat opvalt is het dynamische karakter van de opdracht.

Ik begin bij het eerste. Ik hoorde laatst majoor Bosshardt zeggen dat God niet gediend hoeft te worden, want Die heeft niets nodig. We moeten, zei ze geloof ik, elkaar dienen.

Dat is een zeer Bijbelse uitspraak. We zijn volgens het oudtestamentische scheppingsverhaal niet geschapen als slaafjes van God, want Hij heeft ons niet nodig. Hij heeft ons geschapen omdat Hij dat leuk vond. In het scheppingsverhaal van de Babyloniërs, Enuma elisj wordt de mens geschapen om de goden werk uit handen te nemen. 'Hem zal de dienst der goden opgelegd worden en zij zullen hun rust hebben.'

Het is aardig te zien dat het woord dienst uit godsdienst werk betekent. Niet op je knietjes liggen, maar werken. Ik durf het bijna niet te schrijven omdat het woord besmet is geraakt: godsdienst is jihad, ofwel ijver, inspanning. En dus niet in de eerste plaats islam, onderwerping. De monotheïstische zonnegod van farao Echnaton had aan het eind van zijn stralen handen. De handen moesten uit de mouwen worden gestoken.

Adams godsdienst behelsde dus het bewerken en bewaren van de tuin, ten bate van hemzelf. Wie ervaring heeft met

tuinieren weet één ding zeker: Adam moet hebben ontdekt dat je een tuin niet kunt ‘bewaren’ zoals je een dode vlinder bewaart in een glazen kastje. Het bewerken en bewaren van een tuin is eerder een reageren op dan het regeren van de tuin. Wie een tuin probeert te conserveren, dat wil zeggen, elke ontwikkeling in de kiem probeert te smoren, maakt zichzelf en de tuin kapot. Aangezien Adams tuin in diens zowel lichamelijke als geestelijke voldoening moet voorzien, luidt de gecodeerde boodschap dus: reageer op ontwikkelingen, schoffel weg wat schadelijk is, maar laat bloeien wat je van nut kan zijn. Bewerken en bewaren van een tuin betekent: kritisch openstaan voor veranderingen. Dat is de dienst die Adam wordt opgedragen. Dat is Adams godsdienst. De Koran laat het eerste mensenpaar in de hemel ontstaan, wat ik minder aardig vind. Hun godsdienst bestaat voor de zondeval waarschijnlijk uit het bejubelen van God, wat aanzienlijk saaier is dan tuinieren.

De Bijbelse Schepper experimenteert al voor de zondeval met het probleem van de kennis en de vrije wil. Hij heeft de mens hersenen gegeven waarmee hij zelfstandig beslissingen kan nemen. God zegt niet dat Adam geen fouten mag maken, het gaat erom dat de mens leert door te werken.

Maar diezelfde menselijke hersenen stellen God voor een probleem waar Hij blijkbaar niet op heeft gerekend. Adam heeft niet genoeg aan God, hij wil gezelschap. Nu volgt een grappig verhaal waaruit blijkt dat God niet weet wat voor vlees Hij in de kuip heeft. Dit begrijpt elke kunstenaar: je hebt iets

gemaakt, maar wat is het precies? God geeft Adam dieren als gezelschap. ‘Hier, een olifant, ben je nu tevreden?’ Adam ziet er niks in. ‘Een nijlpaard dan?’ Volgens mij wil de schrijver ons aan het lachen maken. Hij en wij weten wat Adam wil, maar God weet het nog niet of wil het niet weten. ‘Een giraffe misschien?’ God gedraagt zich als een bezitterige moeder die niet wil dat haar zoon het huis verlaat. Een joodse jongen werd pas meerderjarig op zijn trouwdag en onttrok zich vanaf dat moment aan het vaderlijk (en moederlijk) gezag. Het lijkt erop dat God Adam niet wil laten gaan, dat Hij hem bij zich wil houden.

Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat de schrijver van het verhaal hiermee Gods eerste teleurstelling beschrijft. Heeft Hij de dieren dan voor niks geschapen? Waarom is Adam niet tevreden met een olifant en de intieme omgang met zijn Schepper? God scheidt in arren moede de vrouw, maar Hij is een beetje jaloers op haar, alsof iemand Hem zijn leukste speeltje heeft afgenomen. Tussen Hem en de vrouw komt het nooit meer helemaal goed en Hij doet zijn best om zoveel mogelijk wantrouwen tussen beide mensensoorten te zaaien. Maar belangrijker nog lijkt me de mededeling dat Adam geen gezelschap ziet in de dieren. Hij voelt zich een buitenbeentje. Hij zit niet in de natuur, hij kijkt ertegenaan als iemand die voor een aquarium zit. Vóór de zondeval heeft hij zich innerlijk al verwijderd uit het paradijs. Adam kan geen dier met de dieren zijn, zijn manier van kijken, denken en voelen verzet zich daartegen.

Als God de mensen het eten van de boom van de kennis verbiedt, is dat een gevolg van de al waargenomen scheiding tussen de onbewuste natuur en de bewuste mens. Het is een test: wil je werkelijk definitief afscheid nemen van je dierlijke onschuld of wil je schuldig worden? Schuldig? Waaraan? Aan het menszijn.

De kennis is de kennis van goed en kwaad. Is deze kennis op zichzelf kwaad of zondig? Nee, deze kennis maakt van het onschuldige dier dat Adam was, een mens. Zonder de zogenaamde zondeval zou de mens geen mens zijn geweest, maar een dier. De zondeval was dus noodzakelijk voor het ontstaan van de mens. Het lijkt erop dat God dat nogal onthutsend vond. Hij was immers tot nu toe de enige bezitter van kennis over goed en kwaad. Er volgt nu een tekst die ik altijd over het hoofd heb gezien. Ik had onthouden dat de eerste zonde was dat de mens door het eten van de boom aan God gelijk wilde worden. Maar zo is het niet. God zegt, in zichzelf pratend: 'Nu is de mens aan mij gelijk geworden, nu heeft hij kennis van goed en kwaad.' Hier is dus geen sprake van een hoogmoedig streven van de mens, maar van een voltooid feit. De mens is, net als God, een wezen geworden met moreel besef. Er ontbreekt nog maar één eigenschap aan de mens om hem tot een god te maken en dat is onsterfelijkheid. De mensen moeten als de donder uit de Hof van Eden worden gejaagd, want daar staat nog een belangrijke boom, maar daar wisten Adam en Eva blijkbaar niet van. De levensboom! God zegt tegen zichzelf: 'Nu wil ik

voorkomen dat hij (Adam) ook de vruchten van de levensboom plukt, want als hij die zou eten, zou hij eeuwig leven.' Dit is Gods motief om de mensen uit het paradijs te sturen. De zogenaamde zondeval op zichzelf is dat dus niet. Ik wijs erop dat de mens blijkbaar ook vóór de zondeval sterfelijk was.

De Koran heeft dit verhaal slecht begrepen. In de eerste plaats lijkt het mij onjuist de slang die Eva ompraat te zien als de duivel. De slang is gewoon een listig dier dat God doorheeft. God is benauwd voor de menswording van de mens, maar de slang weet dat het daarop uit moet draaien, hoe pijnlijk dat ook is voor God en de mensen. De slang is een onaangenaam dier waar iedereen, dieren en mensen, bang voor is. Hij is de belichaming van het onaangename, de boodschapper van het onaangename. Het menselijk bewustzijn, de kennis van goed en kwaad, is een pijnlijk bewustzijn, maar voor de mens noodzakelijk. De opvatting van de Koran, die eveneens bij christenen populair is, is nogal banaal: de duivel, die een soort tegengod is, verleidt de mensen tot ongehoorzaamheid. Punt. Ongehoorzaamheid aan God is zondig. Punt. Het verhaal wordt plotseling zo plat als een dubbeltje. De Bijbel zegt impliciet dat ongehoorzaamheid aan God noodzakelijk was om tot moreel besef te komen.

God formuleert na de 'zondeval' de pijnlijke gevolgen van de menswording van Adam en Eva. Eva zal met veel gezwoeg kinderen baren, Adam zal zwetend zijn brood verdienen en

zij zullen ten slotte doodgaan.

Zwoegen dieren dan niet bij het baren? Jawel, maar het schijnt niet tot hen door te dringen. Zweette Adam voor de zondeval dan niet als hij aan het tuinieren was? Het lijkt me wel. Gaan de dieren dan niet dood? Jawel, maar zij lijken zich er tijdens hun leven niet van bewust te zijn en wanneer zij sterven lijken zij dat gelaten over zich heen te laten komen. De straf voor het mens worden is dus het bewust pijn lijden bij het bevallen, het bewust gebukt gaan onder zware arbeid en het bewustzijn van de eigen dood. God heeft hiermee, wellicht tot zijn eigen verrassing, een geheel nieuw fenomeen gecreëerd: een wezen met een goddelijk bewustzijn, maar sterfelijk. God heeft geen ervaring met eigen sterfelijkheid, dus is er sprake van een gewaagd experiment. God heeft geen idee waar dat experiment op uitdraait, anders is zijn latere spijt niet te verklaren. Hij krijgt zelfs tweemaal spijt: een keer over zijn schepping, waardoor hij woedend de zondvloed stuurt, en de tweede keer over de driftbui die de zondvloed veroorzaakte. 'De mens is nu eenmaal slecht,' zegt Hij berustend. Maar door Noach en diens familie te redden, zegt Hij impliciet: 'Er zijn nu eenmaal goede en slechte mensen.'

Hij dreigt niet met eeuwige martelingen in het hiernamaals, maar sluit daarentegen een verbond met de mensen waarin Hij belooft dat Hij nooit meer zal proberen de mensheid om zeep te helpen. Misschien moeten we de zondvloedmythe als volgt ontcijferen: 'Vroeger schreven jullie watersnoodrampen toe aan Gods woede. Doe dat niet weer.'

De God van de schepping lijkt een heel andere dan de God die nu via jodendom, christendom en islam tot ons komt. Hij is creatief, een beetje naïef, driftig, maar ook bereid tot verzoening. Het sturen van de zondvloed was buitengewoon onaardig, maar dat vond Hijzelf ook. Je voelt in Hem een zekere wanhoop dat Hij zijn eigen schepping niet meteen doorgrondt en dat Hij als gevolg daarvan tot radeloze woede vervalt, zoals een vader tegenover een puber soms redeloos kan uithalen en even later niet weet wat hij moet doen om het weer goed te maken.

Hij is een menselijke God en de mens is een goddelijk dier. Je zou kunnen zeggen dat in het begin God en de mens niet zoveel van elkaar verschilden. De vraag is nu wat God onder slecht verstond, toen Hij na de zondvloed begreep dat de mens ‘nu eenmaal’ slecht was.

De eerste mens die zich na de zondeval slecht gedroeg was Kaïn, die zijn broer Abel dood sloeg. Dat is niet zomaar een beetje slecht, dat is inslecht. Toch lijkt de schrijver te insinueren dat God niet helemaal onschuldig is aan deze moord. Beide broers brengen God offers. ‘De HEER merkte Abel en zijn offer op, maar voor Kaïn en zijn offer had Hij geen oog.’ Dat is wonderlijk, want hoe kan God zo onrechtvaardig zijn? Van Kaïn wordt niets nadeligs verteld en toch ziet God hem niet staan. Iedereen kan begrijpen dat Kaïn kwaad wordt.

God merkt Kaïns offer niet op. Kaïn offert wel, maar hij krijgt het gevoel dat zijn offer nergens aankomt, dat er geen

adres is. Misschien staat Kaïn op het punt te zeggen: ‘Er is geen God.’ Misschien is Kaïn de eerste ongelovige. Zijn ongelof ontstaat doordat God nalaat hem en zijn offer te zien. God antwoordt hem niet.

Als de Bijbel spreekt over ‘ongelovigen’ worden meestal andersgelovigen bedoeld. Ook de heidenen waren immers gelovige mensen, zij het dat ze in een andere god of goden geloofden. Wisten de Bijbelschrijvers van mensen zoals ik, die denken dat God een idee is, maar geen persoon? Jawel, daar wisten ze van. David bijvoorbeeld begint psalm 14 als volgt: ‘Dwazen denken, er is geen God.’ Er bestonden dus ook in de oudheid mensen, dwazen zoals ik, die hun ongelof formuleerden.

Het is mogelijk dat Kaïn, die immers geen contact kan krijgen met God, de eerste ongelovige is. Hij wordt opvallend mild bestraft. Alweer: geen eeuwige martelingen in de hel, maar verbanning. ‘Dolend en dwalend zul je over de aarde gaan.’ Kaïn wordt gestraft met rusteloosheid. Dat is wel een aardige beschrijving van de ongelovige geest vind ik: voor altijd onderweg en op zoek. Kaïn vindt de straf te zwaar zegt hij, want ‘ik mag U niet meer onder ogen komen’. Dat betekent dat hij in het vervolg zonder Gods bescherming zal moeten leven, dus, zegt hij, ‘kan iedereen die mij tegenkomt mij doden’.

Hoe komt Kaïn dáár nu bij? Let wel, hij zegt niet dat hij bang is voor wraak omdat hij Abel heeft gedood, hij is bang voor de mensen omdat hij God niet meer onder ogen mag

komen. Dit is alleen te begrijpen wanneer je je inleeft in de psyche van de afvallige in een overigens gelovige gemeenschap. Ik groeide op in een gelovige wereld. Mijn ouders waren gelovig, ik ging naar de christelijke school, naar mijn idee was iedereen gelovig. Zo rond mijn tiende jaar besepte ik dat ik niet geloofde, dat wil zeggen dat ik meermaals tot tranens toe had gebeden om geloof, maar dat God geen sjoege gaf. Het contact kan niet van een kant komen, dus het geloof stierf in mij. Ik keek om me heen en ik bleek de enige goddeloze in de wijde omgeving. Ik was alleen. Het gevoel van anders zijn, niet bij de groep behoren waarin je bent opgegroeid geeft een gevoel van onveiligheid. De vraag was of ik wel bij de mensen hoorde. Ik zocht mijn troost en veiligheid dan ook bij de dieren en dook geestelijk onder. Pas rond mijn achttiende durfde ik uit de kast te komen.

Maar, wat denkt u? Hoewel Kaïn zonder God verder zal moeten, ‘merkt’ God hem met het beroemde Kaïnsteken, dat wil zeggen dat hij ook zonder God Gods bescherming geniet. Dat is nou wat je noemt jofel van God, ik kan niet anders zeggen. God heeft begrip voor Kaïns ongeloof omdat Hij hem niet geantwoord heeft. Ja, grutjes, ik vind dat ontroerend, ik zeg het maar eerlijk. Hoe heeft dat Kaïnsteken eruitgezien? Ik weet het niet, maar het zal hem op een of andere manier het gevoel hebben gegeven mens onder de mensen te zijn en geen verdoemde.

De vraag die het verhaal stelt is de volgende: is het een mens te verwijten dat hij niet gelooft wanneer God geen teken

van leven geeft? Het antwoord is nee, maar de mens stuurt zichzelf door zijn ongeloof in ballingschap.

Blijft over dat de broedermoord onbegrijpelijk mild wordt bestraft, tenzij je vertrouwd bent met de modelmatige manier van denken van de schrijver.

In de nieuwe vertaling van de Bijbel blijkt uit niets dat Kaïn spijt heeft van zijn misdaad. Als God hem verbanning oplegt, zegt Kaïn botweg: 'Die straf is te zwaar.' Te zwaar? Voor broedermoord? Oudere vertalingen en de Koran leggen Kaïn berouw in de mond. Ik vertrouw de nieuwe vertaling: Kaïn heeft geen berouw en wordt niettemin mild gestraft. De eerste lezers van dit verhaal zullen hebben begrepen dat het hier niet gaat over een letterlijke moord. Gedecodeerd luidt de boodschap: omdat Kaïn geen contact kan krijgen met God, doodt hij zijn geloof (Abel) en dat levert hem een rusteloos leven op. Hij blijft niettemin een mens, levend onder Gods bescherming, dat wil zeggen onder de bescherming van de gelovigen. De bescherming gaat zover dat God uitroept: 'Als iemand jou doodt, zal dat zevenmaal aan hem worden gewroken.' Kaïn wordt niet zomaar beschermd, hij wordt dubbel en dwars beschermd. De gelovigen worden verantwoordelijk gemaakt voor de veiligheid van de afvallige. Rusteloosheid is de enige straf.

Maar wat moeten we dan met dat 'bloed' van Abel. God zegt: 'Hoor toch hoe het bloed van je broer uit de aarde naar mij schreeuwt.' In het bloed van de mens huist zijn ziel. Er staat: je hebt je ziel begraven, maar die zal altijd om Mij

blijven schreeuwen. Kaïn heeft zijn geloof gedood en daarmee zichzelf ontzield. Daar kom je bij gelovige schrijvers niet omheen: ze zien de ongelovige als ontzield, dood. Ze kunnen zich niet voorstellen dat de ongelovige een geestelijk leven heeft. Zij denken dat waar bij hen het geloof zit, bij de ongelovige niets zit, een gat.

Volgens Genesis 50 : 11 betekent het woord abel 'rouw'. Wiens rouw? Adam en Eva zullen hun zoon toch niet Rouw hebben genoemd? 'Rouw kom je eten? Heb je je handen al gewassen Rouw?'

Het ligt voor de hand dat Abel Kaïns rouw is: de rouw om het verlies van zijn geloof.

Als de moord het doden van het eigen geloof is geweest, is de milde straf begrijpelijk, ook zonder berouw. Het is niet begrijpelijk als het verhaal gaat over de moord op een echte broer van vlees en bloed. Het staat voor mij dan ook vast dat het in dit verhaal gaat over de positie van de afvallige. Hij plaatst zich buiten de groep (ballingschap), maar niemand mag hem een haar krenken. Ongeloof wordt hier nog niet gezien als een zonde, maar eerder als een communicatiestoornis. Slecht handelen is zonde.

'Waarom ben je zo kwaad?' vroeg God toen Hij voor Kaïn onbereikbaar was geworden. 'Handel je goed, dan kun je toch iedereen recht in de ogen kijken?' Dit is natuurlijk Kaïns innerlijke dialoog, maar de schrijver voert het op als Gods woord. Velen die van hun geloof vallen, zijn kwaad op God, wat zich uit in een virulent atheïsme. 'Doe niet zo kwaad,' laat

de schrijver God zeggen, ‘als je een goed mens bent, is er niets aan de hand.’

God heeft begrip voor Kaïns ongeloof, want toen deze Hem aanriep heeft Hij de telefoon niet opgenomen.

Ik zal u een geheimpje verklappen. Ook volgens de Bijbel heeft Abel nooit bestaan, net zomin als Kaïn trouwens. Ze zijn personages uit een fictief verhaal dat ons iets wil leren over de positie van de afvallige. Het probeert zich niet eens voor te doen als historisch. Lees er ‘de lijst van Adams nakomelingen’ maar op na in het vijfde hoofdstuk van Genesis. Wie wordt daar als eerste door Adam verwekt? Set. Dat was de jongen die volgens het Kaïn-en-Abelverhaal na de dood van Abel werd geboren. Maar dat kan dus niet, want Set was de oudste.

Wat mij vooral opvalt, is de montere, vrije toon waarop geschreven wordt over God. Er is geen sprake van een onderworpen houding, waarschijnlijk omdat God nergens mee dreigt. De schrijver houdt strak vast aan de gedachte dat God ons niet nodig heeft, ook niet ons geloof. Als je een rusteloos leven wilt leiden moet je dat zelf maar weten. De God die furieus reageert op ongeloof zoals die tevoorschijn komt in andere Bijbelboeken en de bij voortduring op ongelovigheid foeterende Koran, lijkt wat zijn humeur betreft afhankelijk van ons geloof. Dat maakt Hem in mijn ogen een flinke kop kleiner.

Ik ben er nog steeds niet achter wat God verstaat onder

‘slecht’. Wat Gods woede had gewekt toen Hij de zondvloed stuurde wordt niet uitgelegd. Ik zoek dus verder en beland bij het verhaal over de toren van Babel. Ik herinnerde mij het verhaal als volgt:

de mensen wilden een toren bouwen tot in de hemel om gelijk te worden aan God. God bestraft hen voor hun hoogmoed met de spraakverwarring en de torenbouw wordt stopgezet. ‘Slecht’ is dus de hoogmoed, de wens gelijk te zijn aan God. Je zou dus zeggen dat hier eindelijk een zonde wordt beschreven. Maar helaas, mijn herinnering is verkeerd, want het Bijbelverhaal zegt iets heel anders. De mensen bouwden de toren niet om gelijk te worden aan God, maar om beroemd te worden en om niet over de hele aarde verspreid te raken.

Nergens in het verhaal worden deze twee wensen als zondig aangemerkt. Gods motief om een spraakverwarring te organiseren, is dan ook geen straf op de zonde, maar een maatregel van bestuur. God daalde af om de stad en de toren te bekijken en dacht: wat ze nu doen is nog maar het begin. Alles wat ze verder nog van plan zijn, ligt nu binnen hun bereik.

Dan veroorzaakt Hij de spraakverwarring, waardoor de mensen niet meer kunnen samenwerken en de bouw wordt gestaakt. Ik krijg de indruk dat God benauwd is voor het technische vernuft van de mensen. Die ontzagwekkende toren is ‘nog maar het begin’ van een technische ontwikkeling! Daarin heeft Hij natuurlijk groot gelijk. God kijkt met de ogen

van een plattelander naar de stad en denkt bezorgd: ‘Oei, oei, waar gaat dat heen?’ Toch wordt de stedenbouw noch de bouw van de toren veroordeeld als in zichzelf zondig.

Gretig op zoek naar de eerste duidelijk omschreven zonde, schiet me het verhaal over de vernietiging van Sodom te binnen. Dat verhaal is me als kind wel honderd keer verteld, maar er hing een waas van geheimzinnigheid omheen. God was boos op die stad, maar waarom precies dat werd er niet bij verteld. Wat was er aan de hand?

‘Er zijn ernstige beschuldigingen geuit tegen Sodom en Gomorra,’ vertelt God aan Abraham, ‘hun zonden zijn ongehoord groot. Ik zal ernaartoe gaan om te zien of de klachten die ik over hen heb gehoord gegrond zijn...’

In die dagen daalde God naar de aarde af om onderzoek te doen naar de stand van zaken. Blijkbaar was toen het uitzicht vanuit de hemel nog niet zo best. Hij stuurt twee engelen naar Sodom om poolshoogte te nemen. Ze worden daar ontvangen door Lot, de neef van Abraham. Ze overnachten in diens huis. Maar het huis wordt omsingeld door de mannen van Sodom, de zogenaamde Sodomieten. Ze willen dat de gasten van Lot naar buiten komen, ‘want,’ zeggen ze, ‘we willen ze nemen.’ In oudere vertalingen staat: ‘we willen gemeenschap met ze hebben.’ Ze willen die mannen dus neuken als ik het wel heb.

Lot zegt: ‘Maar vrienden, zoiets kunnen jullie toch niet doen! Luister, ik heb twee dochters die nog nooit met een man geslapen hebben. Die zal ik bij jullie brengen, doe met

hen wat jullie willen. Maar laat die mannen met rust, ik heb hun niet voor niets een veilig onderkomen geboden.'

Zijn we er nu achter? Is homoseksualiteit de eerste duidelijk omschreven zonde in de Bijbel? Velen menen van wel, de Koran vindt het ook, maar ik betwijfel het.

De wens van deze mannen om andere mannen te neuken, wordt volgens mij in deze tekst niet veroordeeld. En tot mijn spijt evenmin het feit dat het hier geen liefdesdaad betreft maar een verkrachting. Lot biedt zijn dochters aan om verkracht te worden. Ik zie in de tekst geen veroordeling van dat aanbod. Wat veroordeeld wordt, is de schending van het gastrecht. De mannen bevinden zich onder Lots dak en hij, Lot dus, zou diep in zijn eer worden gekwetst als zijn gasten iets zou overkomen. Hij kan niet over zijn gasten beschikken, wel over zijn dochters, want die horen tot zijn bezit, evenals zijn vrouw en zijn os en zijn ezel. Dat aanbieden van zijn dochters, dat is zonde, zult u denken. Gelijk heeft u, maar de Bijbel spreekt er geen oordeel over uit.

De engelen doen een wonder en de verkrachting gaat niet door. Ze stellen Lot op de hoogte van het feit dat de stad verwoest zal worden, want, zeggen ze doodleuk: 'er zijn zulke ernstige beschuldigingen tegen haar (de stad) ingebracht dat de HEER ons hierheen heeft gestuurd om haar te verwoesten'. Ze komen niet terug op de wens van de Sodomieten om hen te verkrachten. Die ernstige beschuldigingen gaan ergens anders over, anders hadden ze aan die bijna-verkrachting gerefereerd. In de trant van: 'U

heeft het gezien, dus u begrijpt dat we de stad moeten verwoesten.' Niets van dien aard. Elders in de Bijbel wordt homoseksualiteit als een zonde gezien, hier niet. Op de verwoesting van Sodom wordt in de Bijbel talloze malen teruggekomen, maar nergens worden we herinnerd aan de homoseksuele neigingen der Sodomieten.

Ik ben benieuwd of het boek Genesis ooit nog met een pittige zonde op de proppen komt. Misschien deze dan:

de engelen redden Lot, diens vrouw en twee dochters, maar zij mogen niet achteromkijken terwijl Sodom wordt verwoest. De vrouw van Lot kijkt toch achterom en verandert in een zuil van zout. De eerste duidelijk omschreven zonde van de mens betreft dus het ramptoerisme. God is tegen ramptoerisme, als u dat maar weet. Er staat niet dat de vrouw van Lot eeuwig zal branden in het hellevuur, dus het kan best zijn dat haar ziel veilig aan de zoutpilaar is ontsnapt en in de hemel is beland. Ramptoerisme is wel zondig, maar het is een zonde van niks, lijkt me. De vrouw van Lot is vast in de hemel, maar ze mag er geen televisiekijken.

Ik vergis me. Toen de vrouw van Lot veranderde in een zoutpilaar, bestond er nog geen hemel of hel, laat staan een opstanding. Lees er de Bijbel maar op na.

Ik kom terug op Abraham die zijn zoon Isaak moest offeren. Stel voor dat Abraham deze opdracht had geweigerd.

'Beste God, u kunt niet van mij vragen mijn eigen kind te vermoorden. Ik vind dat geen redelijke opdracht.'

Zou God daar genoeg mee hebben genomen? God wilde Abraham immers uitleggen dat hij het mensenoffer wilde afschaffen? Je zou zeggen dat God blij zou zijn geweest met die weigering. Maar helaas, het afschaffen van het mensenoffer was volgens het verhaal niet Gods enige motief.

Abraham gaat gehoorzaam op weg om zijn zoon te slachten. Goed, ik houd rekening met de omstandigheid dat het in Abrahams omgeving wellicht niet ongewoon was de oudste zoon aan God te wijden, maar hij was in het geheel niet van plan om aan die rare gewoonte mee te doen. Het is God die hem ertoe aanzet.

Het tafereel is niet om aan te zien. De vader en de zoon gaan op weg naar een berg waar het offer moet plaatsvinden. Een reis van drie dagen! God heeft Abraham een tekst meegegeven om drie dagen en drie lange nachten over te tobben:

‘Abraham, roep je zoon, je enige, van wie je zoveel houdt, Isaak, en ga met hem naar het gebied waarin de Moria ligt. Daar moet je hem offeren...’

Het vreselijke van de opdracht wordt Abraham dus drastisch ingepeperd, terwijl het de bedoeling is dat Isaak juist niet wordt geofferd, maar dat wordt Abraham niet meegedeeld.

Ik schreef dat in dit geval ongehoorzaamheid vereist was en ik zou graag willen dat het verhaal die opvatting bevestigt, maar helaas, het gaat anders. Deze opdracht, de langgerekte reis, de ongerustheid van Isaak als hij vraagt: ‘Wij gaan offeren, maar

waar is het offerlam?’ Het vastbinden van de jongen op het altaar. Het is onbegrijpelijk dat God deze ellende heeft kunnen aanzien. Je vraagt je af waar zoveel geestelijke wreedheid voor nodig is, de wreedheid van een schijnexecutie.

Ik zal het u vertellen. Het was om te zien of Abraham zou gehoorzamen.

‘...nu weet ik dat je ontzag voor God hebt: je hebt mij je zoon, je enige, niet willen onthouden.’

Abraham wordt geprezen om het feit dat hij bereid was zijn zoon te slachten.

Ik was op zoek naar de zonde van de mens, maar de eerste, werkelijk misselijkmakende zonde, werd door God bedreven: geestelijke wreedheid en knechting van de vrije wil. Hoe heeft God zo wreed kunnen spelen met de vaderliefde van Abraham en de volgzzaamheid van Isaak? Wat heeft dit in godsnaam te maken met liefde, barmhartigheid of recht? Bedoelt de schrijver te zeggen dat de mens tegenover God rechteloos is?

Het treurige is dat hier met gelovigen niet over te praten valt. Verplaats het verhaal naar deze tijd. Een gelovige man wil zijn zoon slachten omdat dat moet van God. Wat vindt u van zo iemand?

Ik weet zeker dat iedereen, gelovig of ongelovig, deze man een patiënt vindt. Dat hij naar de psychiater moet. En op zijn zoon sturen we een legerdje hulpverleners af vanwege het posttraumatisch stresssyndroom. Hoe komt dat? Omdat

niemand, gelovig of ongelovig, kan geloven dat er een God is die zoiets van een vader vraagt. En toch zijn het jodendom, het christendom en de islam gebaseerd op deze God, de God van Abraham.

Waarom gehoorzaamt Abraham Gods bevel? Uit innerlijke overtuiging? Nee, uit ontzag. Uit angst. De mens is rechteloos en dus geheel afhankelijk van Gods genade. Dat zegt de Bijbel en de Koran legt daar een schepje bovenop.

Volgens mij klopt er iets niet aan het mensenofferverhaal van Abraham zoals het nu in de Bijbel staat.

Het is bekend dat er maar weinig Bijbelboeken zijn die ons in zuivere vorm zijn overgeleverd. Van het boek Genesis is bekend dat er verschillende (hoeveel weet niemand) schrijvers aan hebben gewerkt. Ten minste een van die schrijvers was geïnteresseerd in volksverhalen. Hij behandelde allerlei vragen op min of meer folkloristische wijze. Een vraag luidde bijvoorbeeld: hoe komt het dat mensen het verschil kennen tussen goed en kwaad en de dieren niet? Een andere vraag: waarom is er een regenboog? Een derde vraag: hoe komt het dat wij Israëlieten zo'n afkeer hebben van kinderooffers terwijl die niet ongebruikelijk zijn in de ons omringende culturen?

De laatste vraag leidde tot het verhaal van Abraham die zijn zoon moest offeren. De folkloristische schrijver van dat verhaal bekreunde zich niet om het motief van Abraham om Gods bevel op te volgen. Abraham moest met Isaak op pad gaan, want wanneer Abraham had geweigerd, had de schrijver

geen verhaal gehad. Meer moet je er volgens mij niet achter zoeken. Geoefende lezers weten dat je soms een absurditeit voor lief moet nemen om een verhaal binnen te komen. Iets dergelijks treffen we aan bij Job, die het slachtoffer wordt van een weddenschap tussen God en de duivel. Natuurlijk gaat dit verhaal niet over de bedenkelijke mentaliteit van deze God. Het is een ‘stel dat’-verhaal. De schrijver van het kinderofferverhaal maalt daar evenmin om. Hij bedoelt niet te zeggen dat God Abraham drie dagen lang het slachtoffer maakt van een gruwelijke geestelijke marteling. Ik denk dat hij die periode van drie dagen heeft gezien als Abrahams bedenktijd. Het is eerder komisch dat Abraham er na drie dagen nog niet op komt dat hij dit zogenaamde bevel naast zich neer moet leggen. Het verhaal begint zo:

‘Enige tijd later stelde God Abraham op de proef.’ Het is de vraag wat God precies op de proef wilde stellen. Ik denk: Abrahams verstand, zijn vermogen om zelfstandig te denken, zijn inzicht in het verschil tussen goed en kwaad. En niet diens gehoorzaamheid.

Ik denk dat een tweede schrijver getroffen werd door het aspect dat voor de eerste en oorspronkelijke schrijver alleen maar een voorwaarde was om zijn verhaal te kunnen vertellen: het feit dat Abraham doet wat God zegt, ondanks het absurde van de opdracht. Ik denk dat om twee redenen:

1. Wanneer je de teksten die Abrahams gehoorzaamheid bejubelen weghaalt houd je niettemin een compleet en goedlopend verhaal over, dat bovendien een eenduidige

betekenis heeft: onze God, de God van Israël wijst het kinderoffer af.

2. De tweede schrijver laat God niet zelf aan het woord wanneer hij Abrahams gehoorzaamheid beloont, maar, geheel onverwacht, een engel. Het lijkt erop dat de tweede schrijver het er niet op heeft gewaagd God woorden in de mond te leggen die er in het oorspronkelijke verhaal niet stonden en dus laat hij een engel het woord doen. Wanneer er in het oude testament engelen optreden kun je er zeker van zijn dat de tekst is geschreven tijdens of na de Babylonische ballingschap, want het fenomeen engel is geen joodse uitvinding, maar een heidense. Nog in de tijd van Jezus waren er vrome joden, de sadduceeën, die niet in engelen geloofden.

Bovendien wordt vanaf het moment waarop de tweede schrijver ingrijpt God (Elohim) plotseling de Heer (Jahweh) genoemd, wat eveneens wijst op een toevoeging uit latere tijd. De God van Abraham heette niet Jahweh, maar El.

Alles wijst erop dat het oorspronkelijke verhaal niet om gehoorzaamheid draaide, maar juist om een aanmoediging het eigen verstand, het eigen gevoel voor goed en kwaad niet alleen te hebben, maar ook te gebruiken.

De vraag is nu: welk belang had de tweede schrijver bij blinde gehoorzaamheid van de gelovige? Het antwoord is eenvoudig en geldt voor alle godsdiensten die, na een wellicht verfrissend begin, zich institutionaliseren en dus een priesterkaste ontwikkelen. Belang bij blinde gehoorzaamheid

heeft de tempel, de kerk, de moskee, kortom de geestelijkheid.

Het kinderoffer werd in Israël afgewezen, maar het was wel de bedoeling dat de oudste zoon aan God werd gewijd. Soms gebeurde dat letterlijk zoals in het geval van Samuel, die door zijn moeder aan de tempel (tabernakel) werd afgestaan, maar men kon de oudste zoon ook vrijkopen bij iedere willekeurige priester. Ik bedoel maar. Dit is een klein voorbeeld van het nut van vrome gehoorzaamheid voor de geestelijkheid.

Ik zeg niet dat er door priesters in de Bijbelverhalen is ‘geknoeid’, want deze mannen werden ongetwijfeld gedreven en geïnspireerd door hun vroomheid. Ik ben slechts van mening dat de folkloristische schrijver van het scheppingsverhaal, het zondvloedverhaal, het verhaal over Abrahams kinderoffer een veel luchtiger idee had van God, dat zijn vroomheid veel minder gedreven werd door angst dan bij menige andere Bijbelschrijver. Daarom is het ook zo naar om de slang die Eva verleidt te zien als de duivel. Het aardige is nu juist dat de slang geen enkele leugen vertelt. Wat hij zegt is wat God voor de mens verzwijgt. De slang is Gods ‘slip of the tongue’, terwijl hij weet dat de mens zich onvermijdelijk zal ontwikkelen tot een moreel wezen en dus in zekere zin aan Hem gelijk zal worden. God bevestigt zelf dat de slang niets dan de waarheid heeft gesproken en die waarheid moest ook gesproken worden, anders was de mens geen mens geworden.

God wordt niettemin boos op de slang. Het is de woede van de ouder op degene die zijn kind heeft uitgelegd dat Sinterklaas een verklede meneer is. De ouder weet dat dat moment ooit zal komen, dat het moet komen, maar niettemin wordt hij kwaad op degene die het kind heeft voorgelicht. De ouder wil niet dat het kind nu al zijn bewustzijn vergroot en zich van hem verwijdt, hoewel hij tegelijkertijd de onvermijdelijkheid daarvan beseft.

De folkloristische schrijver heeft een menselijke God voor ogen, die hij niet zonder humor beschrijft. Omdat de meeste Bijbelboeken God vooral afschilderen als vreeswekkend, wordt deze schrijver volgens mij niet altijd goed begrepen. Zo lezen velen het verhaal van de zondvloed vooral als een verhaal over de vreselijke bestraffing als gevolg van zondigheid. Maar de schrijver houdt zich niet bezig met de gruwelijke verdrinkingsdood van zovele mannen, vrouwen en onschuldige kinderen, zoals hij zich evenmin bezighoudt met de onrechtvaardige bestraffing van de dieren die zich buiten Noachs ark bevinden. Als je het verhaal leest als een beschrijving van Gods moraliteit doe je de schrijver tekort. Hij wil eenvoudig vertellen wat de regenboog betekent en daar heeft hij de zondvloed voor nodig. Zonder de zondvloed heeft hij domweg geen verhaal. Waarom vertelt hij het verhaal op deze manier? Uit beleefdheid tegenover zijn voorouders.

Ik was een keer diep in het oerwoud op het Indonesische eiland Kalimantan. Ik was daar te gast bij een Dayakfamilie, die zich zoals bijna alle Dayakvolken tot het christendom had

bekeerd. Ik vroeg aan een jongen van een jaar of twintig waar de vroegere goden waren gebleven. Hij zei niet, zoals de meeste christenen zouden zeggen, dat die goden nooit hadden bestaan en dus ook nergens waren gebleven. Hij zei: ‘Ze zijn ver weg,’ want zijn grootouders zaten erbij. Zij geloofden misschien nog in de oude goden, ze hadden er in ieder geval ooit in geloofd. Hun kleinzoon wilde ze niet voor het hoofd stoten.

Zo beschrijft de schrijver van het zondvloedverhaal de zondvloed als een straf van God omdat zijn ouders en grootouders watersnoodrampen wellicht zo hebben opgevat. Maar wat hij wil uitleggen is precies het omgekeerde. Watersnoodrampen komen niet van God en als ze ooit van God zijn gekomen heeft Hij daar nu spijt van. De regenboog zegt dat Hij het niet weer zal doen. Als je het verhaal leest als een kwalijke beschrijving van Gods karakter, bederf je het.

Ik geef een ander voorbeeld. Het gaat om een verhaal dat twee keer over Abraham wordt verteld en één keer over Isaak. Het verhaal gaat als volgt: Abraham trekt een vreemd gebied binnen en is bang dat de koning aldaar hem om zijn mooie vrouw Sara zal doden. Ik neem de tweede versie van het verhaal, waarin sprake is van een koning Abimelech. Abraham deed voorkomen dat Sara niet zijn vrouw, maar zijn zuster was. ‘Het gevolg was dat Abimelech Sara naar zijn paleis liet overbrengen.’ Dat was natuurlijk niet leuk voor Abraham en misschien ook niet voor Sara, maar Abraham gaf er de voorkeur aan Sara te verliezen in plaats van zijn leven.

Voordat Abimelech Sara met een vinger had aangeraakt verscheen God hem in een droom. God zegde de arme koning de dood aan omdat hij Sara in huis had genomen terwijl zij een getrouwde vrouw was. Abimelech protesteerde: ‘Hij zei me toch dat ze zijn zuster was? En ook zichzelf heeft gezegd dat hij haar broer is.’ God bindt in. Abimelech geeft Sara terug aan haar man.

Wanneer je dit verhaal leest als een beschrijving van Abrahams karakter, mis je het punt. De vraag die in het verhaal wordt behandeld, luidt: ‘Kan iemand bij ongeluk zondigen?’ Het antwoord is: ‘Nee, dat kan niet.’ Pas nadat God Abimelech van de feiten op de hoogte heeft gesteld, zou hij kunnen zondigen, maar dat doet hij niet. Alweer: het gaat niet om het nogal maffe uitgangspunt van het verhaal, het maffe uitgangspunt is nodig omdat er anders geen verhaal is. Het verhaal betekent dat Abimelech terecht in opstand komt wanneer God hem met de dood bedreigt. De schrijver van deze verhalen ziet God als een persoon waarmee te praten en te onderhandelen valt. De mens komt soms terecht in opstand tegen Gods beslissing of actie.

Een spoor van die gerechtvaardigde opstandigheid vinden we terug in een mooi verhaal over koning David.

Voordat er een tempel werd gebouwd in Jeruzalem, werd God vereerd in een tentachtig heiligdom, de tabernakel. In de tabernakel stond de ark: een draagbare fetisj-kist waarin de in twee stenen platen gegraveerde wet werd bewaard die Mozes van God had gekregen. Gelovigen zullen bezwaar maken

tegen de term fetisj-kist of -kast, omdat dat begrip te veel doet denken aan kisten van bijvoorbeeld de Egyptenaren, waarin godenbeelden werden bewaard en vervoerd. De fetisj-kist van Israël bevatte de wet. De ark symboliseert wat mij betreft uitstekend het woordfetisjisme waaronder tot op de huidige dag de drie monotheïstische godsdiensten gebukt gaan. Het woord was steen geworden.

God was op een of andere manier aan deze kist verbonden, dat wil zeggen: zijn naam woonde op of in de ark. Niet God zelf dus, maar het woord waarmee hij werd genoemd.

Ik vraag me soms af of sommige Bijbelschrijvers van mening waren dat God (een) woord wás. Johannes schrijft: het Woord was God. Of: het Woord is mens geworden, waarmee hij bedoelt dat God mens is geworden in Christus. God en woord lijken identiek te zijn.

Goed, in de ark verbleef dus het woord van de wet en het woord waarmee God werd aangeduid. Twee superheiligheden met superkrachten. Wanneer Israël oorlog voerde werd de ark door twee priesters voor het leger uit gedragen, de vijand tegemoet. Het woord moest de vijand verlammen en de Israëlieten moesten daarna de daad bij het woord voegen, wat ze dan ook lustig deden. Op een van die veldtochten werd de ark door de Filistijnen buitgemaakt. Ze kregen daar (door toedoen van de ark) aanbeien van. Gods humor is nogal boertig, zoals u ziet. De ark werd teruggestuurd naar Israël en kwam terecht in het huis van een

zekere Abinadab. Koning David besloot de ark op te halen met een ossenwagen. Onderweg passeerde de ossenwagen een veld waar graan werd gedorst en de ossen liepen daarop af. De tekst suggereert dat de ark op een of andere manier, door de onverwachte actie van de ossen, gevaar liep. Een zekere Uzza greep de ark vast, waarschijnlijk omdat die begon te schuiven, waarop Uzza ter plekke dood neerviel.

En dan staat er: ‘David werd kwaad omdat de Heer Uzza had doorkliefd. Hij noemde die plaats Peres-Uzza, en zo heet het daar tot op de dag van vandaag.’

Dit is niet gering. David begrijpt niet wat Uzza misdaan heeft en laat dat God weten ook. Uitdagend vernoemt hij de plek naar het slachtoffer: ‘Uzza’s kloof.’ Deze vernoeming lijkt een machteloos gebaar, maar als je bedenkt hoeveel waarde het Jahwisme hecht aan de naam, aan het woord, besef je de kracht van Davids berisping. Gods naam woonde in de ark, maar Uzza’s naam woonde voor altijd op de plek waar hij ten onrechte door God werd vermoord. God zwijgt. Wie zwijgt stemt toe. God wordt door een mens op de vingers getikt omdat hij iets misselijk heeft gedaan. U moet weten dat David nooit van een persoonlijke opstanding of een hiernamaals had gehoord. David dicht in psalm 6 : 5-6 :

Keer terug, Heer, spaar toch mijn leven,
Toon mij uw trouw en red mij.
Want doden noemen uw naam niet meer!
Wie in het dodenrijk kan u nog loven?

De opstanding en de beloning of straf in hemel en hel werden door Daniël uitgevonden, een tekst die pas in 160 v.C. werd geschreven. Voor die tijd moesten de Israëlieten het doen met een schimmig dodenrijk, waarin ze niet in contact stonden met God.

God kon dus niet op de proppen komen met een zalvend: 'Ik heb Uzza tot mij genomen,' of zoiets. Uzza had maar één leven en was dus nu morsdood, maar zijn naam leeft voort tot op de dag van vandaag.

David was van plan de ark naar zijn nieuwe hoofdstad Jeruzalem te brengen, maar voorlopig had hij de buik vol van de ark, dat wil zeggen, van God. Hij was domweg bang voor het ding. Hij liet de wagen afslaan en bracht de ark onder in het huis van een zekere Obed-Edom, nota bene een Filistijn, een heiden dus, een 'onbesnedene'. Zoals u weet had God een afkeer van voorhuiden. Beter had David zijn woede en afkeer niet kunnen laten blijken. En wat doet God? Barst hij zoals zo vaak uit in een verwoestende driftbui? Nee. Hij 'zegende Obed-Edom en zijn hele huishouden', wat wil zeggen dat het de mensen voor de wind ging. Het is duidelijk: God had iets goed te maken. God had spijt en deed boete.

Wie gewend is aan de 'wat God doet dat is welgedaan'-mentaliteit van veel gelovigen zal van Davids houding opkijken. Het wijst op een veel vertrouwelijker omgang met de godheid dan wij van gelovigen gewend zijn. Het wijst op de mogelijkheid van discussie, van meningsverschil. Het lijkt

erop dat de kennis van goed en kwaad zich ontwikkelt in discussie met God. De moraal van de mens ontwikkelt zich in samenspraak met God en omgekeerd ontwikkelt die van God zich in discussie met de mensheid, als de gelovigen hem dat tenminste toestaan. Het gaat om ‘den unfertigen Gott, dem geholfen werden soll,’ schrijft Max Brod, ook al ontkent hij niet de Almachtige ‘vor dem wir ein Nichts sind’. Achter deze paradox schuilt een typisch joodse opvatting, die noch christenen noch moslims hebben begrepen: de God van Israël is zowel hulpbehoevend als almachtig. Omdat hij hulpbehoevend is kunnen en moeten wij handelen. Zijn almacht is eerder zijn probleem dan het onze. Daar moet hijzelf mee in het reine komen.

Iemand die almachtig is, is geen persoon. Dat het ene kind aan kanker sterft terwijl het andere kind geneest, is noch rechtvaardig, noch onrechtvaardig, het gebeurt. Er is een blinde kracht aan het werk, een onpersoon. Het bidden tot of het onderhandelen met God zijn pogingen hem over te halen om zich als een persoon te gedragen. Kwaad worden zoals David om de moord op Uzza wil ook wel eens helpen.

In mijn ongelovige termen wil dat zeggen dat er terreinen zijn waarop het ideaal van de liefde, de barmhartigheid en de rechtvaardigheid niet kan worden toegepast. Het sterven van een kind valt buiten elke ethische beoordeling. De almacht van God is blind en onpersoonlijk en kan net zo goed toeval worden genoemd. Het ten dode opgeschreven kind helpen een waardige dood te sterven kan wel worden getoetst aan

eerdergenoemde criteria. Hier is godsdienst mogelijk.

De almachtige, onwrikbare God is een wezen dat elke ontwikkeling verhindert, hij is voor eeuwig dezelfde, hij is de God 'vor dem wir ein Nichts sind'. David wijst God erop dat hij Uzza niet als 'ein Nichts' mag behandelen. God moet leren zijn almacht in te tomen. God moet veranderen als hij de mensen niet van zich wil vervreemden. Hij moet zich niet gedragen als een Jerommeke die zijn eigen krachten niet kent. Waarschijnlijk verwacht David een dom ongeluk met een ingrijpen Gods. Uzza werd 'doorkliefd' staat er. Zat er iets scherp aan de ark? Werd Uzza door iets doorboord toen deze begon te schuiven? Davids woede is ontroerend, maar deze God, het ongelukkige toeval, is niet te veranderen.

Samen met de hulpbehoevende God daarentegen wordt de mens in staat gesteld een ethiek te ontwikkelen. God werkt dan als een über-ich, een geweten waaraan de mens zijn daden toetst. De moeilijkheid zit hem in het verenigen van die twee godsbeelden in één wezen. De almachtige God, die onaangedaan en zonder enige ethische scrupule het al bestiert is veel primitiever, veel heidenser zou ik zeggen, dan de God van Abraham waarmee menselijk te praten en te onderhandelen valt.

De vraag is waarom de God voor wie wij 'ein Nichts' zijn er behoefte aan heeft de mensheid wetten voor te schrijven, een verbond met haar te sluiten of haar zelfs te verlossen. Als hij ons niets vindt, verwacht je niets dan onverschilligheid. En dat is nu juist niet een eigenschap die je de God van Abraham

kunt aanwrijven.

Daarom terug naar Abraham. God meldt Abraham dat hij van plan is Sodom te vernietigen. Waarom meldt hij dat? Waarom dóét hij het niet gewoon? Hij is immers almachtig? Ik kan niet anders dan concluderen dat God Abrahams mening wil weten.

Dat maakt deze God zo origineel. Hij legt Abraham de vraag voor of het etisch verantwoord is een stad te vernietigen terwijl daar misschien ook goede mensen wonen. God wil niet zomaar doen wat in zijn eigen ogen rechtvaardig is, hij wil dat Abraham het met hem eens is. Hij maakt Abraham medeverantwoordelijk voor zijn uiteindelijke beslissing.

Het verhaal stelt deze vraag: is het juist dat de goeden onder de kwaden lijden?

Abraham vindt van niet. Hij lijkt te onderhandelen, maar in werkelijkheid twist hij met God. ‘Wilt u dan behalve de schuldigen ook de onschuldigen het leven benemen?’ vraagt hij. ‘Zoiets kunt u toch niet doen, hen samen met de schuldigen laten omkomen! Dan zouden schuldigen en onschuldigen over één kam worden geschoren. Dat kunt u toch niet doen! Hij die rechter is over de hele aarde moet toch rechtvaardig handelen?’

God wordt de les gelezen. Hoe moet je deze toespraak van Abraham anders zien? Abraham wil dat Gods almacht aan wetten gebonden wordt. Wat heeft de mens aan willekeur? Waar bestaat zijn ‘dienst’ uit als God toch doet wat in zijn hoofd opkomt? Het gaat niet aan de goeden onder de

kwaden te laten lijden, dat wordt God door Abraham ingepeperd. God moet gelijke tred houden met de ethische ontwikkeling van de mens. Het kernthema van het verhaal over de vernietiging van Sodom is niet dat er straf volgt op de zonde, maar dat God aan rechtsregels wordt gebonden. Impliciet houdt dat in dat God kan zondigen, net als de mens. Als God er zomaar op los straft, zou hij in zijn blinde drift rechtsregels kunnen overtreden en zich daardoor schuldig maken. Dat gebeurde toen Uzza bij of door de ark werd doorkliefd. In dat geval maakte niemand zich schuldig, behalve God en hij werd daarvoor dan ook door David berispt. Het recht, lijkt het wel, is een fenomeen dat boven God en mens uitstijgt. Ze zijn er beiden aan gebonden. Onder invloed van christendom en islam zijn we dit vermetele aspect van de joodse religie vergeten: Israël meet zijn godheid aan het recht.

De leer van de absolute gehoorzaamheid die de Bijbel tot in zijn oudste verhalen heeft geïnfiltreerd heeft Jezus van Nazaret er waarschijnlijk toe gebracht te geloven dat het Gods bedoeling was dat hij zich liet slachten aan het kruis, terwijl hij net zo onschuldig was als Isaak of Uzza. Flavius Josephus, de joodse geschiedschrijver en tijdgenoot van Jezus, vertelt het verhaal van Abraham en het gemankeerde kinderoffer na in zijn Joodse Oudheden. Hij verklaart het verhaal voor niet-joden en wel geheel vanuit het perspectief van de gehoorzaamheid. Je kunt dus aannemen dat Jezus het verhaal

eveneens zo heeft opgevat. Hoewel hij niet dood wil, 'laat deze drinkbeker aan mij voorbijgaan', meent hij dat hij de eindbeslissing aan God moet overlaten. 'Uw wil geschiede.' Hij meent dat hij, door niets te doen om de dood te ontlopen, gehoorzaam is. Het zelf invloed willen hebben, het zich zorgen maken over de dag van morgen, heeft hij in zijn prediking verworpen als iets heidens. Hij heeft niet in de gaten dat passiviteit een keuze is, dat er geen enkele reden is om aan te nemen dat passiviteit meer vrome gehoorzaamheid zou bevatten als activiteit. Hij wil niet sterven, hij weet dat hij gearresteerd zal worden als hij in Getsemane blijft, maar hij blijft niettemin. Zijn passiviteit is net zo goed een daad, een beslissing, het is de beslissing tot overgave. Heeft hij zich gespiegeld aan Isaak en gehoopt op een wonderbaarlijke redding op het laatste moment? Zelf verantwoordelijkheid nemen, zelf beslissen vond hij blijkbaar niet vroom, maar ik vind dat hij daarmee schuldig werd. De dood was wellicht te vermijden geweest. Door passief te blijven heeft hij de dood uitgelokt en anderen tot een onzinnige moord verleid. Wat vond het jodendom eigenlijk van de passieve houding van Isaak?

Niet veel. In het Oude Testament wordt nergens teruggekomen op het verhaal dat in het christendom en de islam een kernverhaal zou worden. De Hebreeuwse Bijbel, samengesteld, geredigeerd en geschreven tijdens de relatief korte ballingschap in Babylon, had geen behoefte aan joden die zich lieten afslachten door wie dan ook. Lees het boek

Esther er maar op na.

Toen Ezra uit de ballingschap terugkeerde en de in Babylon geconcipeerde Schrift naar Jeruzalem bracht, nam hij behalve religieuze gestrengheid vooral de triomf van de hoop mee. De profeten hadden gelijk gekregen, Gods straf was ten einde, de tempel kon worden herbouwd.

Maar Flavius Josephus leefde, net als Jezus, onder een nieuwe realiteit, die van de Romeinse bezetting. Hij probeert zijn heidense lezers uit te leggen wat de joodse godsdienst inhield: totale onderwerping aan God. Hij laat Isaak enthousiast zichzelf aanbieden als brandoffer. Hij laat Isaak zeggen dat hij zich zelfs blijmoedig had opgeofferd als dat de wens van zijn vader alléén was geweest en niet de wens van God. Volgens mij spreekt Josephus hier zijn twijfel uit over de vraag of een dergelijke wrede opdracht werkelijk van God kan komen. Maar hij is vooral geïnteresseerd in de houding van Isaak. Wij joden, zegt hij, zijn bereid voor God te sterven. We moeten niet vergeten dat Josephus de verslaggever was van de massazelfmoord van de zeloten op Massada. Hij wist dus waar hij het over had.

Na de verwoesting van de tweede tempel in het jaar 70 n.Chr. en in de diaspora, waarin de joden leden onder het verbeterde antisemitisme van de christelijke kerk, begonnen zij zich te interesseren voor de lijdensweg van Isaak. Onder invloed van het christendom begonnen de joden het lijden te zien als een beproeving Gods, als iets vrooms dus. Isaaks bereidheid om zich te laten slachten werd voorbeeldig. Het

lijden werd, ook bij sommige vrome joden, een deugd in zichzelf. Job zou ervan hebben opgekeken.

In Mina, even buiten Mekka, staan op een heuvel drie stenen zuilen. Rond deze zuilen vind een belangrijk islamitisch ritueel plaats, onderdeel van de Hadj, de verplichte bedevaart naar Mekka. De gelovigen gooien stenen naar de zuilen omdat zij de duivel verbeelden die Abraham drie keer probeerde te verleiden om zijn zoon niet te offeren. De islam gaat dus nog een stap verder: de normale reactie van het menselijk geweten wordt voorgesteld als duivelse verleiding.

Wereldmachten als het christendom en de islam kregen, na een relatief korte periode van onderdrukking en martelaarschap, belangstelling voor de andere kant van de zaak: zij waren niet alleen bereid om voor God te sterven, maar ook en vooral om voor God te doden, zich daarbij onder meer beroepend op de gehoorzaamheid van Abraham.

Wat was Abraham eigenlijk voor een man en waar kwam hij vandaan?

Abraham was een man met een brandend verlangen. Hij begreep niet waar dat verlangen vandaan kwam, want niemand in zijn omgeving had het. Hij verlangde naar een (stuk) land dat hij het zijne kon noemen.

Hij behoorde tot een sociale groep die in Mesopotamië Chabiroe werd genoemd, in Egypte Apiroe, in Syrië Apirim en in het Hebreeuws Ibrim, dat Hebreeërs betekent.

Abraham, die oorspronkelijk Abram heette, behoorde dus tot de Ibrim. Ik ben dit woord nergens in het enkelvoud tegen gekomen en ik neem daarom aan dat 'ibrim' ook gezegd kan worden tegen een individu uit die groep.

Abram de Ibrim was een man zonder land: een nomade. In sedentair gebied was hij een vreemdeling en werd hij geconfronteerd met zijn rechteloosheid.

Abram ervaart zijn verlangen naar een eigen (stuk) land waar hij geen vreemdeling is en rechten heeft als iets dat van buiten hem komt omdat het een individueel verlangen is, een innerlijke stem die hem niet door een medemens is aangepraat. Het verlangen is groot en de stem is dwingend.

In het oosten betekende geen naam hebben hetzelfde als niet bestaan. De dwingende stem van Abram moet dus worden benoemd, want iets dat niet bestaat 'werkt' niet. Abram noemde de stem van zijn verlangen 'el sjaddaj', wat meestal wordt vertaald met 'almachtige God', maar ik vertaal liever 'het Almachtige', omdat ik denk dat wij met ons zogenaamde logische denken een denkfout maken.

Als iemand in het verleden de Donder smeekte geen schade aan te richten aan zijn huis, denken wij dat hij de Dondergod aanbad, met alle connotaties van dien: we zien een meneer met een baard die op een trommel slaat of zo. Dat komt doordat wij ons niet kunnen voorstellen dat iemand de donder zelf, het fenomeen donder probeert aan te spreken. Zoals we ook menen dat een animist die een boom vereert de boom ziet als een als boom verklede godheid,

maar de animist vereert de boom omdat het een boom is. Als hij zegt dat hij de geest van de boom vereert, bedoelt hij niet een meneer met een baard die in die boom verstopt zit, maar werkelijk de geest van de boom, naar analogie van de geest van de mens.

Als Abram de dwingende innerlijke stem ‘almachtige God’ noemt, is het zeer de vraag of zijn begrip God enigszins overeenkomt met het onze. Als je Abram had gevraagd of zijn God werkelijk bestond, had hij de vraag waarschijnlijk niet begrepen. Dat komt doordat in zijn opvatting iets bestond zodra het werd benoemd. Het ‘ik denk, dus ik besta’ zou Abram hebben vervangen door ‘ik besta omdat ik word genoemd’ en zelfs ‘ik besta zolang ik word genoemd’.

Dat geldt ook voor God. God bestaat omdat hij wordt genoemd en zolang hij wordt genoemd. Zodra hij niet meer wordt genoemd bestaat hij niet meer. Er zijn duizenden goden verdwenen omdat ze niet meer worden genoemd. Zodra je ‘het Almachtige’ hebt genoemd is het er en vergezelt het je zolang je het blijft noemen. De dwingende stem van het verlangen wordt met behulp van de Almacht een onweerstaanbare innerlijke kracht. Abram gelooft, nee, hij weet dat het Almachtige zijn verlangen zal vervullen.

Abram verlangde naar eigen land en rechtszekerheid. Zolang hij dat land en die rechtszekerheid niet had kon hij het beloofde land vast zichtbaar maken door recht te doen. Dat is een geweldige gedachtesprong: het recht ontstaat niet door het voor jezelf op te eisen maar door recht te doen. De weg naar

het beloofde land, zegt de almachtige God, bestaat uit rechtvaardig en goed handelen (Genesis 18 : 19).

Alweer valt op dat godsdienst wordt opgevat als doen. Zoals het bij Adam tuinieren was, zo wordt het bij Abram, die sinds het verbond met God Abraham heet, rechtvaardig handelen.

Ik ervaar dit als waar. Voor de vervulling van een intens verlangen moeten alle krachten worden verzameld en daartoe roept Abraham de Almacht aan. Maar aanroepen is niet voldoende. Als het verlangen niet uitloopt op handelen wordt het gezeur.

De vraag is of Abraham zijn almachtige God zag als een persoon, een meneer met een baard. Wij, die belast zijn met de nogal kinderachtige God van hemel en hel, die als een ‘wijze koning’ zowel zorgzaam als wreed is, wij kunnen bijna niet anders dan aannemen dat Abraham God zag als een meneer. Hij sprak immers met hem? Hij onderhandelde immers met hem? Wat zeg ik? Hij at met hem! Wij kunnen met ons verstand niet bevatten dat iemand praat en onderhandelt met de Almacht zelf, zoals de animist niet een in de boom verstopte meneer vereert maar de boom zelf. Farao Echnaton aanbad niet een meneer in de zon, maar de zon zelf. Ik bedoel niet te zeggen dat Abraham de Almacht domweg personifieerde, maar juist andersom: hij maakte zich de Almacht eigen als de kracht die hem hielp om de weg naar het beloofde land te volgen en waarmee hij in discussie kon gaan en die hij zelfs kon bekritisieren, want hij zag, en dat is belangrijk, de Almacht niet als Het Grote Gelijk, maar als een

onweerstaanbare kracht die met hem op zoek was naar het recht en ten slotte het recht zou laten zegevieren. Abraham maakte zich zijn almachtige God eigen, hij verinnerlijkte hem en daarmee verinnerlijkte hij de weg naar het beloofde land, de weg van het rechtvaardig handelen.

Wij zouden het geloof van Abraham nu misschien ‘geloof in zichzelf’ noemen, maar dat is minstens zo mal als geloof in God, want wie is ‘zichzelf’ nu weer? Als ik in een instantie geloof die ik ‘mijzelf’ noem doe ik of ik met mijn tweeën ben. De ene figuur ‘ik’ gelooft in een andere figuur ‘mijzelf’. Wat is het verschil met Abraham die de tweede figuur in zijn leven God noemde? Het maakt niet uit met wie je in tweegesprek bent, als je het maar bent.

Voor mij staat wel vast dat de God van Abraham veel ‘eigener’ was en dus veel meer op ‘mijzelf’ leek dan de God van Mozes, Jezus of Mohammed. Bij hen is God ‘het gans andere’, terwijl hij bij Abraham het zeer eigene was. Ik bestrijd overigens dat wij om die reden Abrahams godsvoorstelling antropomorf kunnen noemen. God kan de vorm van een mens aannemen waarmee gepraat en gegeten kan worden. Maar met menszijn heeft dat niets te maken. Abrahams God bestaat alleen voorzover hij rechtvaardig is, zodra hij zich te buiten gaat aan wreedheid of willekeur heft hij zichzelf op.

Voor een godsverschijning hoeft je trouwens niet gelovig te zijn. God verscheen mij zo vaak dat ik ten slotte met haar ben getrouwd.

Het verhaal van Abrahams gehoorzaamheid en Isaaks bereidwilligheid groeide uit tot een kernverhaal in alle drie de monotheïstische godsdiensten.

Ik ga daarom nogmaals terug naar het verhaal zoals het in Genesis staat.

God zegt tegen Abraham dat hij met Isaak naar Moria moet gaan. ‘Daar moet je hem offeren...’ schrijft de nieuwe vertaling. Maar ik lees bij Jitschak Dasberg: ‘...breng hem daar als een offer dat in vlammen opgaat.’ De eerste vertaling zegt: je moet hem verbranden, de tweede zegt: je moet hem brengen als een brandoffer. Dat lijkt me iets wezenlijk anders. Dasbergs vertaling zegt niet dat Abraham Isaak moet doden. Hij moet Isaak als brandoffer aanbieden. Ik geef toe: ook dat zou een normale vader niet doen, maar goed, we hebben hier met een geloofsheld te maken die nu in mijn ogen iets begrijpelijker wordt. Abraham gaat braaf op weg omdat hij geen moment gelooft dat hij Isaak zal moeten doden. Hij heeft daar een gegronde reden voor. God heeft immers beloofd dat hij Abraham tot een groot volk zal maken. Isaak is de enige zoon van de stokoude Sara en Abraham. Isaak kan domweg niet sterven voor hijzelf kinderen heeft, tenzij God een leugenaar is. Als er hier al sprake is van een proef, dan wordt in dit verhaal niet alleen Abrahams geloof getest, maar tevens Gods betrouwbaarheid.

Abraham gaat helemaal niet als een geslagen hond op weg naar Moria. Hij gehoorzaamt niet, hij vertrouwt. Maar ook dat

is te slap uitgedrukt. Hij vertrouwt niet, hij weet.

Als Abraham in Moria aankomt zegt hij tegen zijn knechten: ‘Blijven jullie hier met de ezel. Ikzelf ga met de jongen verder om daarginds neer te knielen. Daarna komen we naar jullie terug.’ Je kunt deze uitspraak op twee manieren opvatten. Of Abraham houdt zijn knechten voor de gek of Abraham is er vast van overtuigd dat hij met Isaak zal terugkeren. Ik zie niet in dat de ene uitleg vromer zou zijn dan de andere. De tweede uitleg heeft het voordeel dat zij Abraham begrijpelijker maakt: hij is geenszins van plan Isaak te doden, hij gaat hem hoogstens aanbieden.

‘We hebben vuur en hout,’ zegt Isaak, ‘maar waar is het lam voor het offer?’

‘God zal zichzelf van een offerlam voorzien, mijn jongen,’ zegt Abraham.

Hier zegt Abraham niets anders dat wat er in werkelijkheid gaat gebeuren. God gaat zich zelf van een offerlam voorzien en dat is niet Isaak. Abraham misleidt niet, want Abraham houdt God aan zijn belofte. Hij kent de afloop.

Toen bouwde Abraham een altaar, ‘schikte het hout erop, bond zijn zoon Isaak vast en legde hem op het altaar, op het hout.’

Isaak sribbelt blijkbaar niet tegen en zegt geen woord. Alles wijst erop dat Isaak weet dat hier sprake is van een ritueel, van een gebaar, niet van een aanstaande moord. Jezus smeekte in Getsemane om zijn leven en ik begrijp dat heel goed. Isaak zegt niets. Dat is alleen te begrijpen wanneer Isaak niets van

zijn vader te vrezen heeft.

Dan staat er: 'Toen pakte hij het mes om zijn zoon te slachten.'

Dus toch?

Nee, dus niet. Want het mes dat op Isaaks keel wordt gezet, bedreigt God in gelijke mate. Als Abraham zijn zoon had vermoord, zou hij God als een bedrieger te kijk hebben gezet en wij zouden nooit meer iets van deze God hebben vernomen. Kinderverslindende goden in overvloed: ze zijn allemaal in het moeras van de geschiedenis weggezonden. God was wel degelijk beducht voor het schaden van zijn reputatie. Ik geef een voorbeeld. Ezechiël laat God zeggen dat hij het volk Israël, toen het in de woestijn tussen Egypte en het beloofde land rondzwierf, eigenlijk had willen vernietigen, maar: 'Ik deed het niet, want ik wilde mijn naam niet ontwijden...'

Abraham was niet achterlijk: hij wist dat God niet alleen Isaak, maar ook zichzelf moest redden. U daagt mij uit God? Dat is goed. Ik daag u uit. Het gebeuren op de berg in Moria is het verhaal van de wederzijdse gebondenheid van twee contractanten. Er is een contract, een verbond gesloten tussen God en Abraham. God is, net als Abraham, verplicht zich aan de regels van het contract te houden. Je kunt dan wel almachtig zijn, contract is contract.

Ik herken de prettige stem van het scheppingsverhaal, de toren van Babel, de ark van Noach. Ik herken de stem van de schrijver die plezier had in volksverhalen en de wijsheid in die

verhalen onderkende. De God in zijn verhalen is af en toe een rare snijboon, maar je kunt op een menselijke manier met hem praten. Abraham is niet de held van de gehoorzaamheid, maar van een ferme en kritische omgang met zijn God.

De ongetwijfeld goedbedoelende kwezel die aan het verhaal een lofzang op de gehoorzaamheid heeft toegevoegd, is al eeuwen tot zijn vaderen vergaderd, maar helaas, zijn invloed is desastreus tot op de huidige dag.

In de Hebreeuwse Bijbel wordt niet teruggekomen op het offeren van Isaak, maar in het Nieuwe Testament wel. Laat ik beginnen met de nogal mallotige woorden die Johannes Jezus in de mond legt: ‘Waarachtig, ik verzeker u, van voordat Abraham er was, ben ik er.’ Jezus zegt hier dat hij er eerder was dan Abraham, wat mij een vergissing lijkt, maar als het géén vergissing is, zegt hij dat hij God is. Want alleen God kan er nu zijn en ruim duizend jaar geleden ook. Jezus is hier niet de zoon van God, maar God zelf. Ik heb gelovige mensen die niet veel van de Bijbel afwisten horen zeggen dat Jezus de wereld heeft geschapen. Daar kreeg ik als christelijk opgevoed mens de kriebels van omdat die veronderstelling mij zo absurd leek. Maar ik moet toegeven dat Johannes in deze tekst Jezus tot de Eeuwige maakt, iemand die er altijd geweest is. Wie kan dat anders zijn dan de Schepper?

‘Abraham, uw vader,’ laat Johannes Jezus tegen ‘de Joden’ zeggen, verheugde zich op mijn komst, en toen hij die

meemaakte was hij blij.’

We schijnen te moeten begrijpen dat Abraham op de hoogte was van Jezus’ komst. Het is jammer dat wanneer het Nieuwe Testament zich probeert te wortelen in de Hebreeuwse Bijbel, het dat consequent zo onwaarschijnlijk mogelijk doet. Dat maakt het voor geïnteresseerden zoals ik zo moeilijk het Nieuwe Testament serieus te nemen. Wie Genesis leest, hoe grondig ook, zal niets in de verhalen over Abraham vinden dat ook maar enigszins wijst op een messiaanse verwachting, laat staan over het christelijke idee van een verlossing middels het kruisigen van Gods eniggeboren zoon. En telkens wanneer er een parallel gezocht wordt tussen het offer van Isaak en dat van Jezus, is het goed te bedenken dat Isaak nu juist niet werd geofferd.

Maar daar heeft Paulus iets op gevonden. ‘Door zijn geloof,’ schrijft hij, ‘kon Abraham toen hij op de proef werd gesteld, Isaak als offer opdragen.’ Ondanks het feit dat hem was gezegd dat hij alleen door Isaak het beloofde nageslacht kon krijgen. Hoe kon dat? Omdat Abraham bedacht ‘dat het voor God mogelijk moest zijn iemand uit de dood op te wekken.’ Verbluffend nietwaar? Hier wordt beweerd dat Abraham bereid was zijn zoon te vermoorden omdat hij weet had van de leer van de opstanding, die pas in het boek Daniël wordt uitgevonden.

‘En daarom kreeg hij hem ook terug,’ schrijft Paulus, ‘bij wijze van voorafbeelding.’

Voorafbeelding van wat? Van de opstanding van Christus.

Juist ja. Dit betekent, samen met de mededeling van Johannes, namelijk dat Abraham geweten zou hebben van de komst van Christus, dat Abraham met een gerust hart, en dus helemaal niet gehoorzaam, zijn zoon kon slachten, omdat deze immers, net als Christus, glorieus zou opstaan. Maar laten we ons niet door deze theologische spitsvondigheden om de tuin leiden: Isaak werd niet geofferd. De God van Abraham keurde het kinderoffer niet goed. De God van Abraham verafschuwde kinderoffers:

‘...zij (de heidenen) hebben voor hun goden alles gedaan wat de Heer verafschuwt; ze hebben zelfs hun zonen en dochters als offer voor hen verbrand.’

Paulus maakt van Abraham een christen, zoals Mohammed evenzo vrolijk een moslim van hem maakt. Abraham was noch jood, noch christen, noch moslim, maar zijn geschiedenis is door joden opgeschreven. Het lijkt me niet erg beleefd Abrahams geschiedenis net zo lang te verdraaien tot geen jood hem meer als zijn voorvader herkent. Het kinderoffer is voor het Jahwisme, ook al is het een ‘voorafbeelding’, volstrekt verwerpelijk. De gedachte dat God een zoon heeft, is op zichzelf al geheel onjoods, maar dat een God die zijn zoon offert aan een kruis de God van Abraham zou zijn, is ondenkbaar.

We constateren intussen dat de Abraham die opkomt voor de onschuldige inwoners van Sodom (‘Dat kunt u toch niet doen!’) niet lijkt op de gehoorzame Abraham die bereid is zijn zoon te slachten. De Abraham die opkomt voor het recht

en om het recht God de les leest, kan niet dezelfde persoon zijn die vroomheid ziet als blinde gehoorzaamheid. Dat laatste ontkracht het grootse idee van de suprematie van het recht boven God en mens. Blinde gehoorzaamheid is onjoods, vandaar dat het jodendom nooit systematische kettervervolgingen heeft gekend. Het unieke van de joodse religie is nu juist het dispuut, de discussie tussen de gelovigen onderling en de discussie met God. Als de mens alleen van Gods genade afhangt, als God zich niet bindt aan het recht, als het ongeluk de goddeloze en de godvrezende in gelijke mate treft, wat baat het dan de mens bevriend te zijn met God?

[1] Het woord ‘krijgsgevangene’ komt in de Koranvertaling van prof. dr. J. H. Kramers niet voor. Ik heb deze aan Mohammed toegeschreven uitspraak gevonden in de Mohammedbiografie van Tor Andrae. De profeet zou de vergelijking met krijgsgevangenen hebben gemaakt tijdens een toespraak ter gelegenheid van zijn eerste en enige pelgrimage naar Mekka.

Prediker is een sympathiek boek, maar de diepzinnigheid ervan valt tegen. Het sympathieke is dat er een vroom man aan het woord is, die geen weet heeft van een hiernamaals, waardoor zijn vroomheid onbaatzuchtig klinkt. Hij is daarin geen uitzondering. Geloofshelden als Abraham, Isaak, Jacob, David en Salomo wisten niet van een hemel waar de overledenen etend van gouden borden God zaten te bejubelen. Ze daalden af naar een schimmig dodenrijk waar volgens Prediker ‘geen daden en gedachten zijn’, ‘geen kennis en geen wijsheid’. De mens moet van elke dag dat hij leeft genieten ‘en bedenken dat de dagen van de duisternis ontelbaar zullen zijn. De toekomst is niets dan leegte’.

Het staat in de Bijbel dus is het Gods woord: er is géén leven na de dood, alles moet in dit leven gebeuren.

Predikers opvatting werd door mijn christelijke opvoeders zorgvuldig voor mij verborgen gehouden. Mijn christelijke ouders en onderwijzers vatten de Bijbel weliswaar op als Gods woord, maar sommige woorden waren blijkbaar goddelijker dan andere. Zij maakten een keuze en zo hoort het ook. Ik maak een andere keuze en dat is niet alleen mijn goed recht, ik volg daarin de vrome praktijk van duizenden jaren. Het verschil tussen sommige gelovigen en mij is dat zij die praktijk loochenen. Christenen die van mening zijn dat Jezus de wet heeft ‘vervuld’, wat de betekenis van die toverspreuk ook

moge zijn, zullen niet hardop beweren dat Hij boeken als Prediker en Job ongeldig heeft gemaakt. De opvatting dat er geen hemels leven na de dood bestaat kan dus niet zomaar uit Gods woord worden geschrapt. De opvatting dat er wél een hemel bestaat is een opvatting, meer niet. Zij wordt door de Bijbel niet dwingend opgelegd. Prediker waarschuwt nu juist tegen ‘het najagen van wind’ omdat het leven zo kort is. Geniet dus van elke dag die je is gegeven, want ‘wie nog in leven zijn, weten tenminste dat ze moeten sterven, maar de doden weten niets’.

Door dit soort uitspraken wordt Prediker nogal eens gezien als een pessimist, vooral door gelovigen, want hun wacht immers de hemelse heerlijkheid, terwijl Prediker als een normaal mens zijn graf in ging. Gelovigen vergeten voor het gemak de tegenhanger van de hemel: de hel. Prediker kende geen hemel, maar evenmin een hel. Mag ik u eraan herinneren, lieve gelovige, dat het lang niet zeker is dat u in de hemel komt? Het is integendeel niet onwaarschijnlijk dat u als een kerstkaars zult branden in de hel. Vergeet u dat vooral niet. U wordt immers gewogen? Weet u zeker dat u niet te licht zult worden bevonden? ‘Jezus stierf voor mijn zonden op Golgotha’ zegt u? Weet u zeker dat God genoeg zal nemen met uw toverformule of zal Hij u ondanks Jezus uw rotstreken wel degelijk aanrekenen? Prediker ging met zijn rotstreken het graf in en klaar was Kees.

Het optimisme van Prediker schuilt in zijn geloof in de mens. Hij denkt dat de mens in staat is, juist door het

bewustzijn van zijn sterfelijkheid, een wijs leven te leiden. Wanneer hij ophoudt onzin na te jagen is het hem gegeven van het leven iets waardevols te maken. De dood is weliswaar een trieste zaak, het is ook een baken in zee, een kompas, een zekerheid. Er dreigt geen hellevuur, er dreigt hooguit een verknoeid leven, maar dat is vermijdbaar.

(Proef: vraag een orthodoxe christen of ongelovigen naar de hel gaan, dan verzeker ik u dat het moderne antwoord is: ‘Daar ga ik niet over.’ Ik heb dat zowel de heer Rouvoet als de heer Bodar horen zeggen. Ik ben van mening dat het enige fatsoenlijke antwoord is: ‘De hel bestaat niet, want God is tegen martelen.’ Ik vind dat gelovigen die daarover twijfel laten bestaan, passief een godslasterlijke opvatting steunen. Zij gaan niet over Gods bestuur, maar zij gaan wel over onze beschrijving van Zijn karakter.)

Ik word vrolijk van Prediker omdat hij zo’n aardige knorrepot is, een als sombermans verklede optimist, maar veel meer dan dat heeft hij niet te bieden.

Ik vind het leven bijvoorbeeld helemaal niet kort, ik vind het juist verbazingwekkend lang. Deze opmerking ontschiet me plotseling, in de eerste plaats omdat ik het zo ervaar, in de tweede plaats omdat Prediker me ertoe provoceert. Zoals het christendom en de islam dreigen met het Laatste Oordeel, zo dreigt Prediker met het korte leven. Omdat het leven zo kort is, zegt hij, is het zaak er van dag tot dag van te genieten. ‘Nooit weet de mens wanneer zijn tijd gekomen is.’ Dat is een waarheid als een koe, maar hier wordt het gebruikt om de

lezer onder druk te zetten. Het najagen van wind, het verbeuzelen van tijd wordt als het ware afgetrokken van het toch al zo korte leven. Ik zou het liever omdraaien. Door je tijd te besteden aan zaken die je heftig interesseren en daardoor veel mee te maken, rek je je leven. Ik ben nu tweeënzestig, maar ik voel me minstens honderd vierentwintig en het lijkt wel of de jaren steeds langer worden. Als ik overzie wat er in één jaar is gebeurd begrijp ik niet dat het jaar niet uit zijn voegen barst. Als ik nu zou doodgaan zou ik allerm minst het gevoel hebben dat ik kort heb geleefd. Het gaat er niet om uit angst voor het korte leven je tijd als een haas zinvol te vullen, het gaat erom vervuld te zijn van iets waardoor je, als bijproduct van dat vervuld zijn, je leven verlengt. Het leven is niet kort als het je interesseert en door te dreigen met de korthed van het leven maak je de mens niet, als vanzelf, geïnteresseerd.

Bovendien: wie zestig jaar nóg niet genoeg vindt, is een verwerende aap.

Predikers dreigement wordt pas echt bespottelijk als hij zich richt tegen de jeugd. Het privilege van de jeugd is nu juist dat zij het eeuwige leven heeft. Het leven is oeverloos en de dood iets voor stokoude mensen zoals ik. Prediker is van mening dat de jeugd haar tijd verbeuzelt, maar hij vergeet dat zij alle tijd heeft. Niemand zal beweren dat de jonge hond zijn tijd verbeuzelt omdat hij speelt en niet serieus op jacht gaat. De treurigheid waar Prediker het over heeft begint later, wanneer men verondersteld wordt volwassen te zijn en het

leven ten bate van geld verdienen en bezit vergaren wordt uitgesteld tot na het pensioen.

Hoe oprecht Predikers preek ook is, hij heeft gemakkelijk praten. Hij zegt dat hij de zoon van David is, koning van Israël, Salomo dus. Of dat waar is doet voor dit betoog niet ter zake. De schrijver stelt zich voor als een onvoorstelbaar rijk en machtig man, die niet centje voor centje bijeen hoeft te schrapen op een miezerig akkertje. Dat zijn soort rijkdom voornamelijk verveling oplevert wordt duidelijk wanneer hij schrijft over zijn vrouwen. ‘Ik heb [...] het genot geproefd van vele, vele vrouwen,’ schrijft hij op vermoeide toon, ‘en ik zag in dat het allemaal lucht en najagen van wind was.’ In de eerste plaats klinkt dit akelig verwend en in de tweede plaats kan die verveeldheid alleen maar voortkomen uit verregaande desinteresse. Omdat hij zich voor geen van zijn vele, vele vrouwen heeft geïnteresseerd, werd zelfs zoiets leuks als seksueel genot een vreugdeloze herhaling van steeds weer hetzelfde.

‘Onder duizend mensen vond ik er maar één die ook werkelijk mens was, maar het was geen vrouw,’ schrijft hij.

Salomo had geloof ik duizend vrouwen. Daaronder vond hij er geen een die werkelijk mens was. Hier is maar één conclusie mogelijk: de wijze man heeft niet uit zijn doppen gekeken.

Wat moet de arme sloeber denken van dit rijkeluisgezeur? Prediker lijkt sprekend een Nederlander: hij heeft alles, maar, schrijft hij: ‘Ik kreeg een afkeer van het leven.’

Toch is Prediker een aardig boekje van een aardige man. Dat komt geloof ik doordat Prediker niet gebukt gaat onder een overdreven zondebesef, niet dreigt met hel en verdoemenis, maar, integendeel, aardse genietingen aanprijst, bijna alsof er niets anders op zit. Zijn memento mori maakt het carpe diem tot het opperste gebod. ‘Het is beter te genieten van iets tastbaars dan te grijpen naar iets onbereikbaars,’ schrijft hij. Ik heb de indruk dat hij met dat onbereikbare ook God bedoelt. De mens kan ‘het werk van God niet van begin tot eind doorgronden’. Je moet ontzag voor Hem hebben, maar intieme omgang met Hem is niet mogelijk. ‘Eet je brood met vreugde, drink met een vrolijk hart je wijn. God ziet alles wat je doet allang met welbehagen aan. [...] Geniet van het leven met de vrouw die je bemint.’

Prediker beschrijft hier een God die ik als kind heb gekend, ondanks de dreigementen van mijn christelijke opvoeders: een God die me met welbehagen gadesloeg. Ik wist tot op heden niet hoe Bijbels die God is. Er is geen mens die niet af en toe zondigt, zegt Prediker ongeveer. Tob er niet te veel over, dat is zonde van je tijd.

Prediker had geen snars begrepen van een verlossing door middel van de marteldood aan een kruis, dat weet ik zeker.

Anders dan Abraham, Mozes en Job gelooft Prediker niet dat God aan het recht te binden valt of zich daaraan zou behoren te binden. Een goed mens kan door het leven (en dus door God) slecht worden behandeld en een slecht mens goed.

Prediker beklaagt zich daarover niet, hij constateert het. Hij beveelt ons aan niet al te rechtvaardig te zijn en evenmin al te onrechtvaardig. Dit rechtvaardig betekent behalve wetsgetrouw ook 'recht in de leer'. Elke overdrijving is onzin en dood ga je toch. Met God valt niet te praten, maar wees niet bang, ook al begrijp je Hem niet, Hij is ons in principe welgezind. Predikers toon is eerder berustend dan vermetel. Wat hij beweert is voor ongelovigen van deze tijd gesneden koek, maar voor christenen moet hij een provocerende figuur zijn. Zijn gedicht: 'Alles heeft zijn tijd' wordt op christelijke begrafenisstenen gelezen, maar Prediker wordt nergens in het Nieuwe Testament geciteerd en daar kan ik in komen. Zijn nuchtere aardsheid staat in schrill contrast tot de verafgoding van het martelaarschap.

De vraag is of Prediker met zijn geschrift een wereldgodsdienst had kunnen stichten. Ik denk van niet. De twee wereldgodsdiensten waar ik wel eens iets over heb gelezen, het christendom en de islam, rusten zwaar op de bodemloze schuld van de mens tegenover God. De menselijke slechtheid zit zo diep dat zijn positie tegenover God vrijwel onhoudbaar is. 'Verlos ons, ellendige zondaren,' moest ik als kind bidden en ik zag tot mijn verbazing dat onschuldige mensen zichzelf opvatten als volstrekt verwerpelijke wezens. De mens is niet in staat zichzelf uit zijn peilloze staat van zondigheid te bevrijden. Hij moet door God Zelf uit de modder worden getrokken. Ziehier de geestestoestand waarin het christendom en de islam wortel

konden schieten en die Prediker volkomen vreemd is. Zijn praktische nuchterheid is niet bij machte de hysterische geestesgesteldheid op te wekken die nodig is voor het stichten van een massabeweging.

Maar het belangrijkste wat aan Predikers prediking ontbreekt is het mysterie. Stel u voor dat profeten als Jezus en Mohammed ons het volgende hadden geopenbaard: 'U doet wel eens een zonde hier of daar, maar God heeft het u vergeven. Ga heen, eet uw brood met vreugde, drink met een vrolijk hart uw wijn, enzovoort.'

Ik vrees dat de mensheid dat een openbaring van niks had gevonden, want de ware verlossing dient ingewikkeld en mysterieus te zijn. De beste verlossing is die waar je geen snars van begrijpt, want daar kun je bergen theologie over schrijven en dan heb je het gevoel dat er iets belangrijks aan de hand is. De peilloze zondigheid waarmee de christen en de moslim zichzelf gewichtig maken, wordt door Prediker veel te luchtig weggewuifd als dwaze overdrijving.

De islam kent geen goddelijke mens, dus kent ook minder mysterie zou je zeggen. Maar ook Mohammed en diens volgelingen zijn er dol op. Het is bijvoorbeeld volstrekt raadselachtig hoe het reddend vermogen van het uitvoeren van rituelen nu eigenlijk werkt. Of waarom het heilzaam zou zijn het zelfstandig denken op te geven. De poorten van de idjtihad (het zelfstandig denken) werden gesloten, want Mohammed had alle gedachten voltooid. Het is onduidelijk waarom God het gedachteleven van de mens op een bepaald

tijdstip meende te moeten stopzetten en hoe dat de redding van de mens teweeg zou kunnen brengen.

De aantrekkelijkheid zit hem in het onbegrijpelijke, omdat het als diepzinnig wordt beleefd of in ieder geval als spiritueel. Spiritualiteit wordt gezien als het beleven van een geheim (of liever geheimenis) dat men nu juist niet wil doorgronden. Prediker biedt geen geheimenis, hij biedt een broodnuchtere levenswijsheid die men ter harte kan nemen of niet.

Misschien dat een deel van de gelovigen zich aangetrokken voelt tot Predikers conservatieve wereldbeeld: 'Er is niets nieuws onder de zon. Wanneer men van iets zegt: "Kijk, iets nieuws," dan is het altijd iets dat er sinds lang vervlogen tijden is geweest.'

Ik vind dat het zwakste deel van zijn betoog omdat het zo gemakkelijk te weerleggen is. Ik geef eerst een kinderachtig voorbeeld: de fiets. Prediker zou van dat apparaat zeer hebben opgekeken omdat het voor de uitvinding ervan nooit was vertoond en men dus met recht kon zeggen: 'Kijk, iets nieuws.' Het tweede voorbeeld is belangrijker. Als Prediker met wat meer aandacht naar zijn vele vrouwen had gekeken, had hij ontdekt dat elk van hen iets unieks had dat er nooit eerder was geweest en dat nooit zal terugkeren. Elk mens (elk dier, elke plant) is het levende bewijs dat nooit iets wordt herhaald onder de zon. Het waarnemen van deze voortdurende verandering en vernieuwing kan de bron zijn van zo'n intens enthousiasme dat het wellicht te vergelijken is met religieuze vervoering. Omdat Prediker niet de moeite

neemt goed uit zijn doppen te kijken is zijn wijsheid nogal vlak: een uit gemakzucht voortvloeiende berusting.

Denk u de volgende situatie in: u wordt in de gevangenis gegooid zonder dat u weet waarom. U krijgt bezoek van een advocaat. U zegt dat u onschuldig bent en u vraagt wat de aanklacht is. De advocaat zegt: ‘U kunt niet onschuldig zijn, want u zit in de gevangenis. Als u goed nadenkt weet u heus wel waaraan u zich schuldig heeft gemaakt.’

Wat denkt u dan? Juist. U denkt: **Kafka!**

De advocaat blijkt niet zozeer uw advocaat te zijn, als wel de advocaat van de machthebber.

Iedereen die dit leest, gelovig of ongelovig, zal uw situatie ervaren als volstrekt onrechtvaardig. De scheiding der geesten vindt pas plaats als de machthebber God blijkt te zijn. De gelovige zal zeggen dat God niet onrechtvaardig kan zijn en dat u dus schuldig bent. De ongelovige zal deze redenering draaikonterij vinden: wat onrechtvaardig is moet onrechtvaardig worden genoemd.

De Bijbel voert een man op wie een dergelijke onrechtvaardigheid overkomt en het boeiende is dat hij een vroom en onberispelijk mens is. Hij houdt vol dat hij onschuldig is en dat God hem dus onrechtvaardig behandelt. Hij zegt: ‘Ook al ben ik onschuldig, hij zal me schuldig verklaren.’ Hij beschuldigt God dus recht voor zijn raap van willekeur. ‘Was er maar iemand,’ zegt hij, ‘die tussen ons rechtsprak, die over ons beiden zijn gezag kon laten gelden.

[...] Dan zou ik spreken zonder hem te vrezen, maar nee, dat is mij niet vergund.'

Hier is iemand aan het woord die niet vindt dat de mens altijd bij God in het krijt staat en dus elke straf dankbaar in ontvangst dient te nemen. Hij zou willen dat er iemand met gezag tussenbeide kwam, want dan zou hij zeker in het gelijk worden gesteld en God in het ongelijk. Dat is dappere taal en het staat in de Bijbel.

Ik heb het natuurlijk over Job. Jobs gevangenis is de mestvaalt en zijn advocaten zijn zijn vrienden. Zij zijn van mening dat Job schuldig moet zijn want anders was hij niet op de mestvaalt terechtgekomen. Zij verdedigen de machthebber, maar Job houdt zijn onschuld vol. De vrienden zien Jobs houding als hoogmoed, als opstandigheid en dwaasheid. De schrijver van het verhaal heeft ervoor gezorgd dat wij, de lezers, dat anders zien. Job is van mening dat God weliswaar almachtig is, maar dat geeft Hem niet het recht te doen wat er in Zijn hoofd opkomt. God zou zich moeten binden aan het recht, maar dat doet Hij niet. Hij handelt willekeurig en tegen alle rechtsgevoel in.

De schrijver van dit prachtige boek ziet het feit onder ogen dat vroomheid niet helpt. Iedereen kan het zien: het ongeluk treft goede en slechte mensen gelijk. De schrijver kan niet zijn toevlucht nemen tot een beloning in het hiernamaals, want de hemel bestaat nog niet. Jobs aardse leven is het enige dat hij heeft en dat wordt volkomen ten onrechte door God geruïneerd. Wij weten dit zo zeker omdat de schrijver Job

heeft beschreven als rechtvaardig en onberispelijk. ‘Hij had ontzag voor God en meed het kwaad.’

Omdat de erfzonde nog niet was uitgevonden en dus de christelijke en islamitische put waarin alle menselijke goedheid verzuipt nog niet bestond, mogen we aannemen dat Job in de ogen van contemporaine lezers een door en door deugdzaam mens was. God was dan ook trots op hem. In een overmoedige bui schept Hij tegen Satan op over Jobs vroomheid. Dat had Hij beter niet kunnen doen, want Satan daagt Hem uit Jobs vroomheid op de proef te stellen en zo komt Job uiteindelijk op zijn mestvaalt terecht, beroofd van zijn kinderen, bezit en gezondheid.

Wie denkt dat hier een beschrijving van Gods karakter wordt gegeven: een liefdeloos leeghoofd dat door zijn goklust een mensenleven ruïneert, doet de schrijver tekort. Hij zal geen moment hebben geloofd dat God dergelijke weddenschappen in ‘werkelijkheid’ zou kunnen afsluiten, maar het is wel de beschrijving van een ervaring: de volstrekte willekeur waarmee voor- en tegenspoed over de mensen wordt uitgestort. Door de introductie van een goklustige God schijnt de schrijver juist te willen beweren dat deze God niet de God van Abraham kan zijn.

Het religieuze klimaat waarin dit boek tot stand kwam verschilt duidelijk van dat van Genesis. Abraham kon nog zeggen: ‘Dit kunt u toch niet doen!’ omdat hij het verbond dat God met hem had gesloten zag als een contract waaraan God en mens zich dienden te houden. God is almachtig, maar hij

mag het recht niet met voeten treden. Jacob kon nog een robbertje vechten met God en Hem Zijn zegen afdwingen. Wat betekende zo'n zegen eigenlijk? Dat betekende voorspoed voor jezelf en je nakomelingen. Jacob kon zich beschermd weten, nadat hij met God had gevochten. Hij mag zich Israël noemen: hij die strijdt met God. Let wel: niet hij die strijd voor God, maar met God. Deze religieuze opvatting is verloren gegaan. De Evangelische Omroep zal niet graag verkondigen dat je je verhouding met God het best regelt door Hem een watjekouw te verkopen, maar het is wel degelijk een Bijbelse opvatting.

Waar ging Jacobs strijd om? Hij wilde in ruil voor zijn vroomheid verlost worden van Gods willekeur. Hij wilde de zekerheid dat God zich ondanks zijn almacht, aan zijn contract met Abraham zou houden.

Job houdt vast aan Abrahams idee dat God tot de (rechts)orde geroepen kan worden, maar juist dat idee wordt door de vrienden van Job gezien als zondige opstandigheid. Job is Abrahams God trouw gebleven, maar zijn omgeving niet. De God die Zijn almacht vrijwillig laat beteugelen (Abraham) of spijt kan krijgen van Zijn daden (Noach, Uzza) is blijkbaar in de vergetelheid geraakt. Godsdienst is slaafse onderdanigheid geworden en daardoor per definitie heidens: dit is immers niet Abrahams godsdienst.

De schrijver van het boek Job vindt dat maar niks. Als een echte conservatief wil hij terug naar de bron, terug naar de ferme vroomheid van Abraham. Het verhaal is met opzet zo

geconstrueerd dat de lezer wordt gedwongen partij te trekken voor Job en dus tegen de goddelijke dictator die het recht aan zijn laars lapt.

De schrijver ontleedt het dilemma van elk monotheïstisch godsgeloof. Het feit dat het ongeluk ook goede mensen treft provoceert kritische vragen over een God die zowel almachtig als rechtvaardig is. Om God op zijn ethisch verantwoorde troon te houden, moet de mens zo slecht worden gemaakt dat iedereen, zelfs de vroomste en meest onberispelijke, ervan doortrokken is. Dit is een onomkeerbaar en voortschrijdend proces tot tenslotte moet worden betwijfeld of er wel goede mensen kunnen bestaan. Job kan volgens zijn vrienden niet volledig goed zijn anders had God niet op zulk een wrede wijze toegeslagen. Zelfs een mens die zich onberispelijk gedraagt, is niettemin drager van het kwaad. Om God groot te houden, moet de mens steeds kleiner en mieziger worden, tot hij ten slotte zo diep is gezonken dat hij God Zelf tot het kwaad verleidt: de kruisdood van Jezus, noodzakelijk geworden om de ondragelijke schuldenlast dragelijk te maken. Niettemin weende Arsenius ook na Jezus' offer, zijn leven lang, niettemin benamen talloze hysterische christenen in allerlei opwekkingsbewegingen zich van het leven omdat zij meenden dat zij verdoemd waren.

Op zichzelf is de redenering logisch: als God goed is en Hij is boos op mij, moet ik wel schuldig zijn. Ik bestrijd dat de Bijbel is geschreven door irrationele types. Maar de schrijver van het boek Job laat ons, de lezers, weten dat Job niet

schuldig is. Wij weten dus iets wat Jobs vrienden niet weten. Vandaar dat hun betogen absurd klinken. Hoor wat vriend Elifaz tegen Job zegt: ‘Gelukkig de mens die door God wordt getuchtigd.’

Dit is het soort vroomheid waarvan je tenen los in je schoenen gaan spartelen, maar dat komt vooral door de wijze waarop de schrijver het verhaal heeft ingericht. Wij weten dat Job onschuldig is en Elifaz weet dat niet. Jobs ongeluk zit hem niet alleen in het verlies van gezin, gezondheid en bezit, maar ook in het feit dat hij onschuldig wordt gestraft. Niets in de tekst wijst erop dat Job het lijden op zichzelf afwijst, het gaat hem erom dat zijn lijden abusievelijk wordt gezien als eigen schuld dikke bult. De lezer denkt terecht: hoe kan iemand gelukkig zijn wanneer hij ten onrechte wordt gestraft?

Om Gods rechtvaardigheid overeind te houden wordt Job gedwongen om een aanklacht tegen zichzelf te verzinnen. Hij mag zichzelf niet als slachtoffer zien, maar wel als dader. Het lijkt mij duidelijk dat de schrijver hiermee in beeld brengt dat er geen sprake meer is van een oprecht zoeken naar God, maar dat er sprake is van een pervertering van Abrahams vroomheid, die absoluut niet leidde tot zelfvernedering, laat staan tot zelfdestructie. Er is geen sprake meer van een verbond tussen God en mens, er is uitsluitend willekeur en onderwerping. Ontwikkeling van het recht in samenspraak met het goddelijke is onmogelijk geworden, de rechteloosheid heeft zichzelf tot god uitgeroepen.

Het is nu tijd om eens te kijken naar de manier waarop

Jobs ongeluk tot stand is gekomen. Zijn runderen en ezellinnen worden geroofd en zijn knechten worden gedood door een vijandige clan. Zijn schapen en geiten en andere knechten worden getroffen door de bliksem. Zijn kamelen en nog weer andere knechten worden geroofd en vermoord. Zijn kinderen worden bedolven onder het puin van het huis van zijn oudste zoon. Als wij, levend in de moderne tijd, van een dergelijke opeenstapeling van narigheid zouden horen, zouden we het een bizarre samenloop van omstandigheden noemen. Zelfs de meest orthodoxe gelovige zou aarzelen er de straffende hand van God in te zien. De tekst is echter zo gesteld dat we wel moeten. Lijkt het. Maar ik heb zo'n hoge pet van de schrijver op dat ik me afvraag of hij niet op listige wijze vanaf het begin twijfel probeert te zaaien. Gods weddenschap met Satan is dermate absurd dat ik het niet onwaarschijnlijk vind dat ook de contemporaine lezer meteen heeft doorgehad dat dit verhaal niet gaat over de echte God, de God van Abraham, maar over de afgod die Toeval heet en die volgens de schrijver ten onrechte voor de God van Israël werd aangezien. Een weddenschap met Satan! Zegt de schrijver niet van het begin af aan dat hij het gaat hebben over een god die hij niet serieus neemt, maar zijn omgeving helaas wel? Het leuke en slimme is dat hij Jobs vrienden op hoge toon een idiote god laat verdedigen. Het lijkt waratje wel satire! De vrome vrienden weten niet wat wij weten. De schrijver laat ons zien wie zij met hun fraaie woorden staan te verdedigen. Hoe belachelijk hun pedanterie is omdat zij de

feiten niet kennen. Luister goed, zegt de schrijver, en hoor hoe potsierlijk vroomheid is als zij op niets berust. Zullen contemporaine lezers niet bepaalde lieden uit hun omgeving hebben herkend en smakelijk om Jobs vrienden hebben gelachen? De lezer ontdekt iets wat hij allang wist maar niet eerder tot zijn bewustzijn heeft toegelaten: de vromen staan uit hun nek te kletsen!

Toch, binnen het kader van de theologie die aanneemt dat God tegelijkertijd almachtig en rechtvaardig is, hebben de vrienden van Job gelijk: Job kan niet onschuldig zijn omdat God rechtvaardig is. Zij kunnen niet weten dat de god die zij verdedigen een malloot is die voor de lol een weddenschap afsluit met Satan. Wat mankeert er aan hun theologie dat zij een dergelijke God kan voortbrengen?

Stel, een man heeft per ongeluk iemand gedood. Bijvoorbeeld bij een verkeersongeluk. Het slachtoffer maakte een fout, de ‘dader’ kon niet meer uitwijken enzovoort. In ieder normaal rechtssysteem zal de ‘dader’ vrijuit gaan, omdat het ongeval wordt toegeschreven aan een ongelukkige samenloop van omstandigheden. Ik bedoel de menselijke dader, maar de God van Jobs vrienden niet. Hij is immers almachtig en had het ongeluk kunnen verhinderen. Er gebeurt niets of Hij heeft er de hand in. Het kind dat aan kanker sterft, de jonge moeder in haar kraambed, de jongeman op zijn scooter. Als je zelfs in die gevallen in Gods almacht én rechtvaardigheid wil blijven geloven moet je aan het kind, de jonge moeder en aan de jongeman inktzwarte

zonden toeschrijven die terecht Gods woede hebben gewekt.

Het is een uitzichtloze theologie, waar niemand iets voor koopt en God zeker niet. Hij zal er op de lange duur aan overlijden, tenzij men naast Hem het toeval introduceert. In de praktijk hebben joden, christenen en moslims dat allang gedaan, maar ik hoor ze dat nooit hardop zeggen. Na de tsunami hoorde je hier en daar gemurmel over Gods straffende hand, maar erg enthousiast klonk het niet. Het werd evenmin ferm tegengesproken, wat jammer is.

‘U weet dat ik niet schuldig ben,’ zegt Job tegen God. Hij weet het en wij weten het ook.

Wat heeft God daarop te zeggen? Niets eigenlijk.

‘Ik schreeuw: “Onrecht!” – maar ik krijg geen antwoord,’ zegt Job. Daar heeft hij gelijk in. God steekt wel een betoog af, maar Hij gaat niet in op Jobs rechtsvraag.

Hij begin te brallen, ik kan het niet anders zien. Hoofdstuk 38 tot en met 41 laten een God aan het woord die zich als een gorilla op zijn borst trommelt. Het gaat Hem niet om het recht, het gaat Hem om zijn eigen geweldigheid en Jobs nietigheid. Job wordt geen recht gedaan, hij wordt verbaal platgeslagen. Het is de God ‘vor dem wir ein Nichts sind’, er is niets hulpbehoevends aan Hem. Job onderwerpt zich, maar ieder kind kan zien dat zijn onderwerping is bedacht door een andere schrijver dan de oorspronkelijke. Ik bedoel: ook mensen die ervoor hebben doorgeleerd melden dat, maar zelfs de leek hoort vanaf het betoog van Elihu een heel

andere toon. De satire is bittere ernst geworden. De bedoeling van de oorspronkelijke schrijver wordt gekuist. Job geeft zijn verlangen naar recht op en de lezer weet dat hij het recht niet bij God moet zoeken. Hij kan zich slechts onderwerpen.

Elihu zegt doodleuk: ‘het is verre van God kwaad te doen, de Ontzagwekkende zal geen misdaad plegen’, terwijl wij weten dat God een misdaad heeft gepleegd. Vroomheid wordt hier voorgesteld als het hardnekkig ontkennen van de feiten. Jobs zondigheid blijkt diens opstandigheid te zijn, zonder dat er rekening wordt gehouden met het feit dat deze opstandigheid voortkomt uit klaarblijkelijk onrecht. ‘Denk je dat het juist is om te zeggen,’ vraagt Elihu, ‘ik sta in mijn recht tegenover God?’

Wie zegt hier niet hartgrondig ja op?

Jezus, die zich ten onrechte aan een kruis laat spijkeren en Mohammed, die zo verzot is op onderwerping.

De enige die Job niet ontvalt is diens vrouw en dat is op het eerste gezicht niet zo’n aardig mens. Job zit op zijn mestvaalt en krabt met een potscherf zijn kwaadaardige zweren als zij zegt: ‘Waarom blijf je zo onberispelijk? Vervloek God toch en sterf.’

Wij ervaren dit als een liefdeloze uitspraak omdat wij gewend zijn dat vrome mensen geloven in een eeuwig leven, een laatste oordeel en een beloning of straf ná de dood. Job en diens vrouw geloven niet in een eeuwig leven, maar in een

eeuwige dood. ‘Zij die uitgeput zijn vinden daar rust.’ Jobs vrouw wijst hem dus op de enige manier om van die verschrikkelijke god af te komen en in zekere zin zijn recht te halen: de dood. Latere gelovigen komen tot in der eeuwigheid niet van God af en daarom begrijpen ze deze tekst niet. Als Job sterft heeft God het nakijken. Vrijwillig de dood zoeken is hetzelfde als voor altijd de band met God doorknippen. ‘Vervloek God toch’ is hetzelfde als ‘vervloek het leven toch’.

Jobs vrouw verkijkt zich op Jobs bijna krankzinnige optimisme. Hij blijft geloven dat God voor rede vatbaar is. Ik gebruik met opzet het woord rede, omdat ik hier en daar de opvatting lees dat religiositeit in de oudheid uitsluitend kan worden begrepen vanuit het irrationele, mythologische denken.

Men zegt dat het voor de Azteken lang niet zeker was dat ’s morgens de zon opkwam en dat ze daarom, door middel van zang en dans, offer en gebed, zich elke morgen van een zonsopgang moesten verzekeren. Wanneer je aanneemt dat zij dat letterlijk geloofden, veronderstel je een potsierlijk onvermogen om van ervaring te leren, je veronderstelt een volledige afwezigheid van rationaliteit, terwijl je tegelijkertijd waarneemt dat er op rationele wijze wordt geregeerd, een stad wordt gebouwd en hoogst ingewikkelde irrigatiesystemen worden geconstrueerd. De gedachte dat in de achttiende eeuw, ergens in Europa, de ratio werd ontdekt, is behalve pedant niet erg waarschijnlijk. De onzekerheid van de

zonsopgang is natuurlijk een zinnebeeld van andere onzekerheden: of je vader en moeder nog in leven zijn, of je vrouw nog van je houdt, of je je kinderen te eten kunt geven.

Job wil een redelijke God, zijn vrienden willen dat ook, maar terwijl Job de schuld in zijn geval bij God legt, leggen zijn vrienden de schuld bij de mens, altijd bij de mens. Hun God is geheimzinnig en zijn rechtvaardigheid is zo ingewikkeld dat je ervoor doorgeleerd moet hebben om er een touw aan te kunnen vastknopen en dan lukt het nog niet.

Elihu verwoordt Jobs verlangen naar recht uitstekend als hij zegt dat Job eigenlijk het volgende beweert: ‘Het baat de mens niet bevriend te zijn met God.’ Als die God, voeg ik daaraan toe, niet voor rede vatbaar is. Als het een God is ‘vor dem wir ein Nichts sind’, want de liefde moet wel van twee kanten komen. Hoe kan een God voor wie wij niets zijn iets zijn voor ons?

Jobs vrouw zegt: als de God, waar jij ontzag voor had onrechtvaardig is, is er maar één manier om Hem op zijn neus te laten kijken: de dood.

Job vraagt naar het nut van God. Je zou zeggen dat hij op het punt staat een andere God te nemen. Dat is in de loop van de geschiedenis met miljoenen gelovigen gebeurd. Als hun God een sta-in-de-weg werd of te ver en te onbegrijpelijk, namen ze een andere God: ze bekeerden zich. God moet niet hebben, anders sterft Hij. Godsdienst rust op een rationeel fundament of zij verliest zich in getheologiseer van specialisten die, als de vrienden van Job, in de ruimte

zwetsen.

Ik heb ergens gelezen dat San Juan de la Cruz bijna door de inquisitie is verbrand omdat hij zich placht te wassen. Dat was in de ogen van de strenggelovigen een te wufte gewoonte. We kunnen daar nu om lachen, maar het is natuurlijk treurig dat met het grootse idee dat we God noemen zo potsierlijk wordt omgesprongen.

We hebben het proces tegen Mohammed B. achter de rug en ik heb me afgevraagd waarom dat akelige bulletje niet is vervolgd wegens smalende godslastering. Als wij van mening zijn dat het niet geoorloofd is mensen in hun geloofsovertuiging te kwetsen waarom mag B. dan zeggen dat hij Theo van Gogh heeft vermoord omdat dat moest van God? Mag hij dat zeggen omdat hij gelovig is? Mogen gelovigen dan alles?

Mohammed B. heeft van God een klein rotgodje gemaakt en ik, als ongelovige, vind dat ongepast. Ik word bevangen door plaatsvervangende schaamte.

Ik zal u trakteren op mijn eigen bescheiden theologie: God bestaat wel, maar Hij weet het nog niet. Of wij nu Mozes, Boeddha, Jezus, Mohammed of Jan Klaassen heten, alles wat wij doen is erop gericht Hem op zijn bestaan attent te maken. Het zou spijtig zijn als iemand Hem zou vermoorden, nog voor Hij aan Zichzelf is voorgesteld.

In het kader van deze kleine lekentheologie, waarvan ik natuurlijk geen snars geloof, vind ik alle pogingen die de

mensheid heeft gedaan om God wakker te schudden uit diens bewusteloosheid ontroerend, evenals ik alle pogingen tot godsmoord beschamend vind.

De vrienden van Job deden een vrome poging God strak en stijf zijn graf in te lullen, maar ze gingen lang niet zover als het akelige bulletje **B.** dat er immers voor probeert te zorgen dat wij God met een groot gevoel van walging ten grave dragen. Ik zal proberen mijn walging te bezorgen waar die thuishoort: bij akelig bulletje **B.** en niet bij een God die nog niet eens half wakker is.

Christenen die hun leven ‘geven aan Jezus’ en die opmerkelijke stap zien als een totale onderwerping aan diens opvattingen, imiteren niet zozeer Jezus of diens apostelen, maar de vrienden van Job. Ze zijn er zich waarschijnlijk niet van bewust dat de islamitische levenshouding sterke verwantschap vertoont met de hunne. Het is zeer de vraag of de Bijbel als geheel, of het Nieuwe Testament apart, gaat over onderwerping. Opstandigheid, het twisten met God, is altijd onderdeel geweest van de joodse religiositeit en Jezus was een jood. Schaf je het dispuut af en vat je geloof op als gehoorzaamheid en navolging zonder meer, dan krijg je een heel ander soort religie. Het is bovendien de vraag of het waar is, of bedoelde christenen het voorbeeld van Jezus werkelijk en in alle gevallen willen navolgen.

Ik geef een voorbeeld.

Jezus verrichtte veel genezingen, maar genezingen van niet-joden zijn zeldzaam. Op een dag wordt Jezus benaderd door een Fenicische vrouw die hem vraagt haar geesteszieke dochter te genezen.

Jezus zegt: ‘Ik ben alleen gezonden naar de verloren schapen van het volk van Israël.’

Maar de vrouw houdt vol: ‘Heer, help mij!’

Jezus zegt: ‘Het is niet goed om de kinderen het brood af te nemen en het aan de honden te voeren.’

De vrouw zegt: 'Zeker, Heer, maar de honden eten toch de kruimels op die van de tafel van hun baas vallen.'

Toen ging Jezus overstag.

Stel u voor, u bent huisarts en christen. U heeft een grote praktijk en u kunt de drukte nauwelijks aan. Er verschijnt een buitenlandse vrouw in uw spreekkamer die niet bij u staat ingeschreven. Helpt u die vrouw pas nadat ze zich met een hond heeft vergeleken?

Ik denk van niet. Ik denk dat u dat weinig christelijk zou vinden. U volgt het voorbeeld van Jezus dus niet na. Maak u niet ongerust. U bent niet de enige. Weet u wie een uitdrukkelijk bevel van Jezus vrolijk in de wind sloegen? Petrus en Paulus en die mannen waren toch best wel enigszins christelijk. Jezus verbood zijn apostelen uitdrukkelijk met zijn blijde boodschap naar de heidenen te gaan. Hij zei: 'Sla niet de weg naar de heidenen (de volkeren) in en bezoek geen Samaritaanse stad. Ga liever op zoek naar de verloren schapen van het volk van Israël.'

Als Petrus en Paulus zich aan dat bevel hadden gehouden, had u nog steeds in Wodan geloofd. U heeft uw christelijke geloof niet te danken aan gehoorzaamheid of volgzaamheid, maar aan ongehoorzaamheid en eigenwijsheid. Ik weet niet of u daar gezonder van bent geworden, maar dat maakt het dappere besluit van Petrus en Paulus er niet minder dapper om. Ze gaven meer om u dan om eigen braafheid. Ze waren bereid Gods Zoon tegen te spreken. Ik hoop dat u dankbaar bent omdat zij hun eigen gevoel hebben gevolgd en niet als

hersenloze robots hebben gedaan wat hun gezegd was.

Ik denk trouwens dat Jezus er niet van zou hebben opgekeken. Het tegenspreken van Het Gezag zit zo diep verankerd in de joodse cultuur dat hij, als jood, zich waarschijnlijk geen religie zonder eigen mening kon voorstellen.

Het Nieuwe Testament doet het voorkomen dat de farizeeën de heftigste tegenstanders van Jezus waren, maar dat waren ze niet. Zij stelden kritische vragen, geheel in de traditie van het religieuze dispuut. Voor hen was de Thora een traditie die door iedere generatie nieuw leven moest worden ingeblazen. Zij hadden belangstelling voor vernieuwing. Het waren de sadduceeën die de Thora beschouwden als afgesloten en onwrikbaar. Vandaar dat zij niet geloofden in eeuwig leven en Laatste Oordeel, omdat over die verschijnselen niets wordt gemeld in de Thora. Zij waren de conservatieven van hun tijd. Zij zagen elke verandering als een bedreiging en zij waren het die de Hoge Raad vormden, het Sanhedrin. De opvattingen van Jezus komen meer overeen met die van de farizeeën dan met die van de sadduceeën. Het is onwaarschijnlijk dat de farizeeën met hun vragen andere bedoelingen hadden dan het uitlokken van een dispuut. Hun religiositeit ontwikkelde zich vooral door middel van de vraag en de tegenspraak en niet door het doden van tegenstanders. De farizeeën worden in het Nieuwe Testament in een slecht daglicht gesteld omdat ze model staan voor ‘de joden’, de eeuwige tegensprekers, in het kader van het ontluikende

antisemitisme in de jonge kerk. Men wilde zich van het jodendom ontdoen en daarmee voor eens en voor altijd een einde maken aan het dispuut, het redetwisten met elkaar en met God.

Waarschijnlijk was Jezus de farizese opvatting toegedaan dat de wet moest worden geïnterpreteerd omdat deze iedere dag als nieuw behoorde te zijn. Maar de christenen verklaren Jezus' interpretatie op sadducese wijze als afgesloten en onwrikbaar. Het enige dat overbleef was onderwerping. De joodse religiositeit kwam gierend tot stilstand.

Het was nu juist de christelijke onderworpenheid die Mohammed zo aantrekkelijk vond, maar tot zijn ontsteltenis begonnen de joden van Medina, toch evenzeer mensen van 'het boek', hem onmiddellijk tegen te spreken. Ze maakten geintjes over hem omdat hij de verhalen uit de Hebreeuwse Bijbel zo slordig en verward navertelde. In plaats van zich te laten onderwijzen, werd hij kwaad. Hij wilde erkenning, geen onderwijs. Hij wilde niet leren, want hij wist alles al door middel van een miraculeuze openbaring. De joden hadden liever van doen met de heidenen uit Mekka dan met een profeet die niet wilde leren en het religieuze dispuut afwees.

Mohammed lijkt sprekend op Calvijn in diens verhouding tot Miguel Servet: het dispuut is van de duivel, dood aan de tegenspreker!

De joden hebben nooit gezegd dat Mohammed moest geloven wat zij geloofden. Zij zijn nooit geïnteresseerd geweest in de bekering van niet-joden. Het is omgekeerd: de

joden dienden Mohammed als profeet te erkennen. Afgezien van de vraag of het joden is toegestaan een niet-jood in religieuze zaken enig gezag toe te kennen, lijkt het me voor joden onmogelijk in iemand een profeet te zien die weinig of niets van het jodendom begrijpt.

Kenmerkend voor het jodendom is het gewicht dat het toekent aan het aardse leven. Gods bestaan is van belang vanwege zijn aanwezigheid op of in de wereld. God moet door de mens op aarde waargemaakt worden. God is er niet zomaar, God moet door inspanning van de mens tot de aardse werkelijkheid gaan behoren.

De God van Mohammed is ontleend aan het polytheïsme: een God die er is om Zichzelf, die wil worden geloofd, geprezen en gehoorzaamd en ook dan is het aan Hem en aan Hem alleen of Hij zich verwaardigt om zijn beloften in te lossen.

De God van de joden is de uitdrukking van een wederkerige verhouding tussen het goddelijke en het menselijke. God is er ter wille van de mens. Godsdienst is geen plicht, geen oefening in gehoorzaamheid, maar een meewerken aan het voortdurende proces van de schepping, zoals Adams godsdienst bestond uit tuinieren en niet uit op zijn knietjes liggen. Zonder menselijke medewerking is God nergens. 'Empfängst du von Gott deine Menschheit, so empfängt Gott von dir seine Gottheit,' schreef de christelijke Eckehart. Als het waar is dat wij door Hem mens worden, dan is het evenzeer waar dat Hij door ons God wordt.

De diepzinnigheid van dit unieke godsbeeld ontgaat Mohammed volledig, maar ook orthodoxe christenen hebben er weinig kaas van gegeten. Het jodendom mag graag over God speculeren en zich te buiten gaan aan wettisch geneuzel, in essentie komt hun religie hierop neer: ‘Als God bestaat, laat Hem dan maar zien.’ Maak God zichtbaar, hier, op deze wereld. Vandaar dat ik van harte kon zeggen dat de God van Abdelaziz Gouari uit Algerije groot is en die van akelig bulletje B. een miezerig rotgodje. Eerst zien dan geloven.

Mohammed heeft geen theologie ontwikkeld, maar een pedagogie. Met pedagogen moet je deksels uitkijken, maar daarover later.

Toen de Israëlieten in de Babylonische ballingschap ‘joden’ werden, ontstond bij sommigen van hen het idee dat het afgelopen was met het nut van Jahweh. ‘Ik ben er,’ was zijn naam. Of: ‘Ik zal er zijn.’ Maar Hij was er niet. Tot dan toe was Diens godsdienst immers gebonden geweest aan het land Israël en de tempel in Jeruzalem. God was daar en zij woonden noodgedwongen ver bij Hem vandaan. Het leek er bovendien op dat Hij om een of andere reden het verbond met hen had opgeheven.

Buiten Israël, op heidense grond dus, was het onmogelijk ook maar enige cultische handeling te verrichten en het priesterschap had dus zijn functie verloren. Het enige wat overbleef was bij elkaar komen en praten.

Stel u voor, een ‘kerk’ zonder rituelen of cultische handelingen, maar uitsluitend bestaande uit een bijeenkomst met een lezing en discussie na afloop. Zo’n kerk beweegt zich onherroepelijk in de richting van het woord, het studeren en het schriftelijk vastleggen. Alle niet-intellectuele activiteit is immers onmogelijk geworden. Godsdienst wordt noodgedwongen cerebraal, een intellectuele inspanning. De kerk, in dit geval de synagoge, wordt in de eerste plaats een leerhuis.

De ontdekking dat het leren, het bestuderen van wat was overgeleverd, het schriftelijk vastleggen, het dispuut en het daardoor ervaren van gezamenlijkheid evenveel religieuze ervaring opleverden als de dienst in de tempel, moet op de joden grote indruk hebben gemaakt. Zij ervoeren God, zonder tussenkomst van een priesterkaste en nog wel in den vreemde, op heidense grond. Zonder deze ontdekking zou het christendom onmogelijk hebben kunnen ontstaan, want daar, in Babylon, misschien wel voor het eerst, ontdekten mensen dat God niet aan een plaats gebonden was, dat Hij niet in een bepaald land woonde, maar in het hoofd en het hart van mensen. Het kon niet anders of de tempel en het priesterschap werden minder belangrijk. Tot op heden blijkt het jodendom zeer goed zonder te kunnen. Hun rabbijnen zijn eerder leraar dan priester.

Zelfs toen de ballingen mochten terugkeren naar Israël en de tempel werd herbouwd, namen zij de synagoge mee, ze bouwden hem bij wijze van spreken in in de tempel. Daar, in

die nieuwe tempel, werden niet alleen de cultische handelingen verricht, daar werd tevens gediscussieerd. Dispuut is alleen mogelijk wanneer verschil van mening is toegestaan en verschil van mening veroorzaakt stromingen, scheiding van geesten, sekten, geharrewar, muggenzifterij, het veroorzaakt kortom een levendige cultuur.

Wat Mohammed het meest ergerde aan het jodendom (en het christendom) was het feit dat ze het onderling zo oneens waren.

Grootschalige kettervervolgingen heeft het jodendom nooit gekend, waarschijnlijk door de ervaring met ballingschap. In de verdrukking konden de gelovigen het zich niet permitteren elkaar naar het leven te staan en zij leerden daardoor elkaar uitsluitend met woorden te bestrijden. Misschien is het niet onjuist te zeggen dat sinds Babylon de joodse religie een religie van ballingen is gebleven, ondanks de korte periode waarin het priesterschap en de tempel opnieuw een rol konden spelen. Je kunt aan het optreden van Jezus zien hoe groot de rol van de leraar geworden was en hoe gering de rol van de tempel.

Toen Jezus op de proppen kwam met zijn interpretatie van het Jahwisme, kan hij, ondanks dat hij in het vuur van de strijd soms heftige woorden sprak en zelfs vervloekingen aan het adres van zijn tegenstanders, niet anders hebben gedacht dan dat hij in discussie was met de tot dan toe bestaande opvattingen. Het idee dat hij als ketter heeft willen sterven om de mensen van wat dan ook te verlossen lijkt mij absurd,

omdat tegenspraak niet verboden was. Ik vind in de synoptische evangeliën niets wat erop zou kunnen wijzen dat Jezus de dood zocht omdat hem die van hogerhand zou zijn opgedragen. Hij wilde geen ketter zijn, maar een tegenstem. En hij heeft zeker niet willen breken met het jodendom, dat wil zeggen met de tempel en de synagoge, de cultus en het leerhuis, het ritueel en het dispuut, de lofzang en de tegenspraak.

De heidense profeet Bileam beschreef het volk Israël lang geleden als volgt: ‘...een volk dat afgezonderd leeft, zich niet verbindt met andere naties.’ Je kunt dit lezen als iets negatiefs: Bileam beschrijft wat Israël niet doet. Je kunt er ook uit lezen wat Israël wel doet: het leeft in tegenspraak met andere volkeren. Tijdens de ballingschap, wanneer de godsdienst van een collectieve ervaring naar een meer individuele ervaring gaat, raken de gelovigen ook in tegenspraak met elkaar. Wie dit als verlies ziet, begrijpt niet hoe culturen zich ontwikkelen. Een cultuur die tegenspraak verbiedt, staat stil en sterft ten slotte. Het maakt niet uit wie de tegenspraak verbiedt: een heilige tekst, een profeet of een dictator, het resultaat is in elk geval rampzalig.

Jezus ging dus in discussie met zijn landgenoten, juist met hen, eerder dan met ‘de heidenen’. Waarom niet met de heidenen? Omdat er bij hen op het gebied van religie helemaal geen discussie bestond. Daar was de cultus alles en het onderzoeken, leren en discussiëren niks. Wat had hij bij de heidenen te zoeken?

Als Jezus op zijn best was, was hij een begaafd debater. De farizeeën brachten een keer een vrouw mee. Ze zeiden tegen Jezus: ‘Meester, deze vrouw is op heterdaad betrapt toen ze overspel pleegde. Mozes draagt ons in de wet op zulke vrouwen te stenigen. Wat vindt u daarvan?’

En dan zegt Jezus het beroemde: ‘Wie zonder zonde is werpe de eerste steen.’ In de nieuwe vertaling: ‘Wie van jullie zonder zonde is, laat die als eerste een steen naar haar werpen.’

Waarom is dit zo’n geniale opmerking? Niet omdat Jezus hiermee de wet ‘vervult’ of zoiets. Hij spreekt geen oordeel uit over de wet. Hij weet waarschijnlijk heel goed dat rechters onontbeerlijk zijn voor het handhaven van de rechtsorde, ook al bestaat er geen zondeloze rechter. Wat hier in één simpel zinnetje aan de orde wordt gesteld is de vraag naar de rol van de barmhartigheid binnen het recht. Hij zegt: u dient uw kennis van uw eigen zwakheden te betrekken in uw oordeel, want zonder barmhartigheid is er geen recht. Maar afgezien daarvan: zonder barmhartigheid kan het recht irrationeel uitpakken. Stel dat de wet een jaar gevangenisstraf voorschrijft op het stelen van een brood en een rechter mag geen rekening houden met de omstandigheden waaronder dat brood werd gestolen, dan zul je zien dat het vonnis in een groot deel van de gevallen onzinnig is. Barmhartigheid is dus onmisbaar voor de rationaliteit van het recht.

Jezus’ antwoord is absoluut niet het antwoord van een ketter, want hij ontkent de wet niet. Hij wijst op een van de

eigenschappen die aan God worden toegeschreven en waar je dus niet zomaar aan kunt voorbijgaan. Wij worstelen nog steeds met de vraag wat de rol van de barmhartigheid binnen het recht zou moeten zijn, maar wij weten in ieder geval dat die rol er is. Vandaar al die psychiaters, advocaten en maatschappelijk werkers die ‘verzachtende omstandigheden’ naar voren moeten brengen. Pure wraaknemning wordt niet gevoeld als rechtvaardig. De vrouw wordt dan ook niet gestenigd, ondanks de wet van Mozes, waarschijnlijk omdat de farizeeën zeer tevreden waren met dit antwoord. De vraag naar de rol van de barmhartigheid binnen het recht is een belangrijke vraag die ook hen ongetwijfeld heeft geïnteresseerd. Een cultuur die zich ontwikkelt, ontwikkelt haar rechtsgevoel en daarmee het beeld dat zij van God geeft. Een God die zich niet mee ontwikkelt met het rechtsgevoel van de mensen wordt op een gegeven moment door de vrienden van Job de vernieling in geluld.

Het spreekt bijna vanzelf dat de farizeeën in het geheel niet van plan waren om de overspelige vrouw te stenigen. Zij stelden een discussiepunt aan de orde. In de Bijbel staat dat zij dat deden om Jezus in de val te lokken, om hem te kunnen aanklagen. Ik ben zo vrij om dat te betwijfelen. Het lijkt me een typisch christelijke manier van denken. Hoeveel joden zijn er door andere joden verbrand of opgeknoopt om een mening? Er hebben in Jezus’ tijd honderden rabbi’s rondgelopen en zij verkondigden allemaal meningen. Er was voor de farizeeën en sadduceeën werkelijk geen beginnen

aan om al die predikers en wonderbaarlijke genezers in de val te lokken om hen te kunnen aanklagen.

Niet alleen Jezus, velen hebben bijvoorbeeld de verwoesting van de tempel voorzien. Er is een geval bekend van een zekere Jesjoea in 62 na het begin van onze jaartelling, die dag en nacht de ondergang van de tempel in de straten van Jeruzalem verkondigde. Omdat hij maar niet ophield en dus een lastpost was, bracht men hem naar de Romeinse stadhouder. Deze liet hem geselen en liet hem daarna vrij.

Flavius Josephus schrijft in zijn Vita: ‘Toen ik ongeveer 16 jaar was, besloot ik door persoonlijke ervaring de verschillende sekten in ons volk te leren kennen.’ Hij maakt vervolgens een grondige studie van de farizeeën, de sadduceeën en de essenen. Van de farizeeën zegt hij dat het een sekte is ‘die veel gemeen heeft met wat de Grieken de Stoa noemen’. De Stoa kan worden gezien als een leerhuis en debatclub voor filosofen en niet als een club van inquisiteurs. Jezus kan ze onmogelijk zo hebben opgevat.

De tegenstanders van Jezus waren eerder te vinden bij de sadduceeën, bij de tempelhiërarchie dus, een kaste die geen enkel belang had bij vernieuwing. Maar zij grijpen pas in nadat Jezus op gewelddadige wijze tekeer was gegaan tegen de handel in de tempel. Laten we eerlijk zijn: welk bestuur van welke kerk dan ook zou het zich laten welgevalen dat iemand, wie dan ook, mensen die zich in de kerk of op het terrein van de kerk bevinden met een zweep te lijf gaat?

Natuurlijk zat het conflict dieper. Het had er alle schijn van

dat Jezus de wet dermate vrijzinnig interpreteerde dat het leek of hij haar wilde ontkrachten, zo niet opheffen. Ook dat zou in onze moderne maatschappij door wetsgetrouwe mensen niet worden gewaardeerd. Iemand die verklaart dat de wet niet geldt voor hem en zijn volgelingen, beschouwen we als gevaarlijk.

De kwestie is dat Jezus dat niet zei en dat dit idee over hem was ontsproten uit roddel en achterklap. Jezus wilde geen titel of jota veranderen aan de wet. Het conflict komt dus uiteindelijk hierop neer: de tempel wilde niet dat de leek op eigen houtje de wet interpreteerde. Dat wil zeggen: hij wilde niet dat het geloof persoonlijk werd, iets van het eigen hart en het eigen hoofd. Het is of je kardinaal Simonis hoort: 'De mensen hebben tegenwoordig moeite met gezag.' Ja meneer Simonis, dat is zo, en Jezus had er ook moeite mee. Wat zeg ik? Het heeft hem zijn leven gekost. En waarom? Omdat priesters van welke godsdienst dan ook van mening zijn dat zij met goddelijk gezag zijn bekleed, uitsluitend en alleen omdat zij met een toverformule tot priester zijn gewijd.

Over de priester schrijft Deuteronomium: 'Doe precies wat zij (de priesters) u voorschrijven en volg de aanwijzingen die u van hen krijgt nauwkeurig op. Houdt u aan de uitleg die zij u geven en aan het vonnis dat ze uitspreken. Probeer in geen enkel geval te schikken en te plooien. Degene die de euvele moed heeft om de woorden [...] van de priester die daar voor de Heer, uw God, dienstdoet in de wind te slaan, moet ter dood gebracht worden.' Welnu, dat is wat uw collega's van de

tempel met Jezus doen meneer Simonis, vanwege hun goddelijk gezag.

Het is de zogenaamde ‘derde Jesaja’ die met een ogenschijnlijk onschuldige opmerking voor een revolutie heeft gezorgd. Om de ballingen in Babylonië te troosten laat hij God het volgende zeggen: ‘In hoogheid en heiligheid zal ik tronen met hen die verslagen en onaanzienlijk zijn, opdat de onaanzienlijke geest herleeft, opdat het verslagen hart tot leven komt.’

Hier wordt gezegd dat God niet alleen woont in het Heilige Land en/of in de tempel, maar ook in de geest en het hart van gewone mensen. Als dat waar is, heeft elk mens, waar hij zich ook bevindt, toegang tot God, zonder tussenkomst van wie dan ook. Hieruit volgt onherroepelijk dat ieder mens zich God eigen kan maken, of, anders gezegd, dat ieder mens kan/moet bijdragen aan het beeld dat van God wordt gemaakt. Het spreekt vanzelf dat deze opvatting het belang van de tempel en het priesterschap reduceert.

Je zou kunnen zeggen dat in de farizeeën en de sadduceeën de tempel en de synagoge tegenover elkaar komen te staan. Het in de ballingschap gevormde jodendom tegenover het oude Israël. Het leerhuis tegenover de cultus. Eén ding is zeker: Jezus koos in zijn gedrag voor het leerhuis, dat wil zeggen, voor ontwikkeling en voortgang, op basis van persoonlijk onderzoek. Ik vraag me af of Jezus toen hij de ondergang van de tempel voorzag, misschien de ondergang van de cultus bedoelde.

Het eigenaardige is dat het christendom voor de tempel en tegen de synagoge koos.

Wat Jezus' opvattingen precies waren valt moeilijk te ontwarren en dat ga ik dan ook niet proberen. Ik stel liever de vraag waarom de christenen het christelijk vonden zich te onderwerpen aan een priesterkaste, terwijl de joden druk bezig waren zich van die priesterkaste te ontdoen. Ik ga er voor het gemak vanuit dat 'onderwerping aan God' zoals de vrienden van Job dat bedoelden in de praktijk neerkomt op onderwerping aan de geestelijkheid.

Als Jezus zegt: niemand komt tot de Vader dan door mij, dan wil dat volgens mij in de praktijk zeggen dat niemand tot God komt, tenzij door de kerk. Ik weet dan ook niet zeker of Jezus dit werkelijk heeft gezegd of dat we de jonge christelijke kerk aan het woord horen.

Ik vrees dat het voor het begrijpen van de ontwikkeling van de christelijke kerk niet ter zake doet wat Jezus zou hebben gewild. Hij stond, als jood, aan het eind van een lange ontwikkeling, die ten slotte was aangeland bij een enigermate geïndividualiseerde godsbeleving, terwijl de christenen aan het begin stonden. Zij konden of wilden niet aanknopen bij de joodse traditie, integendeel: zij ontwikkelden er een volstrekt irrationele afkeer van. Deze afkeer zou van de kerk een antisemit maken waarbij de Amalekiet Haman in het niet viel. Alles wat joods was aan Jezus moest worden ontkend, dus ook dat hij zonder het te willen, als ketter was gestorven.

Het moest worden omgedraaid: de joden waren de ketters en de marteldood van Jezus moest de heldendaad worden van Koning Christus. Een theologische dubbele salto van formaat.

Jezus was geen rabbi meer die zich vooral en misschien uitsluitend richtte tot ‘de verloren schapen van het volk van Israël’ en dus het jodendom wilde vernieuwen in de traditie van de farizeeën, nee, hij was de Zoon van God, die het jodendom ongeldig had gemaakt.

Maar waarom moest dit zo gaan?

De situatie waarin de leiders van de eerste christenen moesten werken is enigszins te vergelijken met die van Mozes toen hij het volk Israël vanuit Egypte naar het beloofde land moest brengen. Volgens het verhaal was het volk Israël helemaal geen volk, maar een zootje ongeregeld. Volgens Exodus bestond het volk Israël dat met Mozes meetrok uit zeshonderdduizend mensen, vrouwen en kinderen niet meegerekend (!) ‘terwijl er bovendien een grote groep mensen van allerlei herkomst met hen meetrok’. In oudere vertalingen staat dat het een ‘menigte’ was. Laat ik het erop houden dat een belangrijke minderheid van allerlei etnische afkomst was en dus ook een variëteit aan religieuze tradities meebracht. Wat de etnische Israëlieten op dat moment precies geloofden weten we niet, maar de geschiedenis met het gouden kalf doet vermoeden dat ze van alles en nog wat geloofden. De menigte die met Mozes meetrok vormde dus eerder een bonte optocht dan een volk. Zo’n warrige karavaan is wellicht geschikt om een feestje mee te vieren, maar niet

voor het ondernemen van een gevaarlijke tocht met als voornemen je een land binnen te vechten. Er was behoefte aan unificatie. Het geniale van Mozes was dat hij dat zocht in een vereenvoudiging van het religieuze leven. Farao Echnaton was hem daarin voorgegaan, zij het om andere redenen: er is één God en ik ben zijn zoon/profeet was de boodschap. Jezus (althans de christelijke interpretatie van de Jezusfiguur) en Mohammed zeiden hem dat na.

Julie zijn bang en in de war, maar het leven is niet ingewikkeld, je hoeft alleen maar naar mij te luisteren.

Hoezo?

Omdat ik toegang heb tot God, die toevallig de Enige is.

Openbaring was het toverwoord! Het ei van Columbus.

Lieden met aanleg voor paranoia zien hier misschien kwaadaardigheid in, maar ik niet. Volkeren met een eigen land, zoals de Egyptenaren of de Babyloniërs, kregen eeuwen de tijd om een nationale identiteit te ontwikkelen. De Israëlieten onder Mozes, de eerste christenen en de eerste moslims hadden geen eigen land en er was dus een soort nation building noodzakelijk in het hoofd van de mensen, wilden ze het als groep kunnen overleven. De leer van de ene God en diens enige profeet was een formidabele krachttoer van de menselijke geest. Een rationele ingreep die het gebrek aan een door de goden gesanctioneerd koningschap met een donderende klap en veel vuurwerk moest vervangen.

Had Mozes niet de profeet van meer dan één god kunnen zijn? Jawel, maar volgens Homerus ging van de Grieken

telkens na een robbertje vechten tegen de Trojanen ieder zijn 'lieveling onder de goden' eer bewijzen, wat wijst op een scheiding der geesten. Verdeeldheid kon Mozes bij zijn zootje ongeregeld niet gebruiken. Wat hij kon gebruiken was eenheid en een scherp onderscheid met andere volken. De mededeling was: uw God is de enige ware God en u bent (daardoor) anders dan andere volken. De ontwikkeling van een volksidentiteit wordt van twee kanten gevoed: de eenheid van godsdienst bevordert het gemeenschapsgevoel en het anders zijn dan anderen trekt een scherpe grens tussen 'wij' en 'zij', waardoor invloeden van buiten worden beperkt en er in alle rust eigen tradities kunnen worden ontwikkeld.

'Het uitverkoren volk' werd niet geboren uit grootheidswaan, maar uit nood. Als het waar is dat er meer dan een miljoen mensen met Mozes de woestijn in trokken, dan was de situatie uiterst precair, vrijwel hopeloos eigenlijk. De openbaring aan Mozes kwam als geroepen. Het volk moest tot een eenheid worden gesmeed en het moest hoop worden geboden.

Als gevolg van de ongehoorzaamheid van Paulus en Petrus waren de eerste christenen eveneens een zootje ongeregeld, dat wil zeggen, volk van allerlei herkomst. Ook zij brachten een variëteit aan tradities met zich mee, ook zij hadden geen eigen land. Ik denk dat zij zich ook tegen het jodendom zouden hebben afgezet als zij hartelijk waren verwelkomd als de zoveelste joodse sekte. Ook zij zochten het in het anders-

zijn en een uit nood geboren moreel superioriteitsgevoel.

De Romeinen zagen al gauw in dat zij met een gevaarlijke sekte te maken hadden, dat wil zeggen gevaarlijk voor de Romeinse leefwijze, maar zij hebben er niet bijster slim op gereageerd. Rome was een multiculturele wereldstad waarin het wemelde van de sektes, die hun gang konden gaan zolang ze zich aan de wet hielden. Wat de christenen zo gevaarlijk maakte was hun verbeterd zendingsdrang. De eerste fout die de Romeinen maakten was het ridiculiseren van het christelijk geloof: 'De christelijke godsdienst is een dom, eenvoudig geloof, dat slechts ongeletterde en beperkte lieden trekt.' 'Een zootje onwetende lieden en lichtgelovige vrouwen, bijeengeraapt uit het uitvaagsel van het volk.' Enzovoorts. Je hoort bij wijze van spreken Pim Fortuyn in je oren tetteren. De tweede fout werd de Romeinen fataal: de christenvervolgingen, die de christenen de goudmijn van het martelaarschap bood. Het anders-zijn werd er alleen maar door benadrukt en de morele superioriteit eveneens. Verstandige politiek zou zijn geweest de christenen te betrekken bij het maatschappelijke en politieke leven. De afkeer van 'de wereld', ook de Romeinse wereld, verdwijnt als sneeuw voor de zon zodra men belangen heeft in die wereld. Het anders-zijn verliest zijn aantrekkelijkheid zodra die, uit onverschilligheid of anderszins, wordt geaccepteerd. Assimilatie is daarvoor in het geheel niet nodig, bovendien is assimilatie de dood in de pot. Ik ben een reuze brave burger, maar aangepast? Voelt u zich aangepast? Ik hoop van niet.

Het is goed te begrijpen dat de christenen, zonder land en vijandig bejegend, behoefte hadden aan een sterk unificerend gezag en dat vanwege die behoefte de tempel, meer dan de synagoge, model kon staan voor hun kerk. Maar dit ter zijde.

Ik denk dat de geschiedenis onherroepelijk gaat naar de emancipatie van de individuele mens. Het geloof individualiseert, net als de politieke opvattingen. Maar individualisering ontstaat aan het eind van een lange ontwikkeling die gek genoeg begint met de denkbbeelden van uitgesproken individuen als Mozes, Jezus en Mohammed. Democratisering van de kerk en het landsbestuur is een uiting van de zich emanciperende mens, maar democratie komt niet uit de lucht vallen. Zij wordt langzaam en met veel bloed en tranen ontwikkeld. We zien nu in Irak dat het onmogelijk is democratie op te leggen. Zo kun je ook niet verwachten dat mensen plotseling, van de ene dag op de andere, eigen religieuze ideeën ontwikkelen. De Heilige Schriften doen er bovendien veel aan dat te verhinderen, bang als de meeste gewijde schrijvers zijn voor onderlinge verdeeldheid, terwijl ik denk dat het geloof juist baat heeft bij tegenspraak.

Voor veel moslims is interpretatie van de Koran al tegenspraak. Daarom kom ik terug op het begrip interpretatie en zal ik met een eenvoudig voorbeeld aantonen dat niemand de Koran kan lezen zonder te interpreteren. De Koran laat Aäron, de broer van Mozes, tevens de broer zijn van Maria, de moeder van Jezus. Maar tussen Aäron en Maria zit

tenminste twaalfhonderd jaar. Als je aanneemt dat de tekst zegt dat Aäron en Maria dezelfde moeder hadden, kom je voor een onoverkomelijk probleem te staan. Je moet het woord broer in dit geval dus interpreteren als de aanduiding van een zielsverwantschap. Of je moet aannemen dat Mohammed zich deerlijk heeft vergist en dat kan natuurlijk niet.

Een ander voorbeeld. De Koran vertelt het verhaal van Mozes en Aäron die bij de Farao van Egypte pleiten voor het vrijlaten van de Israëlieten. De Farao wordt boos en zegt: 'Ik zal uw handen afkappen en uw voeten van weerszijden en daarna zal ik u kruisigen al tezamen.'

Oké, dat afkappen van handen en voeten neem ik voor lief, maar kruisigen? In Egypte? Kenden de Egyptenaren pakweg 1200 jaar voor onze jaartelling die vorm van marteling? Ik weet bijna zeker van niet. We moeten de tekst dus interpreteren en begrijpen dat de Farao dreigt met een ellendige dood. Of je moet aannemen dat Mohammed weinig historische kennis bezat en dat kan natuurlijk niet.

Naar mijn idee is lezen hetzelfde als interpreteren en over interpretaties kan men redetwisten. Dat is nu juist het aardige van lezen: het nodigt uit tot discussie en die discussie leidt tot verdieping van het begrip van de tekst.

Het verrassende is dat de profeet Mohammed zelf ook interpreteert, zelfs als het teksten betreft die hij als heilig beschouwt. Zo vertelt hij het verhaal van de bevruchting van Maria. Ik heb me altijd afgevraagd hoe dat in zijn werk ging,

maar tot mijn vreugde weet Mohammed er meer van. Hij liet het volgende opschrijven: 'Toen zonden Wij [God] tot haar [Maria] Onze Geest, die voor haar de gelijkenis aannam van een welgevormd menselijk wezen.' De rest kunt u raden. Ik vind dit oprecht een buitengewoon sympathieke openbaring, want nu mogen we aannemen dat vanwege dat welgevormde menselijke (mannelijke?) wezen, Maria op zijn minst enig genoeg heeft beleefd aan de conceptie, terwijl de christenen haar slechts de pijn van de bevalling gunnen. Het is alleraardigst dat de Geest Gods niet de gelijkenis aannam van zo maar een menselijk wezen, maar van een welgevormd menselijk wezen. Dat is zonder meer attent van God.

Mohammed heeft dit welgevormde menselijke wezen niet gevonden in de evangeliën en dus is zijn versie een interpretatie van het verhaal. Je kunt aannemen dat Mohammed geen bezwaar had tegen het interpreteren van heilige teksten, wellicht met uitzondering van de Koran, die echter, net als iedere andere tekst, niet te lezen valt zonder interpretatie. Een interpretatieverbod is in wezen een leesverbod.

Nu is het in de christelijke wereld ook lange tijd verdacht geweest als gewone gelovigen zich geroepen voelden om de Bijbel te lezen. Het werd ze vrijwel onmogelijk gemaakt omdat het tot de zestiende eeuw heeft geduurd voor de Bijbel in een landtaal werd vertaald. De Bijbel was voor leken een gesloten boek. De Bijbel heeft bij mijn weten nooit op de index van verboden boeken gestaan, maar de praktijk kwam

op hetzelfde neer: de Bijbel werd door het gewone kerkvolk niet gelezen. De geestelijkheid vreesde natuurlijk een eindeloos gekrakeel over de interpretatie van het gelezene en scheiding der geesten. Die vrees werd bewaarheid.

Mohammed was net als Mozes en de christelijke interpretatie van de Jezusfiguur uit op unificatie. Hij groeide op in een cultuur van elkaar bevechtende clans. De nation building van Mozes moet hem hebben aangesproken. Hij introduceerde zijn Enige God niet om nieuwe verdeeldheid te zaaien maar om te unificeren. Hij slaagde daarin. Zijn volgelingen verbraken hun solidariteit met familie en stam ten gunste van een nieuwe solidariteit met geloofsgenoten. Die nieuwe solidariteit was bittere noodzaak omdat de kleine geloofsgemeenschap vrijwel onmiddellijk werd bedreigd door een overmacht aan Mekkaanse 'heidenen', die aan de tradities van hun voorouders wilden vasthouden. Mohammed had begrepen dat joden en christenen onderling verdeeld waren geraakt ondanks het bezit van een Heilige Schrift. Hij schreef dat toe aan de wijsneuzigheid van de schriftgeleerden, die immers de Schriften ieder op hun eigen wijze uitlegden. Eenheid van opvatting was in zijn ogen wellicht van religieus belang, maar het was zeker een militair-strategisch belang. Als een stad wordt belegerd, hebben de belegerden geen baat bij onderling gekissebis.

Kort en bondig samengevat zegt de Koran: onderwerp u en u gaat naar het paradijs, onderwerp u niet en u zult branden in de hel. Wat te vergelijken is met: wie zoet is krijgt lekkers, wie

stout is de roe. De pedagogiek van ouders die enigszins in paniek zijn.

Een zekere Antigonos van Ssocho, een joodse schriftgeleerde, schijnt rond 175 voor onze jaartelling het volgende te hebben gezegd: ‘Wees niet als slaven die de Heer dienen omwille van het loon...’

Ferm gesproken. De mens dient vriendelijk te zijn uit eigen behoefte en niet omdat hij op een beloning aast. Het opvoeden van kinderen door middel van straf en beloning heeft tot doel een vriendelijk gedrag aan te kweken en uiteindelijk te verinnerlijken. Als het gewenste gedrag niet wordt verinnerlijkt en de volwassene door middel van straf en beloning in het gareel moet worden gehouden, kun je spreken van een mislukte opvoeding. De volwassenheid is niet bereikt. Als het systeem van straf en beloning levenslang wordt toegepast, werkt het infantiliserend.

Het is de vraag wat Antigonos bedoelde met ‘het loon’. Bestond in zijn tijd de hemel al? Dat zoeken we op.

In de Hebreeuwse Bijbel komt de hemel talloze malen voor in de betekenis van lucht, uitspannel, zoals in ‘hij hief zijn handen ten hemel’. De hemel komt veelvuldig voor als de plek waar God woont, maar hij komt niet één keer voor als een plaats die toegankelijk is voor mensen, laat staan als beloning voor brave zielen. Slechts eenmaal is er sprake van mensen die de hemel in klimmen. God is boos op bepaalde mensen en de profeet Amos laat Hem dan zeggen: ‘Al

kruipen ze de onderwereld in, ik breng ze naar boven; al klimmen ze de hemel in, ik haal ze naar beneden’.

Iedereen begrijpt dat de profeet hier niet wil beweren dat het voor mensen mogelijk is de hemel in te klimmen. De hemel is de hele Hebreeuwse Bijbel door de woonplaats van God, niet die voor dode mensen. Hun plaats is de onderwereld of het dodenrijk.

Wie het beter weet mag het zeggen.

De eerste keer dat de hemel wordt genoemd als plaats waar de rechtvaardigen worden beloond, tref ik aan bij Lucas.

Jezus zegt daar:

‘Gelukkig zijn jullie wanneer de mensen jullie omwille van de Mensenzoon haten en buitensluiten en beschimpen en je naam door het slijk halen. Wees verheugd als die dag komt en spring op van blijdschap, want jullie zullen rijkelijk beloond worden in de hemel.’

Het doet voor mij niet zoveel ter zake waar Jezus/Lucas die hemel plotseling vandaan haalt. Of de essenen de eerste joden waren die dit nieuwe concept introduceerden, is best interessant om uit te zoeken, maar voert voor dit verhaal te ver. Feit is dat de hemelse beloning voor ons, lezers van de Bijbel, uit het niets opduikt. En ik herinner mij dat Flavius Josephus in zijn studie over de essenen, waarschijnlijk enigszins verbaasd over het concept, het uitlegde als een pedagogische stok achter de deur.

U heeft natuurlijk allang begrepen dat Antigonos daarvan 175 jaar eerder niet kan hebben geweten. Hij heeft het,

geheel in de traditie van het Jahwisme, over een aardse beloning: voorspoed, gezondheid en dergelijke. Hij vond dat je uit innerlijke drang moest tuinieren en niet om complimenten van de burens te incasseren.

Misschien zou je kunnen zeggen dat Antigonos impliciet zegt: ‘...en ook niet om straf te ontwijken’. En als hij dat zegt, wat bedoelt hij dan met straf? Bestond in zijn tijd de hel al?

Dat zoeken we op.

Velen die beter op de hoogte zijn dan ik zal het niet verrassen, maar mij wel. Ik wist niet beter of de hel speelde een rol in zowel de Hebreeuwse Bijbel als het Nieuwe Testament. Ik weet nu hoe dat komt. Nieuwe vertalingen hebben overal waar vroeger ‘hel’ stond ‘dodenrijk’ vertaald. Daardoor valt beter op dat de christelijk-islamitische hel en het Hebreeuwse dodenrijk niets met elkaar te maken hebben. Kenmerkend voor de hel is dat er uitsluitend boosdoeners worden opgenomen teneinde hen daar eeuwigdurend te martelen. Het dodenrijk daarentegen is het gastvrije oord voor iedereen, de goeden en de kwaden, en wordt nergens beschreven als een strafkolonie. Er is slechts één keer sprake van een schijnbaar verband tussen het dodenrijk en kwellingen, namelijk daar waar de profeet Hosea uitroept: ‘Dodenrijk, waar zijn uw kwellingen?’ Hosea doelt niet op een oord waar namens God boosdoeners worden gekweld. De profeet roept de Dood op om de stam Efraim te straffen.

Eén ding is zeker: naar het dodenrijk moet je afdalen, terwijl de hemel in de hoogte wordt gelokaliseerd. De afstand

tussen God en de doden is groter dan die tussen God en de levenden. Vooral sommige psalmen lijken te suggereren dat er in het dodenrijk geen contact met God mogelijk is. (Ik ken één uitzondering. 'Klom ik op naar de hemel - u tref ik daar aan, lag ik neer in het dodenrijk - u bent daar,' zingt Psalm 139, maar dit beeld wordt gebruikt om te benadrukken dat God overal is, te land, ter zee en in de lucht, en het dodenrijk betekent hier niet meer dan 'in de diepte' als tegenstelling tot 'in de hoogte'.)

Bij christenen en islamieten is dat precies andersom: de doden gaan (na het Laatste Oordeel) naar God in de hemel (of het paradijs) en verkleinen daarmee de afstand. Dood zijn is dus beter dan levend zijn. Deze opvatting staat lijnrecht tegenover die van de Hebreeuwse Bijbel, waarin het leven alles is en de dood vrijwel niets. Het lijkt wel of er sprake is van twee totaal verschillende religies. En als dat niet zo is: neem nou een figuur als Ezau. Een gewoon mens. Een beetje goed en een beetje slecht. De arme man heeft zijn hele leven gedacht dat hij later gewoon het graf in zou gaan, blijkt er potjandorie plotseling een Laatste Oordeel en een kans op de hel te bestaan! Is dat eerlijk tegenover al die mensen die van niks wisten en toch braaf in God geloofden? Ik vind van niet. Ik vind dat je niet tijdens het spel de spelregels mag veranderen en ik weet toevallig dat God het met me eens is. Mohammed leed onder dat probleem: zijn eigen moeder, jammerlijk te vroeg geboren en gestorven, kon het heil niet deelachtig worden omdat ze niet wist dat dat heil bestond.

Dood zijn is dus beter dan levend zijn. Ik moest even bijkomen van dat zinnetje, ik zeg het maar eerlijk. Ik moest denken aan mijn arme vader, die dat natuurlijk niet vond, maar die geloofde dat hij dat móést vinden. Nu, op mijn oude dag, zou ik hem in mijn armen willen nemen en zeggen: ‘Het hoeft niet pa, het is niet zondig dat je niet reikhalzend uit ziet naar de dood, God heeft liever dat je leeft.’ Maar het is te laat, hij is al jaren in de hemel. Ik hoop en bid dat hij daar geen uitzicht heeft op de hel. Hij wilde namelijk dokter worden, maar daar was geen geld voor.

Zoals u weet worden boosdoeners en ongelovigen in de hel voor eeuwig gebarbecued, maar in Deuteronomium zegt God: ‘Als het vuur van mijn toorn is ontstoken zal het branden tot in het diepste dodenrijk,’ waaruit je kunt concluderen dat het daar niet brandt als God in een goed humeur is. Volgens Samuel is het er zelfs tamelijk waterig: ‘Mij omsloten de golven van de dood, de kolkende afgrond joeg mij angst aan, de banden van het dodenrijk omklemden mij...’

Vaak is het dodenrijk hetzelfde als het graf en bij Ezechiël ga je via het graf naar de onderwereld. Eenmaal daar aangekomen zie je er volgens Spreuken uit als een schim. Maar de schim is wellicht enigszins wormstekig, omdat Jesaja in een spotlied op de koning van Babylonië diens comfort in het dodenrijk als volgt beschrijft: ‘Wormen zijn je bed, maden je deken.’

In het dodenrijk wordt bij mijn weten niet gemarteld en de aanwezigheid daar wordt niet als een straf opgevat. Als Psalm 9 verzucht: ‘Laten de goddelozen weggaan naar het dodenrijk,’ dan wordt deze mensensoort dood gewenst, meer niet. Er wordt niet gevraagd om het roosteren van vlees of ander volksvermaak.

Zelfs de hel van de essenen leek volgens Flavius Josephus meer op het dodenrijk dan op de christelijk-islamitische hel, omdat het vuur ontbreekt: ‘De slechte geest wordt verwezen naar een donkere, winderige afgrond met een bestraffing zonder eind.’

Pas in het Nieuwe Testament, de Heilige Schrift van de christenen, duikt de ons zo bekende brandende hel op. Dit keer gaat Mattheüs met de eer strijken: bij hem wordt voor het eerst de goddelijke martelkamer gemeld, hoewel deze in de nieuwe vertaling niet meer ‘hel’ heet, maar nogal preuts ‘Gehenna’. Vonden de vertalers de hel niet leuk meer? ‘Gehenna,’ verklaren zij, is de ‘Plaats in het dodenrijk waar zondaars hun straf ondergaan’, alsof die plaats er altijd, vanaf Adam en Eva, is geweest! Het oudtestamentische dodenrijk kent zulk een plek niet, laten we dat goed onthouden.

De eerste keer dat Mattheüs/Jezus het woord in de mond neemt, in de Bergrede nog wel, wordt het in verband gebracht met vuur. ‘Wie “Dwaas” zegt zal voor het vuur van de Gehenna komen te staan.’ Het staat er niet expliciet, maar ik denk wel dat hier met marteling door middel van vuur wordt gedreigd. Even verderop blijkt namelijk dat je in die Gehenna

(met dat vuur dus) geworpen kunt worden. Gehenna schijnt van het Griekse ‘geenna’ te komen, een plek in het Hinnomdal waar volgens Jeremia door de Judeeërs (of volgens Kronieken door koning Manasse) kinderen werden verbrand, zeer tegen de zin van God in: ‘Ik heb dat nooit geboden, ik heb dat nooit gewild.’ God heeft zo’n weerzin tegen die plek dat Jeremia hem laat zeggen: ‘...de dag zal komen dat er niet meer gesproken wordt over het Hinnomdal, maar over het Moorddal.’ En hier haalt Mattheus/Jezus zijn hel vandaan! Deze plek, die de oudtestamentische God verafschuwt omdat er kinderen zijn verbrand, gebruikt de nieuwtestamentische God als metafoor voor de plek waar hij voor eeuwig zondaars laat branden! Als er één bewijs is voor het feit dat deze twee goden diametraal tegenover elkaar staan, dan is het wel het gebruik van de Gehenna-metafoor. De God van Abraham, die tegen het verbranden van mensen was, is in tegenspraak met de God van Jezus, die juist een verbrandingsoven voor mensen aanlegt. Het woord Gehenna komt uitsluitend voor in het Nieuwe Testament en wordt op één geval na Jezus in de mond gelegd. Het maakt mij niet uit waar Jezus deze door God geëxploiteerde hel vandaan heeft gehaald, maar in ieder geval niet uit de ons bekende Hebreeuwse Bijbel.

Nu eens kijken wat er bekend is over dit Gehenna, dat ik, omdat ik dolgraag bij het gewone volk wil horen met mijn volksmond ‘hel’ blijf noemen.

Wat als eerste opvalt is dat je er bliksemsnel in

terechtkomt. Ik geef u een voorbeeld. U bent christen. Een medechristen gaat dronken achter het stuur zitten. (Komt voor!) U roept ‘dwaas!’ naar uw beschonken medechristen. Ik zeg u dit vooraf: één van u tweeën gaat als gevolg van dit voorval naar de hel. Nu mag u raden, wie is het? De dronkenlap of u?

U heeft het vast geraden. U bent het! U mag van Jezus niet in woede ‘dwaas’ zeggen tegen een broeder of zuster (Mattheüs 5 : 21-23). Er staat niet bij dat er voor deze zonde vergiffenis mogelijk is, noch dat Jezus u daarvan met zijn kruisdood heeft verlost. Vandaar dat ik me eerder heb afgevraagd hoe het toch komt dat halleluja zingende, nieuw en gewoon geboren christenen zo zeker weten dat ze in de hemel komen. Ik zou er niet zo zeker van zijn als ik hen was.

Wat gebeurt er nu precies wanneer je eenmaal in de hel bent aangeland? Volgens Mattheüs kom je er terecht met ziel en lichaam, waarna beide daar ‘omkomen’. In een eerdere vertaling heb ik het woord ‘verderven’ gezien. Het lijkt er dus op dat Mattheüs denkt dat de zondaar er na een periode van marteling uiteindelijk doodgaat en dus niet voor eeuwig wordt doorgemarteld. Het gaat te ver te zeggen dat ik hier blij mee ben, want er dient natuurlijk helemaal niet te worden gemarteld, maar goed, het zou, als het waar is, een beduidende verbetering zijn. Maar is het waar? Volgens Marcus niet, want hij laat Jezus de hel beschrijven als een plek ‘waar de wormen blijven knagen en het vuur niet dooft’. Je zou nog spitsvondig kunnen uitleggen dat die wormen en dat

vuur zich voeden met steeds nieuwe zielen, maar ik vrees dat hier met eeuwige marteling wordt bedreigd.

De reden waarom Jezus met zijn eeuwig brandende hel op de proppen komt is zijn aanbeveling bang te zijn voor God. We moeten, zegt hij, niet bang zijn voor degenen die alleen ons lichaam kunnen doden, we moeten bang zijn voor degene die ons met ziel en lichaam in de hel kan laten branden.

Ik heb de oudtestamentische ‘vreze Gods’ altijd begrepen als ‘ontzag’, dat wil zeggen ontzag voor de wet, het recht, de rechtvaardigheid. Waarom zou je bang moeten zijn voor iemand die rechtvaardig en barmhartig is? Ik vind inderdaad dat je ontzag voor de wet moet hebben en dat doe je door die wet tot de jouwe te maken. Niet door bang te zijn voor straf. Staten waar nog steeds de doodstraf wordt toegepast bewijzen met elke executie het failliet van de gedachte dat je mensen op het rechte pad kunt houden uit vrees voor straf. Levenslange gevangenisstraf wordt in Nederland niet opgelegd omdat wij denken dat het anderen ervan zal afschrikken misdaden te begaan, maar omdat we geen andere oplossing weten. Bang zijn voor de wet betekent dat de wet niet is verinnerlijkt en dat de opvoeding tot gelovige of burger dus feitelijk is mislukt.

Ik denk dat Flavius Josephus gelijk had: de hel is een pedagogisch middel, maar het is een middel dat zijn doel ver voorbijschiet en het bezoedelt bovendien Gods naam. Het prachtige gebed, het Onzevader van Jezus, dat in de nieuwe

vertaling nog krachtiger is geworden, begint als volgt: ‘Vader, laat uw naam geheiligd worden...’ Heilig je Gods naam door hem een martelkamer toe te schrijven?

Hebt u genoeg van de hel? Ik niet. Ik ga deze drinkbeker helemaal uitdrinken. Hoe gaat dat eeuwige branden eigenlijk in zijn werk? De voorstelling is dat je met ziel en lichaam brandt, maar het lichaam brandt op zeker moment óp zou je zeggen. De Bijbel geeft over dit probleem geen uitsluitel, maar gelukkig weet de Koran meer. Mohammed laat God het volgende mededelen: ‘Zij die ongelovig zijn aan Onze tekenen die zullen Wij braden in een Vuur. Telkens wanneer hun huid gebakken is verwisselen Wij die met andere huid opdat zij de bestraffing smaken.’ Mohammed voegt daar tevreden aan toe: ‘God is waarlijk geweldig en wijs.’

Ik geef hierop geen commentaar. Ik constateer slechts dat men van mening kan verschillen over wat geweldig en wijs is.

Mohammed noemt zijn hel Gahannam en ik mag een boon wezen als dat niet de Arabische versie van de Gehenna is. De profeet heeft zijn hel dus rechtstreeks van Jezus overgenomen, maar door aanvullende openbaringen weet hij er veel meer van af.

Mocht u iets spottends menen te horen in mijn toon, dan heeft u het mis. Als u denkt dat ik Mohammed een ‘valse’ profeet vind dan vergist u zich. Mohammed vertoont alle trekken van de ware profeet. Profeten zijn verwant aan schrijvers: je mag van hen verwachten dat zij dingen zien die andere mensen niet zien en dat zij hun ervaringen weten te

verwoorden. Nu heeft zelfs een schrijver van simpele boekjes, zoals ik, moeite te begrijpen ‘waar ik het vandaan haal’. De negentiende-eeuwse Spaanse gigant Benito Pérez Galdós verwoordde het probleem ongeveer zo: ‘Mensen zouden mij in ernstige verlegenheid kunnen brengen als ze mij vroegen wie schrijft wat ik schrijf.’ Let wel, Galdós stond niet bekend als een buitengewoon religieus mens. Toch moet hij het gevoel hebben gehad dat hij het niet zelf was die zijn boeken schreef. Negen van de tien schrijvers kennen dit gevoel. Ik persoonlijk moet telkens goed mijn hersens bij elkaar houden om in te blijven zien dat alles wat mij invalt, vanuit mijzelf komt en niet van buitenaf wordt ingefluisterd. Ik houd het erop dat op momenten van intense concentratie een mens zichzelf zozeer kan verrassen dat hij denkt dat hij zichzelf ‘te boven’ of ‘te buiten’ is gegaan, terwijl ‘te binnen’ gaan waarschijnlijk beter uitdrukt wat er gebeurt.

Vervolgens is het tijdens het schrijven vrijwel onmogelijk me voor te stellen dat er misschien een of twee onder u zijn die zich door mijn verhaal niet laten overtuigen. Ik ben mijzelf immers naar mijn eigen idee te boven gegaan en als u dat niet ziet, kunt u naar de pomp lopen, wat een eufemisme is voor de hel. De eerste reactie op negatieve kritiek is bij de meeste schrijvers dan ook woede.

Al deze reacties vind je ook bij de ware profeet. De ware profeet is oprecht van mening dat zijn ingevingen van boven komen en is daardoor zo overtuigd van zijn waarheid dat hij razend wordt als men hem niet gelooft. Hel en verdoemenis

moeten zijn woorden kracht bijzetten. Het effect is dat de boodschap die zij werkelijk willen brengen: als u het recht liefheeft kan er een betere wereld ontstaan, wordt bedolven onder de huiver waar liefhebbers van horrorfilms zo gek op zijn. Als je eenmaal zoiets als de hel hebt toegelaten in je betoog, kom je er nooit meer van af. Iemand moet Mohammed hebben gevraagd hoe dat nou zat met dat branden in de hel, of het technisch mogelijk was om eeuwig te branden. Toen viel hem die verwisselbare huid in. De ene gruwelijke gedachte lokt de andere uit.

Ik weet dat de horrorfilm in een behoefte voorziet, maar ik vind het een infantiel genre. Ik vind dan ook dat de leer van het Laatste Oordeel, de beloning in de hemel en de straf in de hel, het Jahwisme heeft geïnfantiliseerd. Antigonos vond dat je het recht moest dienen ook al werd je er niet rijker van. Dat lijkt me een volwassen houding. Hel en hemel invoeren om je betoog kracht bij te zetten werkt contraproductief.

Veel ongelovigen zijn van mening dat godsdienst is ontstaan uit angst voor de dood en hoop op een eeuwig leven. Het Jahwisme is daaruit niet ontstaan. De aartsvaders gingen zonder illusies hun graf in. Zij werden voor hun vroomheid in zoverre beloond dat het het aardse voortbestaan van hun volk had verzekerd.

Dan duikt er onverhoeds, in de tweede helft van de tweede eeuw voor het begin van onze jaartelling, een tekst op in het boek Daniël: 'In die tijd zal je volk worden gered: allen die in

het boek zijn opgetekend. Velen van hen die slapen in de aarde, in het stof, zullen ontwaken, sommigen om eeuwig te leven, anderen om voor eeuwig te worden veracht en verafschuwd.’

Met een beetje moeite kun je uit deze tekst de hemel, de hel en zelfs het Laatste Oordeel te voorschijn peuteren. En het nut van de invoering daarvan is duidelijk: deze tekst is geschreven, zoals in het voorwoord van de Nieuwe Vertaling wordt uitgelegd, tijdens de Makkabese opstand tegen de Griekse overheersing. Deze opstand staat bekend als zeer bloedig. De tekst probeert de opstandelingen moed in te spreken: de martelaren zullen eeuwig leven ondanks dat ze nu onder de grond ‘slapen’, de verraders zullen worden gestraft met verachting en afschuw. Er verschijnt geen oordelende instantie in de tekst, maar die moet er logischerwijs wel zijn.

De beloning en de straf hebben een militair-propagandistische waarde: het zet de strijders aan tot doorvechten, want echt dood gaan ze niet, en het bedreigt de verraders met (psychische) marteling.

Jezus zal zich, anders dan de schrijver van het boek Daniël, niet bewust zijn geweest van de militaire waarde van hel en hemel, Mohammed des te meer. Ze verkeerden dan ook in onvergelykbare situaties. Tijdens Jezus’ optreden was Palestina bezet door een supermacht: het Romeinse Rijk. Er bestond wel een oorlogspartij, de zeloten, maar Jezus hoorde daar niet bij. Hij zal hebben ingezien dat verzet tegen deze

macht alleen maar tot Israëls ondergang kon leiden. Vandaar dat zijn koninkrijk niet van deze wereld, maar binnenin ons was.

Mohammed leefde niet onder een bezetting. Hij had te maken met tegenstanders uit zijn eigen cultuur, met machthebbers die belang hadden bij de status quo: de welvarende handelaren uit Mekka. Het was niet geheel uitgesloten dat hij met behulp van een kleine groep maatschappelijk teleurgestelden de Mekkaanse overmacht zou kunnen weerstaan, mits zijn volgelingen zich onvoorwaardelijk achter hun profeet schaarden en bereid waren voor de goede zaak te sneuvelen. Hemel en hel konden in zijn situatie hun propagandistische waarde meer dan bewijzen. En wat dacht u? Het werkte.

Alweer: ik denk niet dat Mohammed dit bewust heeft bedacht. Ik denk dat hij oprecht verlangde naar een godsdienst die disciplinerend werkte, die zou leiden naar een rechtvaardiger samenleving. Dat neemt niet weg dat toen hij naar Medina moest vluchten, Gods openbaring hem als geroepen kwam. De enige ware God, het Laatste Oordeel, hemel en hel, het zijn ingrediënten die van miserabele gesneuvelden glorieuze martelaren maken. Als je vocht voor de heilige zaak van de islam, ging je niet dood, je sprong rechtstreeks het paradijs in. En dood zijn was, zoals we al gezien hebben, idealer dan levend zijn.

En nu zitten we met de gebakken peren, want wie niet begrijpt dat Mohammed veel van zijn oorlogszuchtige taal

geopenbaard kreeg in het bedreigde Medina en de daar geschreven teksten uit die situatie haalt, creëert een religie van de dood.

Ik geloof dat het de heer Laden was die honend tegen ‘het Westen’ zei: ‘Jullie hebben het leven, wij hebben de dood.’ Daar zit wat in. Hij heeft het bewezen. Toch vergist hij zich. ‘Wij’, het Westen, hebben de dood ook. Wij streven hopelijk niet naar het martelaarschap, maar er is geen sprake van dat wij uit vrees voor de dood onze levenswijze zullen opgeven. De meesten van ons hoeven niet te worden beloond met een paradijs als het erom gaat onze vrijheid te verdedigen. Ik vrees dat de dood het enige is dat de heer Laden heeft. Hij denkt dat hij het Westen opblaast, maar hij blaast de islam op. Ik beleef daaraan geen vreugde.

Er zijn nogal wat aanwijzingen dat Jezus het boek Daniël grondig heeft gelezen. Zo neemt hij uit dat boek de term ‘Mensenzoon’ over. Mensenzoon betekent gewoonweg mens, ‘ben Adam’. Anderzijds is de Mensenzoon een op een mens gelijkend wezen, waaraan in Daniëls visioen door God ‘macht, eer en koningschap’ worden verleend. Het is deze Mensenzoon en niet God zelf die volgens Jezus tijdens het Laatste Oordeel over de mensen zal rechtspreken. De rechtvaardigen mogen ‘het koninkrijk’ binnengaan, de zondaars gaan naar ‘het eeuwige vuur’.

Wie de Bijbel onbevooroordeeld leest, moet toch wel verrast zijn dat er zich uit Daniëls simpele idee van een

beloning voor martelaren een geheel nieuwe theologie heeft ontwikkeld. Tussen het jaar 160 voor onze jaartelling en pakweg het jaar 30 moet er in het joodse denken veel zijn veranderd. Jahweh was nooit een lieverdje geweest, maar dat deze God, die zo gehecht leek te zijn aan rechtvaardigheid, de straf van de eeuwige marteling bleek te hebben ingevoerd, is ronduit revolutionair. Het rare is dat in dezelfde tekst (Mattheüs 25 : 31-46) een buitengewoon humane godsdienst wordt voorgesteld. Op grond waarvan wordt een mens naar de hemel of de hel gestuurd?

Dit zijn de criteria: de hongerige te eten geven, de dorstige te drinken, de vreemdeling opnemen, de naakte kleden, de zieke bezoeken, naar de gevangenen toe gaan. Wie dat doet gaat naar de hemel, wie dat niet doet naar de hel. Want, zegt de Mensenzoon: ‘...alles wat jullie gedaan hebben voor een van de onaanzienlijksten van mijn broeders of zusters, dat hebben jullie voor mij gedaan.’

Zo redelijk als de opdracht is, zo krankzinnig is de straf. We mogen aannemen dat de Mensenzoon die in de tekst ‘koning’ wordt genoemd, spreekt uit naam van God. Ik vind de dienst die Hij voorstelt voortreffelijk, de straf die hij dreigt op te leggen verwerpelijk. Ik kan er geen uitspraken in zien van een en dezelfde persoon, laat staan een goddelijke persoon. Ik kan de dreiging met eeuwige marteling niet anders zien dan als een consequentie van de pedagogische opvattingen van die tijd. Neem nou de kruisdood. De bedoeling daarvan was dat het sterven zo pijnlijk mogelijk

werd gemaakt en zo lang mogelijk duurde. Men dacht ongetwijfeld dat de aanblik van mensen, krimpens van de pijn en krijssend van wanhoop, een stichtelijke uitwerking had. Een typisch menselijke vergissing. God weet beter.

Ik maak godsdienst niet belachelijk, godsdienst maakt zichzelf soms onnodig belachelijk. Jezus bedoelde niet dat de gelovigen goed moesten doen om hun ziel te redden, maar de dreiging met het hellevuur bevordert die houding wel. En vergeet vooral niet dat uit de theologie van hemel en hel de bespottelijke folklore van de aflaat is voortgekomen, en indirect ook de inquisitie en de heksenvervolgung.

Het is tragisch dat wat waarschijnlijk een pedagogisch praatje voor de vaak is geweest in het christendom zo'n spookachtige rol is gaan vervullen, en nog tragischer is dat het de kern van Mohammeds boodschap is geworden.

Ik heb één aanwijzing dat het heel lang heeft geduurd voor het geloof in hemel en hel tot het gewone volk was doorgedrongen en dat het oudtestamentische dodenrijk lang in de christelijke wereld heeft voortbestaan. Eén aanwijzing maar en dus als bewijs te mager.

In 1554 verscheen er in Spanje een kleine roman van een anonieme schrijver: Lazarillo van Tormes. Ik ga niet op de inhoud in, maar ik wil wijzen op de klacht van een weduwe die in de straten van Toledo achter de baar van haar man loopt. Lazarillo zegt in mijn vertaling: 'Ik drukte me tegen de muur om hem [de draagbaar] door te laten en toen het lijk voorbijkwam, zag ik naast de baar iemand die de vrouw van

de overledene moest zijn, in rouw gehuld, in gezelschap van een grote groep vrouwen, en zij klaagde luidkeels: “Mijn echtgenoot en mijn heer, waar brengen ze u naartoe? Naar het sombere en ongelukkige huis, naar het naargeestige en donkere huis, naar het huis waar nooit wordt gegeten of gedronken!” ’

De anonieme schrijver van de Lazarillo was een scherp waarnemer van zijn tijd. Is het mogelijk dat hij gelijk had? Leefde tot in de zestiende eeuw het schimmenrijk voort middenin het katholieke Spanje in het hart van gewone mensen? Van hemel of hel wordt in ieder geval niet gerept. Het schimmenrijk is identiek aan het graf. Misschien waren de mensen lang niet zo goedgelovig als wij nu denken. Misschien vonden gewone mensen het eeuwige leven te veel gevraagd.[\[1\]](#) Hoeveel christenen en moslims weten niet in hun hart dat het eeuwige leven, de hemel en de hel pedagogische praatjes voor de vaak zijn?

Mohammed laat God zeggen: ‘Wij hebben in hem [de Koran] dreiging aangewend opdat zij [de mensen] wellicht vrezend worden’. Je kunt daarin lezen dat vader de stok heft om te dreigen, niet om te slaan.

Mijn lieve en vrome schoonmoeder stierf in de rust en het vertrouwen dat God het goed met haar meende, maar dat van die hemel, dat wist ze nog zo net niet. Ze stierf een vredige dood. Anderzijds heb ik vernomen dat er tot in deze tijd mensen sidderend van angst doodgaan, bang voor het oordeel.

Christenen en moslims, tel uit uw winst.

Even terug naar de profeet Elia, een van de belangrijkste profeten van Israël. Zo belangrijk dat deze profeet, samen met Mozes, aan Jezus verschijnt, waardoor Jezus door de evangelisten op één lijn wordt gesteld met de grote profeten van Israël. Zowel Mozes als Elia is een vertegenwoordiger van een streng monotheïsme. De naam Elia betekent: Jahweh/El is God. Een mededeling die alleen begrepen kan worden als de strijdbare ontkenning van een andere mededeling: Baäl is God. Baäl was de vruchtbaarheidsgod die ieder najaar stierf en ieder voorjaar uit de dood opstond en nieuw leven bracht. Hij is bovendien het type van de zoon, de jongeling, de vernieuwer. Elia was zo gebeten op deze godheid dat hij op de berg Karmel vierhonderd vijftig Baälpriesters afslachtte. De nieuwe vertaling schrijft kuis dat hij hen ‘ter dood liet brengen’, maar ik heb me laten vertellen dat er een werkwoord wordt gebruikt dat het beste kan worden vertaald met ‘slachten’ en dat er taalkundig gezien geen reden is om het causatief op te vatten als ‘liet slachten’. Misschien hebben de vertalers rekening gehouden met de fysieke beperkingen van de profeet. In een ander boek^[2] heb ik eens uitgerekend dat Elia ruim tweeëntwintig uur aan het slachten moet zijn geweest, aangenomen dat je voor het vermoorden van een mens drie minuten nodig hebt. Hoe het ook zij: niemand zal ontkennen dat Elia vierhonderd vijftig mensenlevens op zijn geweten had.

Profeten als Elia wilden de mentaliteit van Mozes' nomadische woestijnvolk handhaven in een tijd waarin het woestijnleven allang was vergeten en de Israëlieten een volk van boeren waren geworden. Deze boeren waren ongetwijfeld vrome Jahwisten, maar ze hadden begrijpelijkerwijs naast hun woestijngod behoefte aan een vruchtbaarheidsgod. Elia doet net of Baäl een soort duivel was en diens vereerders een bende slechteriken, maar in werkelijkheid ging het om simpele boeren en hun geestelijke leiders.

De geschiedenis herhaalt zich. Een groepje rare moslims probeert de mentaliteit van de woestijn op te dringen aan de rest van de wereld en doet het voorkomen dat iedereen die niets met de woestijn heeft een slechterik is.

Nergens staat dat Elia deze slachting aanrichtte in opdracht van God. Er staat wel dat Elia na deze massaslachting op de vlucht slaat voor Izebel. Zij had volgens de nieuwe vertaling het volgende gezegd: 'De goden mogen met mij doen wat ze willen als u morgen om deze tijd niet hetzelfde lot ondergaat als zij' (de Baälpriesters). Het is logisch hier 'Elohim' als 'goden' te vertalen omdat Izebel bekend staat als polytheïste, maar het lijkt me niettemin onjuist. Als Izebel van plan was Elia te laten doden, waarom stuurt ze hem dan per boodschapper deze waarschuwing? Ze wil hem blijkbaar de stuipen op het lijf jagen en dat lukt haar. Door te dreigen met haar goden? Is Elia plotseling bang voor de goden die hij zo moorddadig heeft bestreden? Dat lijkt me onwaarschijnlijk. Het lijkt me dus beter Elohim te vertalen zoals deze

meervoudsvorm meestal wordt vertaald. Izebel dreigt met God, de God van Israël. Elia slaat op de vlucht. Waarom? Vreest hij dat God ditmaal niet aan zijn kant zal staan, maar aan de kant van de heidense vrouw van Achab? Dat zou best eens kunnen. Hij slaat op de vlucht. Verkeert de profeet in de veronderstelling dat hij zich voor God kan verbergen? Dat is helemaal niet onwaarschijnlijk. ‘Verschuil je tussen de rotsen, verberg je onder de grond, vlucht voor de vreselijke macht van de Heer,’ schrijft Jesaja.

Elia vlucht de woestijn in om Gods woede uit te laten razen en raakt daar in een depressie: ‘Het is genoeg geweest Heer,’ zegt hij. ‘Neem mijn leven, want ik ben niet beter dan mijn voorouders.’

Je hoeft geen profeet te zijn om in te zien dat Elia daarin gelijk heeft. Zijn zelfkritiek is op zijn plaats. Dat God hem daarna weer in genade aanneemt, is wellicht het gevolg van die zelfkritiek.

Het Bijbelverhaal laat zien dat we het woord en het gedrag van profeten kritisch dienen te beoordelen omdat het mensen zijn. Dat Jezus meermalen met deze al te menselijke profeet in verband wordt gebracht, is veelbetekenend. Dat sommige extremistische joden Elia's gedrag ten opzichte van de Baälpriesters voorbeeldig vinden, is dat eveneens.

In de Bijbel is een piepklein boekje opgenomen dat uitsluitend en alleen geschreven is om ons te waarschuwen tegen de ijdelheid en de wraakzucht van de profeten. Omdat

het zo leuk is maak ik een uitstapje naar de profeet Jona, u weet wel, die van Jonas in de wallevis.

God stuurt Jona naar Nineve. Hij moet de stad aanklagen omdat de mensen er kwaad doen. Dat kwaad wordt later door de koning van Nineve omschreven als ‘het doen van onrecht’. Jona heeft geen zin in de opdracht en slaat op de vlucht, ‘weg van de Heer’. De Heer neemt hem op zee te grazen en Jona wordt per vis aan land gebracht. Er zit niets anders op: Jona gaat naar Nineve en brengt zijn onheilstijding: ‘Nog veertig dagen, dan wordt Nineve weggevaagd.’ De inwoners van Nineve geloven ‘God’ staat er, maar duidelijk is dat zij diens profeet Jona geloven. Ze gaan vasten en trekken het boetekleed aan. God strijkt zijn hand over zijn hart en vernietigt de stad niet.

Dan volgt de kern van het verhaal: Jona wordt pissig. Hij heeft vol overtuiging de ondergang van de stad aangekondigd en nu gaat het niet door! Hij staat in zijn hemd! Iedereen zal hem uitlachen! Jona de nep-profeet! ‘Ik ben verschrikkelijk kwaad, en terecht!’ mokt hij. Hij wil de stad ten onder zien gaan omdat hij anders zijn profetenstatus verliest. Een leerzaam verhaal. God vraagt hem of Hij dan geen medelijden mag hebben met de honderd twintigduizend inwoners van Nineve en, voegt hij er schattig aan toe, ‘dan nog al die dieren?’

We krijgen het antwoord van Jona niet te horen. Misschien mokt hij nog steeds: ‘Ik wist het wel: u bent een God die genadig is en liefdevol, geduldig en trouw, en tot vergeving

bereid,' zegt hij met een stem vol afkeer. 'Laat mij maar sterven Heer: ik ben liever dood dan dat ik zo verder moet leven.'

Dood zijn is niet erg, profeet zijn en uitgelachen worden, dát is pas erg. Jona had liever een genadeloze God gehad, dan had men hem als profeet tenminste gerespecteerd.

Respect man. Respect!

Het verhaal waarschuwt ons voor de ijdelheid en de wraakzucht van de profeten. Het kon wel eens zijn dat God liefdevoller en barmhartiger is dan zij. Let dus goed op. Waar eindigt Gods bedoeling en waar begint de ijdelheid en de wraakzucht van de profeet?

Als je de Hebreeuwse Bijbel goed leest, merk je dat er vele malen impliciet gewaarschuwd wordt tegen de vergoddelijking van de profeten, het boek Jona zegt het expliciet: denk erom, profeten zijn slechts boodschappers, geen goden of halfgoden.

Het Laatste Oordeel, de beloning in het paradijs, het eeuwig branden in de hel, de redding door het geloof in de Ene God en Diens profeet is de kern van Mohammeds boodschap. Het is waar: ook het christendom heeft, naast de opdrachten in Mattheüs 25, voorwaarden toegevoegd die de toegang tot de hemel bemoeilijken. Het aardige van M25 was dat het geloof geen voorwaarde is. Je moet voeden, kleden en bezoeken. Er wordt niet bij gezegd dat je in deze of gene profeet dient te geloven.

Beide profeten, Jezus en Mohammed, waren nogal tuk op het geloof in hun persoon. Beiden werden razend als ze niet werden geloofd of zelfs bespot. Beiden schijnen te willen beweren dat geloof in God hetzelfde is als geloof in Diens profeet. Beiden beschouwen zichzelf niettemin, voor zover ik kan zien, als mensen. Ik vind dat mensen zichzelf onnodig kleineren als ze geen tegenspraak dulden. Het stellen van een vraag, zoals de farizeeën dat deden, werd door de evangelisten gezien als een aanval.

Ik formuleer dit zo voorzichtig omdat wij niet zeker zijn van de persoonlijkheidsstructuur van Jezus noch van die van Mohammed. Het kan zijn dat je met beiden als grote mensen onder elkaar kon praten en ze met een gerust hart kon tegenspreken. Wij weten het niet. We weten wel dat het denken over God, over rechtvaardigheid, niet kan zonder tegenspraak, omdat tegenspraak de brandstof van het denken is.

Jezus en Mohammed spreken tegen zoals alle profeten doen, maar zij dulden geen tegenspraak. Zij gedragen zich opstandig, maar het is niet de bedoeling dat hun volgelingen dat gedrag overnemen. Integendeel.

Jezus, maar ook Mohammed, stelt een zware straf op tegenspraak. Mohammed is een ware deskundige op het gebied van de hel. Vandaar dat ik u op de hoogte kan stellen van de architectuur en de inhoud van Gods eigen martelkamer. Ik bedoel martelpaleis, want God heeft niet op de kleintjes gelet. 'Het Vuur van God' wordt gestookt in een

uitgestrekte zuilenhal met zeven poorten, die open en dicht kunnen. In die zuilenhal woedt een ziedend vuur, dat vonken rondwerpt ‘als kastelen’, en telkens wanneer het vuur dreigt te doven stookt God eigenhandig het vuur weer op. Als je de hel nadert hoor je al van ver ‘gegrom en gekerm’ en ook ‘gereutel’. De mensen worden in groepen aan elkaar gekoppeld in het vuur geworpen en roepen wanhopig om hun vernietiging, maar helaas, de straf is eeuwig. Als de huid is gebakken wordt zij door God verwisseld. Je krijgt er alleen ‘hellekooksel’ en stinkend vocht te drinken. Tot mijn verbazing staat er ook een boom in de hel waarvan het fruit de boosdoeners tot voedsel dient, maar dat kookt ‘als gesmolten metaal in de buiken’.

U bent waarschijnlijk razend benieuwd naar dat ‘hellekooksel’. Nou vooruit. Hellekooksel is een hete soepachtige substantie, die soms door de zondaars moet worden geconsumeerd, maar die meestal over de hoofden wordt uitgegoten ‘waardoor gesmolten wordt wat in hun buiken is en ook hun huiden’. Ik weet niet of hellekooksel hetzelfde is als ‘helledrank’, waarvan gezegd wordt dat het water is ‘als gesmolten metaal’, ‘een ziedend water dat hun ingewanden stuk snijdt’.

Dat wilde ik u niet onthouden.

De vraag wordt steeds nijpender of dit soort proza is bedacht om God te eren. Het kan ook zijn dat profeten meenden overtuigender te zijn door met iets vreselijks te dreigen. Maar

God, die zij rechtvaardig en barmhartig noemen, werd er onbegrijpelijk van. De enige die er wellicht beter van werd, is de profeet zelf. Ook in onze tijd kun je het ver schoppen als onheilsprofeet: somberheid wordt nogal eens verward met diepzinnigheid. Maar het succesvolst is de profeet die enerzijds veelbelovend is en anderzijds onheilspellend, want dan wordt hij gevoeld als waarachtig. De inhoud van de boodschap die wordt gebracht is minder belangrijk dan de vreugde en het verdriet, de hoop en de wanhoop, het positieve en het negatieve waarin de boodschap wordt verpakt. De profeet dient die twee aspecten in zijn persoonlijkheid te demonstreren. Zijn persoon, die zowel iets veelbelovends als iets onheilspellends uitstraalt, wordt gaandeweg de boodschap zelf. De profeet blijkt aanzienlijk belangrijker dan de boodschap die hij brengt.

Je zou zeggen dat de profeet zichzelf ten gunste van zijn boodschap wegcijfert, maar het omgekeerde is het geval. Zowel Jezus als Mohammed heeft zichzelf onlosmakelijk gekoppeld aan zijn boodschap, zozeer zelfs, dat geloof in God en diens profeet de enige redding voor de volgeling is. Beide profeten doen aan koppelverkoop: als je in God gelooft moet je zijn profeet op de koop toe nemen.

Ik begrijp best dat een mens behoefte heeft aan erkenning. Jezus had volgens zeggen in de woestijn geleefd om zich voor te bereiden, hij zwier vervolgens dakloos rond om zijn boodschap te verkondigen en genas zieken dat het een aard had.

En wat kan ik van Mohammed zeggen? Het is nogal een werk weet u, een boek schrijven. Je zit in je uppie te ploeteren en je moet maar hopen dat het aankomt bij de mensen. Dat je hoopt op enige erkenning voor je arbeid lijkt me menselijk. Maar profeten gaan erg ver in hun honger naar erkenning. Ze lijken allemaal een beetje op Jona.

Het is twijfelachtig of Jezus het heeft gewild, maar zijn volgelingen hebben hem zo drastisch erkend dat hij God is geworden. Laat ik het zo zeggen: Jezus heeft er weinig aan gedaan om het te verhinderen. De triniteitsleer was er het gevolg van: niemand kan er een touw aan vastknopen. Jezus verhinderde daarmee misschien ongewild alle verdere discussie. Hij werd het Woord en wel het laatste.

Mohammed verwierp de triniteitsleer. Jezus was niet God, hij was, net als Mohammed, een profeet. In dat laatste zit hem de kneep. Als Jezus God was en Mohammed 'slechts' een profeet, dan kon hij niet eisen dat hij aan Jezus gelijkgesteld zou worden. Mohammed was natuurlijk een oprecht monotheïst en hij vond de goddelijke status van Jezus ongetwijfeld blasfemisch, maar hij hamerde zozeer op het aambeeld van zijn gelijkwaardigheid dat ik het gevoel krijg dat hij erkenning nog belangrijker vond dan zuiverheid in de leer. Bovendien: een mens waarop ik geen kritiek mag hebben, die ik niet mag tegenspreken en die bovendien als een Cerberus tussen mij en de hemel staat, ervaar ik nauwelijks als een mens. Deze mens gedraagt zich op zijn minst als een halfgod. Daar komt bij dat Mohammed nog een derde godheid heeft

gecreëerd: de Koran, die een onlosmakelijk deel van God is. Daarmee is God toch weer verdeeld geraakt in God, zijn profeet en de Koran.

Beide profeten hebben, of zij dat nu wilden of niet, een einde gemaakt aan het denken over God, want beiden hebben het laatste woord gezegd. Als ik christen ben mag ik niet zeggen: Jezus had daar géén gelijk in, als moslim mag ik dat niet van Mohammed zeggen. In feite is het denken over God daarmee gestopt.

De introductie van het eeuwige leven heeft een persoonsverheerlijking van Jezus en Mohammed op gang gebracht die in de geschiedenis zijn weerga niet kent. Hoe komt dat? Ik schreef: de introductie van het eeuwige leven, maar het moet zijn: hemel en hel.

Ik vraag me af of het effect even groot zou zijn geweest als alleen de hemel was ontdekt. Ik denk van niet. Ik denk dat de combinatie van hemel en hel een perfecte metafoor is voor het leven, dat immers heerlijk en afschuwelijk tegelijk is. Het leven doet zich voor als een onontwarbare kluwen van liefde en wreedheid. De profeten beloven dat in het hiernamaals liefde en wreedheid overzichtelijk gescheiden zullen worden en wel zodanig dat ieder krijgt wat hem toekomt. Deze overzichtelijkheid is aantrekkelijk omdat de wreedheid van het leven misschien te dragen zou zijn als zij streng gescheiden kon worden van het liefdevolle, maar de verschrikking is dat de wreedheid de liefde doordringt en ook

andersom: dat wreedheid soms liefdevol is, zoals je kunt lezen in het werk van Gerard Reve. Het bestaan van hemel en hel wordt gevoeld als waar, want kan in het eigen leven worden waargenomen.

Laten we niet vergeten dat nog niet lang geleden bijna iedere dood een marteldood was. De moderne medische wetenschap heeft voor velen een zachte dood mogelijk gemaakt, maar je hoeft slechts een handvol uren in een vliegtuig te zitten om volop in het wrede leven te belanden.

Het is ook nog niet lang geleden dat regeren zonder wreedheid ondenkbaar was. Ook koningen met een goede naam, van David tot Karel de Grote, stonden tot aan hun lippen in het bloed van hun slachtoffers. ‘Wijs bestuur’ was een verwarrende combinatie van zorgzaamheid en wreedheid, hemel en hel.

De misselijkmakende beschrijving van de hel komt niet voort uit de fantasie van de profeet: het zijn beelden uit de martelkamers van het ‘wijze bestuur’. De wijze koning zorgde ervoor dat hij werd geliefd en gevreesd. Ik zal hier geen wrede heden van de koningen uit de oudheid opdissen, maar ik verzeker u dat ze alle verstand te boven gaan.

De God van Jezus en Mohammed is gemodelleerd naar de wijze koning, met dit verschil dat hij uitsluitend liefdevol zal schijnen voor de goeden en uitsluitend wreed voor de slechten. Overzichtelijk. De oplossing is simpel: God doet zich voor als twee totaal verschillende goden en u kunt kiezen. Helaas weet u niet precies hoe u de goede God netjes van de

kwade kunt scheiden. Dat weet alleen de profeet. Geloof in God alleen is niet voldoende, geloof in de profeet is voorwaarde voor uw redding.

Wat de profeten misschien niet hebben gewild is niettemin gebeurd. De mens krijgt het psychisch niet voor elkaar de wrede God van de goede God te scheiden, daar is het leven te onrechtvaardig voor. De profeet krijgt het wel voor elkaar, dus wordt hij de redder en niet God. God blijft net als het leven een hutspot van goed en kwaad, de profeet is uitsluitend goed.

Mohammed heeft wel eens een piepklein zondetje opgebiecht, maar is niettemin boven alle kritiek verheven, Jezus is zonder zonden. Beiden zijn alleen maar goed. De goede God blijft, als beheerder van de hel, doortrokken van het kwaad.

De profeet is tot God verheven terwijl God is gereduceerd tot 'wijze koning', met alle verwarrende tegenstellingen in zijn karakter van dien.

De wijsheid van koning Salomo is spreekwoordelijk, maar het staaltje van wijsheid dat van hem in de Bijbel wordt beschreven klinkt in moderne oren als opperste dwaasheid. Het zat zo: een vrouw verliest haar kindje aan de dood en steelt het kind van een andere vrouw. Die vrouw eist bij de koning haar kind terug, maar ze kan niet bewijzen dat het werkelijk haar kind is en niet dat van de dievegge. De koning besluit dat het kind door middel van het zwaard onder de vrouwen moet worden verdeeld. De echte moeder smeekte: '...geef het kind aan haar, maar dood het alstublieft niet.' De

onechte moeder vond het best dat het kind doormidden werd gehakt. Hier wordt door middel van dreiging met wreedheid goed en kwaad van elkaar gescheiden. Een kind kan de was doen. De veronderstelling dat de vrouw die het kind van een ander steelt vanzelfsprekend geheel en al slecht is en dus onverschillig staat tegenover de dood van het kind, is de grondslag voor Salomo's wijze oordeel. Dreigen met wreedheid maakt het onderscheid tussen goed en kwaad zo helder als glas. Nog belangrijker is de boodschap dat dreigen met wreedheid dwingt tot goedheid: de echte moeder staat haar kind af om het te redden.

Jezus en Mohammed waren bijzondere mannen, die leden onder het leed op de wereld. Ieder van ons kent die machteloze woede, wanneer we bijvoorbeeld kinderen zien verhongeren op de televisie. Beide profeten probeerden de mensen te dwingen tot het goede. Zij kenden als enigen de weg naar de goede God, maar ze hielden de kwade God achter de hand. Ze kenden niet alleen de weg, zij waren de weg, de enige weg. Zo groeiden zij uit tot goddelijke figuren.

Kenmerkend voor de vergoddelijkte profeet is dat na verloop van tijd zijn hele familie in diens goddelijkheid gaat delen. Zo werd Maria de 'moeder Gods'.

In een gedicht van Juan de la Cruz dat ik niet meer kan terugvinden, stelt de dichter ongeveer dat het schepsel (Maria) haar Schepper baart. Dat vind ik een leuke voorstelling van zaken, maar ik weet niet of de paus het ermee eens is.

De vergoddelijking van de familie verloopt minder

extreem bij de islam, maar Mohammeds schoonzoon Ali ibn Aboe Talib verwierf eveneens een goddelijke status, wanneer je tenminste, zoals ik, een goddelijk mens definieert als een mens die boven alle kritiek is verheven. Aan de ouders van Mohammed werd ook iets gedaan: zij waren als heidenen gestorven en dus verdoemd, maar een latere legende vertelt dat God hen even uit hun doodsslaap heeft wakker gemaakt zodat Mohammed ze alsnog het ware geloof kon bijbrengen. Zeg nou zelf: zo iets overkomt gewone mensen zelden.

Of Jezus zich zélf boven alle kritiek verheven voelde is moeilijk te zeggen, van Mohammed is meer bekend. Zijn vrouwen schijnen hem wel degelijk stevig te hebben tegengesproken en zijn gezag te hebben aangevochten (op werelds terrein neem ik aan).

De vraag hoe de profeten zichzelf zagen doet niet veel ter zake, het gaat mij om de gebakken peren waar wij nu mee zitten: vergoddelijkte profeten die of ze dit nu wilden of niet, ervoor hebben gezorgd dat God als een versteende tekst op onze maag ligt.

Ik vertaal een gedicht van een anonieme Spaanse dichter uit de zestiende eeuw.

Het is niet de hemel die je me hebt beloofd mijn God
die me beweegt je lief te hebben,
noch komt het door de gevreesde hel
dat ik nalaat je te kwetsen.

Jij zelf bent het, Heer, die me ontroert,
gespijkerd aan een kruis en gehoond.
Je heerlijk gewonde lichaam ontroert me,
mij ontroeren je strijd en je dood.

Mij ontroert ten slotte je liefde en wel zozeer
dat zelfs als er geen hemel was, ik je lief had,
en ook zonder hel vervul je me met ontzag.

Je hoeft me niets te geven opdat ik je liefheb,
want ook al had ik niets te verwachten,
ik zou je evenzeer liefhebben.

Met deze vrome dichter zijn we terug bij Antigonos van Ssocho, die vond dat je de Heer niet moest dienen om het loon. Deze dichter heeft de Heer lief, wat op hetzelfde neerkomt, maar hij vindt de belofte van de hemel en de dreiging met de hel overbodig. Hij kiest uit de evangeliën de teksten waarin Jezus zich op liefdevolle wijze uitspreekt en ziet Jezus dus als iemand die gestorven is om zijn liefde voor de mensheid. De teksten waarin Jezus zich haatdragend uitlaat doen voor hem niet ter zake, de verlossing van de zonde noemt hij niet. Hij kiest met zijn eigen gevoel en verstand voor het beeld van God dat hij kan liefhebben en 'vrezén', dat is ontzag hebben. Je zou ook kunnen zeggen dat hij God ontdoet van beelden die Hem onteren.

Karen Armstrong vertelt in haar boek over de islam wat het grootste bezwaar was van de heidense Mekkanen tegen Mohammeds boodschap. ‘Zij waren vertoornd door de beschrijving van het Laatste Oordeel in de Koran, die zij afdeden als primitief en irrationeel. De Arabieren geloofden immers niet in een leven na de dood en zouden geen geloof moeten hechten aan dergelijke sprookjes.’

Het ironische is dat Abraham, net zo min als de heidense Mekkanen, geloofde in een eeuwig leven. Je kunt zelfs niet zeggen dat hij er actief niet in geloofde, omdat het waarschijnlijk als mogelijkheid niet in hem is opgekomen. En het is juist het geloof van Abraham waarop Mohammed zich beroept tegenover de heidense Mekkanen. Een warboel dames en heren.

De anonieme dichter heeft zijn God van de liefde lief zonder op beloning te rekenen, of de beloning zou een tevreden en vervuld leven moeten zijn. De God van de liefde liefhebben betekent immers liefhebben in het algemeen. Voor liefhebben om de beloning hebben we een ander woord: begeerte. De dichter begeert niks, hij heeft lief. De liefde heeft geen profeet nodig, zij gaat haar eigen weg. Door zijn liefde en zijn ontzag (want liefde kan niet zonder ontzag) richt de dichter zijn eigen standbeeld op voor een God die niets belooft en die met niets dreigt. Hij maakt van Jezus God en van God Jezus, maar het is niet de profetische Jezus die zwaait met hemel en hel. Het is de mens die zozeer liefheeft dat hij eraan sterft en daarom God is.

Ik weet dat dit laatste het soort theologische gymnastiek is waar moderne christenen dol op zijn. Daarom, ter verduidelijking, nog een gedicht. Ditmaal van de Spaanse dichter León Felipe, die vanwege het Franco-regime een groot deel van zijn leven in ballingschap leefde. Ballingschap is, zoals we weten, een treurige toestand, maar ook een nieuwe kans.

Christus,
ik hou van je
niet omdat je van een ster naar beneden kwam
maar omdat je voor me ontdekte
dat de mens bloed heeft,
tranen,
verdrietelijkheden...
;sleutels,
gereedschap!
om de gesloten deuren van het licht te openen.
Ja..Jij leerde ons dat de mens God is...
een armzalige God, gekruisigd net als jij.
En die man links van je op Golgotha,
de slechte dief
is ook een God!

Hier wordt de zaak omgedraaid: als de mens Jezus God is, zijn wij allemaal God. Een armzalige God weliswaar (je mag misschien ook vertalen: meelijwekkend), maar toch.

Wij zijn God geworden omdat Jezus ons leerde dat we behalve bloed, tranen en verdrietelijkheden ook sleutels hebben om de deuren naar het licht te openen. Wij hebben zelf de sleutels in handen zegt de dichter. Het feit dat de dichter meent dat Jezus hem dat heeft geleerd, laat zien dat ook hij zijn eigen Jezus heeft geselecteerd uit de mogelijkheden die de evangeliën bieden, en zo hoort het ook. Wat hij bedoelt met ‘het licht’ weet ik niet, maar het is vast prettig.

Als je zelf de deuren naar het licht kunt openen, heb je geen profeet meer nodig. Je kunt ook zeggen: als de profeet een mens is, waarom zou dan de ene mens wel en de ander geen profeet kunnen zijn? Als God ooit gewoon was zich te openbaren, waarom zou hij daar dan mee zijn opgehouden? De erkenning van de profetische geest van mensen met een ander geloof dan het jouwe zou een belangrijke stap vooruit zijn. Nog leuker zou zijn wanneer de ongelovige wereld niet langer ‘goddeloos’ zou worden genoemd, zoals onze vrolijke paus steeds doet. De paus dient de ongelovige te respecteren. De ongelovige is net zo’n armzalige God als hij. Als hij dat maar weet.

Het toeval is soms zo toevallig dat het geen toeval lijkt. Zo las ik dat de enige Spaanse bisschop die zijn gelovigen niet opriep om in Madrid te gaan demonstreren tegen het homohuwelijk, Amigo heette. Ik hoop dat u het een sterk voorbeeld vindt. Ik denk dan niet: hé toevallig, ik denk: grapje van God.

Nu ik het toevallig over homoseksualiteit heb: lieve homo's, mocht er weer eens een enge grootayatollah in Utrecht, Rome of Teheran beweren dat homoseksualiteit niet mag omdat het 'onnatuurlijk' is, bedenk dan dat godsdienst eveneens onnatuurlijk is. Behalve de torenvalk heb ik nooit één dier zien bidden. En wat bidt de torenvalk? Hij bidt dat er een lekker dier voorbijkomt. Maar dit ter zijde.

Ik weet niet of Annie M. G. Schmidt, toen ze haar wereldberoemde: 'Lachen mag van God,' uitsprak, nog in God geloofde. Je hoeft niet gelovig te zijn om het een treffend zinnetje te vinden.

God leeft nog, ook bij ongelovigen. 'Het leven is onrechtvaardig,' las ik voor het eerst bij Renate Rubinstein. Het leven wordt gepersonifieerd en van een morele eigenschap voorzien. Het leven zou eigenlijk rechtvaardig moeten zijn, maar is het niet. We zijn terug bij Jobs verontwaardiging. 'Het leven' is in dit geval het schaamlapje van de ongelovige die het woord God niet meer over zijn

lippen kan krijgen.

Als ik een giraffe zie en overloop van bewondering denk ik niet aan Charles Darwin, maar aan God, omdat mijn bewondering behoefte heeft aan een adres. Mooi gemaakt, denk ik, dat doe ik je niet na, zonder dat ik een aanhanger ben van de intelligent design-theorie.

Als ik dankbaar ben voor het bestaan van iemand als Abdelaziz Gouari uit Ghazahouet in het noorden van Algerije, zoekt mijn dankbaarheid een adres. Ik hoef Gods naam niet eens te noemen, hij komt in me op. Hij neemt mijn ontroering in ontvangst, ze is aangekomen en veilig onder dak. 'God heeft het bestaan niet van node.'

Als er wreedheid gebeurt wil ik mijn handen voor Zijn ogen leggen omdat ik me schaam voor wat Hij ziet en als ikzelf een rotstreek uithaal hoop ik dat een ander Zijn ogen voor mij bedekt.

Ik kan het slecht verdragen wanneer iemand hem voorstelt als een liefdeloze klootzak. Hoe komt dat? Hoe kan het dat Gods naam mij als ongelovige niet onverschillig laat? Ik denk dat het komt doordat ik weet dat onze voorvaders niet achterlijk waren. Zij hebben hun hoop en verlangen geïnvesteerd in Gods naam, eeuwenlang. Velen van hen hebben oprecht gezocht naar recht en gerechtigheid, naar een betere verstandhouding tussen de mensen onderling, naar de rol die de barmhartigheid moet spelen binnen het recht. Zij noemden hun zoektocht God omdat hun hoop en hun verlangen behoefte had aan een adres. Hoe krakkemikkig

hun denkbeelden ook waren en hoe fataal het ook is om aan de letter van hun denkbeelden vast te houden, ik erken dat de zoektocht waardevol was en dat het onverstandig zou zijn het denkwerk van onze voorvaderen op de mestvaalt van de geschiedenis te gooien.

Wij weten dat elk idealisme kan ontaarden in onvoorstelbare wreedheid. Sommigen trekken daaruit de conclusie dat het daarom beter is de idealen af te schaffen. Maar we schaffen de wetenschap ook niet af vanwege het misbruik van wetenschap.

Ik betreur het falen van de godsdiensten en het idealistisch-communisme.

Het menselijk experiment is een gevaarlijk experiment, maar de moeite waard. De giraffe typeert zich met zijn lange nek en zijn lange benen, wij typeren ons met onze honger naar gerechtigheid en onze honger naar kennis. Veel antieke teksten zijn het product van die eigenschap.

De profeten hebben nieuwe denkbeelden geïntroduceerd en oude verworpen. Er zit voor ons niets anders op, ook wij moeten nieuwe denkbeelden introduceren en oude verwerpen omdat God anders doodgaat. Soms zitten heilige teksten ons danig in de weg. Er is geen andere oplossing: sommige opvattingen die in de Bijbel en de Koran worden geventileerd moeten worden verworpen, bijvoorbeeld die teksten die schadelijk zijn voor vrouwen, homoseksuelen en ongelovigen. Ook heilige teksten verouderen en ook al geeft de gelovige het niet toe, hij weet het. Het blijkt uit zijn gedrag,

tenzij hij fundamentalist is. Is fundamentalistisch geloof eigenlijk wel geloof? Kun je het kritiekloos herkauwen van dezelfde opvattingen ‘geestelijk leven’ noemen?

Abraham volgde een innerlijke stem die hij God noemde. De stem zei dat hij zijn ouderlijk huis moest verlaten om een eigen leven uit te vinden in een nieuw land. Er staat niet, zoals de Koran stelt, dat hij de goden van zijn vader verwierp. Het oude hoeft niet altijd te worden vernield om het nieuwe vorm te kunnen geven. Het nieuwe wordt vanuit het oude gevormd. Abraham stuurde zichzelf in ballingschap en ontwikkelde daar zijn eigen idee over God, zonder de goden van zijn vader te veroordelen. Ik snap best dat er, vooral in het verre oosten, mensen hebben bedacht dat God te groot is om iets zinnigs over hem te kunnen zeggen. Of erger: dat iedere opvatting over God Hem kleiner maakt dan Hij is. Je zou kunnen zeggen dat het oosten God dermate serieus neemt dat hij door zijn volstrekte ondefinieerbaarheid net zo goed niet kan bestaan. Het experiment van Abraham is nu juist dat hij God probeert tot menselijke proporties terug te brengen. Als er geen touw aan God is vast te knopen, heeft het geen zin je met het knopen van touwen bezig te houden. Abraham hield zich bezig met de vraag wat het nut van God zou kunnen zijn voor de mens, terwijl zijn vader zich waarschijnlijk eerder de vraag stelde wat het nut van de mens was voor de goden.

U hoeft mij niet uit te leggen dat God niet bestaat, dank u, dat weet ik. Ik probeer te zeggen dat de seculiere wereld een

reeks van termen heeft bedacht die het woord God omzeilen, maar die hetzelfde bedoelen uit te drukken. Wij zouden tegen de stem die Abraham ‘God’ noemde misschien intuïtie zeggen. ‘Mijn intuïtie zegt mij dat ik van baan moet veranderen.’ ‘Ik voel dat nu eenmaal zo, ik kan er ook niks aan doen.’ ‘Sorry, maar dat druist tegen mijn rechtsgevoel in.’ ‘Mijn geweten zegt mij dat ik daar niet aan mee kan doen.’ Proefje: vul voor intuïtie het woord ‘buurman’ in. ‘Mijn buurman zegt mij dat ik van baan moet veranderen.’ Die zin klopt ook! We roepen allerlei instanties aan, de intuïtie, het gevoel, het geweten, alsof het van ons te onderscheiden wezens zijn die ons opdrachten geven. De formulering ‘mijn geweten zegt mij’ laat zien dat het geweten iemand anders is dan ‘mij’. Het bezittelijk voornaamwoord ‘mijn’ betekent niet iets anders dan het mijn in ‘mijn buurman’. We schrijven die instanties autoriteit toe en zelfs als we op grond van hun instructies verkeerde beslissingen nemen, tast dat ons geloof in de waarde van die instanties nauwelijks aan. ‘Mijn intuïtie zit er altijd naast’, ‘mijn gevoelens zijn waardeloos’ en ‘mijn geweten kan ik net zo goed bij het vuilnis zetten’ zijn zinnnetjes die je zelden hoort.

Het is de moeite waard tijd te nemen voor het werkwoord ‘ervaren’. Menig gelovige zal zeggen: ‘Ik geloof in God omdat ik Hem ervaar.’ Natuurlijk is allang ter sprake gekomen en toegegeven dat Gods bestaan niet bewezen kan worden. Daarom wordt er een beroep gedaan op het ervaren. Is dat een dooddooener? Een discussietruc? Het is een feit dat de

discussie stopt, maar we kunnen de spreker op grond van zijn ervaring niet voor gek verklaren, zoals in het geval van iemand die ervaart dat hij Napoleon is. De gelovige is eerder te vergelijken met iemand die zegt dat hij de kleur blauw als vijandig ervaart. Je kunt 'o' zeggen en het daarbij laten, maar als de persoon in kwestie de moeite waard is, zou het misschien leuk zijn om bij jezelf na te gaan of jij bij het zien van kleuren eveneens ervaringen hebt en welke dat dan zijn. De discussie is gestopt en aangeland bij het uitwisselen van ervaringen.

Ongelovigen ervaren namelijk ook van alles. Ik bijvoorbeeld geloof in de liefde omdat ik haar ervaar. Ik kan de liefde niet bewijzen, dus voer ik hulpeloos mijn ervaring aan. Mijn vader zei: 'Geloven is een zeker weten,' maar hij zei het zo vaak dat het leek of hij het niet zeker wist. Ik weet zeker dat de liefde bestaat, maar helemaal zeker ben ik er natuurlijk niet van. Daar heeft George Orwell voor gezorgd met zijn enge ratten.

Ik geloof in de liefde en dat ik er niet absoluut zeker van ben doet aan mijn ervaring weinig af.

Ik denk dat veel mensen geloven dat zij beter zouden moeten zijn dan ze zijn. En als ze dat niet geloven, geloven ze dat de medemens beter zou moeten zijn dan hij is. Gelovigen zowel als ongelovigen zoeken daarom naar voorbeeldige mensen, de zogenaamde heiligen. Wij willen het bewijs dat wij beter kunnen en dat we dus beter moeten. Gelovigen nemen daarvoor bijvoorbeeld paus Johannes Paulus,

ongelovigen zien misschien meer in Nelson Mandela. Hoe komt dat? Waarom leggen we ons er niet bij neer dat we oorlogszuchtige, hardvochtige, egoïstische wezens zijn, dat we nu eenmaal zo zijn zoals we zijn? In deze kwestie is vooral de ongelovige interessant: welke instantie zegt hem dat de mensheid zich eigenlijk beter zou moeten gedragen? Het geweten? Maar wat betekent dat woord precies? Hebben dieren een geweten?

Ik heb bij honden gedrag gezien dat zou kunnen wijzen op de aanwezigheid van een geweten. De hond heeft bijvoorbeeld geleerd dat hij niks van de tafel mag pakken. Je komt de kamer binnen en je ziet meteen aan zijn gedrag dat hij iets stouts heeft gedaan. Je kijkt naar de tafel en jawel hoor. De hond heeft een soort geweten, maar ik heb het bange vermoeden dat dit geweten bestaat uit angst voor straf, meer niet.

Ik denk dat de meesten van ons niet alleen niet aan het moorden slaan uit angst voor straf, maar omdat het doden van een medemens ons met afgrijzen vervult. Gedeeltelijk zal dat afgrijzen berusten op instinct, maar belangrijker is het besef dat de moordenaar zichzelf onteert: hij maakt zichzelf minder waard dan hij wil zijn. Het eigenaardige van een verkrachter is dat hij blijkbaar niet in de gaten heeft dat hij niet de vrouw onteert, maar zichzelf. De vrouw wordt ernstig mishandeld, misschien is zij voor de rest van haar leven getraumatiseerd, maar moreel gezien kan zij met opgeheven hoofd verder leven, hij niet. (De constructie die zegt dat de verkrachte

vrouw onteerd is en zich dus schamen moet, is een ontstellende verdraaiing van de feiten.) Een goed werkend geweten zorgt ervoor dat de mens zichzelf niet onteert, dat hij zichzelf in ere houdt. ‘God eren’ betekent precies hetzelfde. God eren betekent niet in de eerste plaats op je knietjes liggen of offers brengen. ‘Als je geen gehoor geeft aan de wet, is zelfs je gebed de Heer een gruwel,’ zegt het boek Spreuken. God eren is de wet in ere houden. Wie de wet overtreedt onteert God. Het lijkt erop dat het geweten en God identiek zijn of in ieder geval een vergelijkbare uitwerking hebben.

Het gematigde seculiere en het gematigde religieuze denken liggen misschien minder ver uit elkaar dan menigeen denkt. De seculiere wereld zou er goed aan doen niet elke religieuze gedachtegang als achterlijk af te doen, de religieuze wereld zou minder gemakkelijk de seculiere wereld goddeloos moeten noemen. Ik vrees dat verstandige mensen uit beide werelden elkaar nog hard nodig zullen hebben nu een klein rotgodje God dreigt te vermoorden en in menig hart al vermoord heeft.

Toen we hadden besloten dat de wereld niet ‘maakbaar’ was, besloten we in feite dat we de moed opgaven en de wereld aan het toeval en de willekeur overgaven. Het was een uitstekend excuus om ons te richten op eigen welvaart alleen. ‘Het leven is nu eenmaal onrechtvaardig’; iemand die niet zoveel mogelijk geld bij elkaar schraapte of enig mededogen toonde was lid van ‘de rode kerk’ of op zijn Amerikaans een

‘liberal’, wat een vreselijke ziekte schijnt te zijn. God is niet maakbaar, hij ligt aan de ketting van de letterlijkheid en aan die van een woest kapitalisme, dat het prettig vindt dat de gelovige zijn verstand door de week uitsluitend aanwendt om geld te verdienen en op zondag om zich daarvoor bij God te excuseren. Het atheïstisch-communistische experiment was gruwelijk mislukt en dus had de onwrikbare God, die zo solide was als de bank van Amerika, voor de rest van de eeuwigheid het gelijk aan zijn kant. De christen-democraten in Nederland, een beetje pips om de neus vanwege het vage vermoeden dat deze God misschien minder christelijk was dan noodzakelijk voor de zondagsrust, begonnen voorzichtig te kreunen over ‘normen en waarden’. Ze vermeden daarbij zorgvuldig iedere suggestie die zou kunnen duiden op besmetting door ‘de rode kerk’: geen woord over het kleden van de naakte of het voeden van de arme. De bedoeling was minstens zo stoer ‘over te komen’ als de volledig van God los gezongen liberalen en toch die typisch christelijke ‘nestgeur’ te bewaren: de geur van het zondagse pak zó uit de mottenballen. Wij moesten ondanks onze onmetelijke rijkdom tóch voor onze zieke buurvrouw zorgen, dat wil zeggen, op zondag na de kerkgang bij haar op bezoek gaan, dat wil zeggen, vanuit de verte naar haar zwaaien. Je moest het natuurlijk ook weer niet overdrijven. Je moest een voorbeeld nemen aan de christelijke overheid, die heel lief vanuit de verte en goedkoper dan ooit naar de arme derde wereld bleef wuiven. Dat er bejaarden werden vastgebonden aan stoelen

en bedden was een schande, daarom was het je christelijke burgerplicht, een bejaarde, ééntje maar! na de kerkgang persoonlijk los te knopen en enige verzen uit de Bijbel voor te lezen. Het ging heus niet altijd om geld. Het ging om het nemen van verantwoordelijkheid.

Weet u wat het is? Wij hebben de Bijbel en de Koran altijd verkeerd gelezen. God is rechtvaardig en barmhartig voor mensen met geld. Geld verdienen is uw eigen verantwoordelijkheid. Hoe meer geld u verdient hoe rechtvaardiger God wordt. Voilà. U heeft God in het handje contantje. 'Het vergaren van aardse goederen,' waar profeten als Jezus en Mohammed zo tegen waren, is juist hartstikke spiritueel! Succes is het bewijs dat God met u is en armoede het bewijs dat u niet voldoende gelooft. Dat we daar niet eerder op gekomen zijn!

Weet u wat God ook enorm christelijk vindt? Dat u lak heeft aan de wet. Dat bijvoorbeeld, ik noem maar een land, Amerika, tegen alle internationale wetgeving in Irak binnenvalt. Dat is niet alleen stoer, mannelijk, eh eervol, eh heldhaftig, maar het is vooral ongelofelijk christelijk. Vandaar dat onze normen-en-waardenregering zo enthousiast heeft meegedaan aan die jolly war. Bij een zo christelijke onderneming kun je gemakkelijk wat gemartel in deze of gene gevangenis door de vingers zien. Guantanamo Bay is eigenlijk een soort christelijke jongelingsvereniging als je het goed bekijkt, waar christelijke prostituees catechisatie geven aan stoute moslims. Je moet je verantwoordelijkheid nemen.

Normen en waarden.

Zo heb je ook moslimregeringen en dappere terroristenclubjes die vroom uit hun ogen kijken en het buitengewoon islamitisch vinden om machteloze gevangenen het hoofd af te zagen. Zij hebben lak aan de Koran en aan Mohammed, wat geheel past in deze vrome golf van mannelijke stoerheid. De Koran verbiedt uitdrukkelijk het doden van gevangenen in soera 8 : 67, en als ik dat vers verkeerd begrijp hou ik staande dat het in ieder geval ingaat tegen de geest van de Koran. Maar het gaat allang niet meer om Bijbel of Koran. Het gaat erom het Recht, ofwel God, voor eens en voor al uit de wereld te helpen en een wereld te scheppen voor mannelijke mannen die overal schijt aan hebben, vooral aan de machtelozen en de zwakken. De ware gelovige vindt begrippen als naastenliefde, barmhartigheid en vrede gezever van ouwe wijven, let maar op. Probeer een hergeboren christen maar eens warm te krijgen voor iets dat met ‘zorg’ te maken heeft. Natuurbescherming bijvoorbeeld. Vogeltjes! Nestkastjes! Een peluwte van mollig mos! Een machinegeweer erop zult u bedoelen!

New Orleans! O heerlijke verzopen muziekstad. De heer Bush raakt driedubbelovergeboren als hij aan jou denkt! Al die leuke muzikale zwartjes die dansend en springend hun armoede bezingen! De heer Bush krijgt er tranen in zijn ogen en opgestroopte mouwen van.

Het zwaarste verwijt dat de heer Balkenende wordt gemaakt, is dat hij er niet stoer uitziet. De heer Bush ziet er

evenmin stoer uit, maar hij heeft een stoer loopje ingestudeerd en één stoere wenkbrauw. Het beste is: er stoer én vroom uitzien. Zie de langbaardige heer Laden met machinegeweer. (Mag deze vrome moslim zich laten afbeelden eigenlijk?)

De heer Balkenende is op de goede weg. Ik zie dat hij een trekje om de mond aan het ontwikkelen is, een ferm dichtklappen van de lippen wanneer hij zijn staatsmannelijke statements beëindigt. Hij komt er wel.

Weet u, God is een lastpak. Een echte man wil helemaal geen rechtvaardigheid, laat staan barmhartigheid. En vrede? Gaap! Gaap! Zo saai! De God van de rode kerk was een watje. Met de God van tegenwoordig kan een echte man veel meer lol hebben. Schieten en ontploffen en bombarderen meneertje! Het lijkt de kermis wel!

Ik lees vandaag in de krant dat volgens Stephen Lewis, de speciale gezant van de Verenigde Naties voor hiv/aids in Afrika, in Uganda een zorgwekkend gebrek aan condooms is ontstaan vanwege de christelijkheid van de heer Bush. De Amerikaanse president vindt dat de Ugandezen zich seksueel dienen te onthouden. Ik respecteer die mening, maar dat de president mensen daadwerkelijk in gevaar brengt door hun condooms te onthouden vind ik net een tikkeltje te christelijk. Ik vrees dat de president zijn houding 'flink' vindt. Als je vroom wilt zijn moet je tegen pijn kunnen, althans tegen de pijn van anderen. De God van de heer Bush is misschien flink, maar barmhartig is hij niet.

Onaardige mensen bedenken een onaardige God, goedaardige mensen een goedaardige God, onafhankelijk van welke heilige tekst dan ook. Wat op dit moment in de geschiedenis vroom wordt gevonden is buitengewoon onaardig. Het zijn, om God weet wat voor reden, de onaardige mensen die zich van de religie meester hebben gemaakt en de boventoon voeren.

‘Wat moet je antwoorden als een man ons zegt dat hij God meer gehoorzaam wil zijn dan de mensen en dat hij er daarom zeker van is dat hij de hemel verdient door ons te doden?’ vroeg Voltaire zich af. Weet u, ik vind dat in de eerste plaats de kerk en de moskee een antwoord zouden moeten bedenken en luidkeels verkondigen.

Ik hoorde de beroemde rapper Ali B. op de televisie zeggen dat de profeten ‘lieve mensen’ waren. Het heeft geen zin die lieve profeten uit de overgeleverde teksten bij elkaar te schrapen, want Ali’s profeten zijn lief omdat Ali een lieve man is. Ik geloof hem op zijn woord.

Het is waar: mensen die kwaad willen, zullen kwaad doen, wat hun profeten ook zeggen, maar dat neemt niet weg dat het mij verstandig lijkt dat joden, moslims en christenen serieus onderzoeken of er misschien in hun Heilige Schrift teksten staan die boosaardigheid bevorderen. Het kan zijn dat interpretatie in sommige gevallen tekortschiet, dat er gezegd moet worden: ‘Deze tekst kán eenvoudig niet Gods woord zijn.’

Ik ga niet in op teksten die moord en doodslag aanbevelen. Ik denk dat een goede historische interpretatie dat soort teksten min of meer onschadelijk kan maken. Moeilijker zijn de teksten die vijandigheid tegenover ‘de wereld’ propageren. ‘Wie bevriend wil zijn met de wereld, maakt zich tot vijand van God’ (Brief van Jacobus).

Met ‘de wereld’ wordt bedoeld alles wat slecht is: hebzucht, gulzigheid, geilheid noem maar op, maar wat er vooral mee wordt bedoeld is ‘goddeloosheid’, wat hetzelfde is als verdorvenheid. Met de goddeloze wereld wordt natuurlijk niet de planeet aarde bedoeld, maar een bepaald type mensen: de goddelozen. Het komt erop neer dat vriendschap met een goddeloze je Gods vijandschap oplevert. ‘Goddeloos’ is ieder mens die niet in God als persoon gelooft. ‘Goddeloos’ en ‘ongelovig’ is in de Bijbel en de Koran hetzelfde. De ongelovige is slecht, ook wanneer hij zich keurig gedraagt. Hij vertegenwoordigt de zo verafschuwde ‘wereld’. Wanneer de paus het heeft over de goddeloze wereld bedoelt hij de seculiere wereld, die stevast wordt afgeschilderd als materialistisch. Ik daag hem uit te bewijzen dat gelovigen minder materialistisch zijn dan ongelovigen. Ik vraag me bovendien af of de katholieke kerk werkelijk meer God bevat dan u of ik.

Anders dan Karen Armstrong geloof ik niet dat extremistische moslims hun woede richten tegen de seculiere westerse wereld. Europa stelt niks voor, de westerse wereld is Amerika en dat land is helemaal niet seculier, maar christelijk

en wel in toenemende mate christelijk, zij het dat God de Vader steeds meer op de Mammon gaat lijken. Er is naar mijn idee wel degelijk sprake van een godsdienstoorlog: het christendom van de harteloze soort tegen de islam van de harteloze soort. De seculiere minderheid staat machteloos tegenover deze onzinnige uitbarsting van vroom geweld, want geen van beide partijen is voor rede vatbaar. Gematigde christenen en gematigde moslims zitten met de seculieren in hetzelfde schuitje. Daarom is het van belang dat christenen en moslims vriendschap sluiten met elkaar en met 'de wereld'. De 'goddelozen' konden wel eens van belang zijn voor de overleving van hun geloof. De tekst van Jacobus moet luiden: 'Sluit vriendschap met iedereen van goede wil.'

Geloof me nou maar, want ik heb toevallig verstand van God.

'Zij die ongelovig zijn [...] zijn de slechtsten der schepselen,' zegt de Koran (98 : 6).

Voor God is ongelovigheid geen enkel probleem, ook niet in de Koran: ongelovigen gaan huppekee de hel in. Ongelovigen zijn voor de profeet wel een probleem. Ze zijn slecht, niet omdat God ook maar enige last van ze heeft, maar omdat ze de profeet tegenspreken.

Het gaat de openbaringsgodsdiensten niet zozeer om God als wel om de vergoddelijking van de profeet.

Jezus heeft de toon gezet. De inwoners van Kafarnaüm, die Jezus goed kenden omdat hij er na zijn doop vaak verbleef, erkenden hem niet als profeet. Zij waren niet de enigen, want

volgens Marcus dacht zijn familie dat hij niet bij zinnen was en volgens Johannes ‘geloofden ook zijn broers niet in hem’. Jezus heeft zijn familie gespaard in de reeks vervloekingën die hij uitsprak tegen ongelovigen, dat wil zeggen, tegen vrome, gelovige joden die beslist wel in God geloofden, maar niet in deze profeet. De inwoners van Kafarnaüm krijgen er des te harder van langs: de stad wordt het lot van Sodom aangezegd, totale verwoesting dus. Deze stad is niet de enige. Een hele reeks van steden moet vanwege het ‘ongeloof’ van hun inwoners in de as worden gelegd. Het geloof in Jahweh was niet meer voldoende: zonder geloof in de profeet waren gelovige mensen, in dit geval joden, plotseling ‘goddeloos’ geworden. Ik kan hier niet veel anders in zien dan de ijdelheid en de wraakzucht van een op zijn teentjes getrapte profeet van het type Jona.

Het wordt tijd dat de christelijke kerk niet alleen erkent dat het christendom haar wortels in het jodendom heeft, maar dat ze deze opvatting van Jezus tegenspreekt.

De profeet Mohammed trof een heel andere situatie aan: hij was niet als Jezus een monotheïst onder monotheïsten, hij bekeerde polytheïsten tot zijn geloof in de enige God. Maar de onmisbaarheid van het geloof in de profeet heeft hij van Jezus afgekeken. ‘Goddeloos’ was voortaan in een groot deel van de wereld niet noodzakelijkerwijs een ongelovige, maar ieder mens die een van de profeten tegenspreekte.

De seculiere wereld heeft God ongemoeid gelaten. Zij wenst, als dat noodzakelijk is, de profeten tegen te spreken.

Als gelovigen beweren dat de ongelovigen de wereld ontgoddelijkt hebben, dan vergissen zij zich. Ongelovigen hebben geen mening over God en als zij zeggen tegen God te zijn, bedoelen ze dat ze niet geloven dat enig mens, ook al is hij profeet, in het bezit kan zijn van de absolute waarheid. Ik bijvoorbeeld, juich sommige uitspraken van de profeten toe, andere verwerp ik.

‘God wil barmhartigheid, geen offers,’ zegt Jezus ergens. Hij doelde op het offeren in de tempel. Dan denk ik: als er een God bestaat, wat zou hij dan belangrijker vinden? Barmhartigheid of het slachten van dieren? En ik stem van harte met Jezus in.

Mohammed schrijft: ‘God heeft zichzelf de barmhartigheid voorgeschreven.’

Schitterend, want als God het zichzelf voorschrijft, schrijft hij het ons voor.

Er is niets goddeloos aan wanneer ik andere teksten verwerp.

Ik lees dat Nahed Selim ‘moeite heeft’ met bepaalde teksten uit de Koran. Ze hoopt dat die teksten niet meer letterlijk worden gelezen. Afgezien van de vraag of er zoiets bestaat als letterlijk lezen, zou ik willen dat ze die teksten gewoon verwerpt. Als het waar is dat de Koran pleit voor zelfstandig denken, moet er sprake zijn van keuzevrijheid. Als je geen consequenties mag verbinden aan je zelfstandige gedenk, heeft denken geen zin.

Als iemand u uitscheldt voor goddeloos, bedenk dan dat

hij bedoelt dat u weigert bepaalde mensen te vergoddelijken.

De dekselse meester Eckehart (ongeveer 1300) schreef: 'Onmogelijk kunnen alle mensen slechts één weg volgen.' En: 'Zou ik niet zijn, dan zou ook God niet zijn.' Om dit laatste te verduidelijken: als God alleen het heelal had geschapen en niet het leven, in welke zin had Hij dan bestaan?

Natuurlijk vond de kerk Eckehart een ketter en is hij alleen aan de brandstapel ontsnapt door op tijd dood te gaan. Maar wie zou nu nog durven te beweren dat hij een goddeloos mens was?

Ik heb gehoord dat sommige wetenschappers op zoek zijn naar 'de theorie van alles'. Dat lijkt me een zeer religieuze onderneming. Wie haalt het nog in zijn hoofd een dergelijke onderneming goddeloos of materialistisch te noemen?

Er is iets veel belangrijkers dat je de seculiere wereld kunt verwijten: dat zij God aan de gelovigen heeft uitgeleverd, met alle rampzalige gevolgen van dien. Het is niet verstandig alles wat de Bijbel of de Koran te berde brengt als onzin af te doen. Voor miljoenen mensen is God een realiteit. Ik vind dat ongelovigen niet moeten ophouden met tegenspreken waar dat nodig is en met toejuichen waar dat mogelijk is.

'De wereld' moet de kerk en de moskee er hardnekkig op blijven wijzen dat zij, zolang zij niet hardop en duidelijk immoreel geworden opvattingen uit Bijbel of Koran afwijzen, machteloos zullen blijven staan tegenover hun fundamentalisten. En wij met hen. Wat moeten ouders beginnen tegen een puberjongen die met een heilige tekst in

zijn hand beweert dat hij vromer is dan zij, als noch de kerk, noch de moskee helder stelling neemt tegen de teksten waarop hij zich beroept?

Voor mijn vader was Pasen het hoogtepunt van het jaar. 's Morgens vroeg kon je hem al horen zingen: 'De Heer is waarlijk opgestaan.' Goede Vrijdag was in bedrukte stemming doorgebracht, maar nu was alle ellende achter de rug. De geseling, de doornenkroon, de spijkers dwars door Jezus' handen, de pijnlijke dood, mijn vader leed er zichtbaar onder, elk jaar weer. Maar met Pasen keerde zijn levenslust terug, want het leed was geleden. Niets ter wereld zou hem kunnen verhinderen met Pasen naar de kerk te gaan. Jezus had de dood overwonnen! Wat een triomf! Zijn geestdrift vulde het hele huis, de dakpannen klepperden op het dak en de mussen op de vensterbank luisterden eerbiedig naar zijn gejubel.

Het waren de dagen waarop de God van mijn vader samenviel met de mijne: het was de God die van de mensen hield. De kerkgang werd er niet minder saai van, maar de stemming zat er goed in. Wat ik het hele jaar wist, wist mijn vader met Pasen ook: God keek met welgevallen op ons neer, vooral op mij natuurlijk, maar dat heb ik hem beleefdheidshalve nooit verklapt. Je moet de mensen niet opzettelijk jaloers maken.

[1] Helemaal uit de lucht gegrepen is deze veronderstelling niet. De Lazarillo verscheen in 1554. In datzelfde jaar stelde de Spaanse clerus de onwetendheid en het ongeloof onder het gewone volk vast. Felipe de Meneses, een bekende monnik in die tijd, constateerde een grote hang naar vrijheid, maar weinig geloof. Misschien niet het ongeloof, maar wel de onwetendheid gold ook voor de parochiepastoors. In 1563 eindigde het Concilie van Trente, waar onder druk van de reformatie werd besloten tot een drastische hervorming van de katholieke kerk. Een van de vele maatregelen betrof de opleiding van pastoors en de training van missionarissen. Omdat Filips II alle decreten van het concilie onmiddellijk invoerde, is het misschien niet te gewaagd te zeggen dat in 1563 de kerstening van het Spaanse volk is begonnen.

[2] Izebel van Tyrus (De Arbeiderspers 1988)

Table of Contents

Hoe een klein rotgodje God vermoordde

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11